

Winnaar en Verliezer, De reputaties van Thomas Stamford Raffles en Nicolaus Engelhard naast elkaar gezet

Afbeelding 1 Literatuur over Raffles en Engelhard. Foto uit eigen collectie.

Scriptie ter verkrijging van de graad van Master of Arts in History aan de Universiteit Leiden
Afstudeerrichting: Colonial and Global History

Scriptiebegeleider: Prof. Dr. Jos Gommans
Tweede lezer: Dr. Alicia Schrikker

Student: Astrid Spierings
Studentnummer: s9531106

Inhoudsopgave

Inleiding.....	3
Onderwerp en historiografie.....	3
Onderzoeksvraag en methode.....	10
Europa en Java rond 1800.....	14
Nederlandse verwickelingen.....	14
Buitenlandse problemen.....	14
Het bestuur op Java.....	14
Het maatschappelijke leven op Java.....	17
Biografie.....	19
Jeugd.....	19
Penang en Malakka.....	20
Raffles op Java.....	21
Raffles' latere leven.....	24
Engelhards loopbaan.....	25
Overeenkomsten en verschillen.....	28
Raffles de hervormer.....	31
Opdracht van Lord Minto.....	31
Het landrentestelsel.....	31
Overige hervormingen.....	36
Engelhards hervormingsideeën.....	39
Overeenkomsten en verschillen.....	42
Raffles de bevrijder.....	44
Een politiek van vrijheid?.....	44
De positie van de Javaanse vorsten.....	47
Vrije handel.....	49
Verbreiding van de kloof tussen Oost en West.....	49
Overeenkomsten en verschillen.....	50
Raffles de wetenschapper.....	52
Maatschappelijke organisaties.....	52
Interesses en collecties.....	54
The History of Java.....	57
Het waarheidsgehalte van The History of Java.....	59
De historiografie van Java.....	63
Het nut van verzamelingen.....	65
Overeenkomsten en verschillen.....	67

Biografische manipulaties.....	69
Twee voorbeelden.....	69
Manipulatieve technieken.....	71
Conclusie.....	74
Bijlages.....	80
Bijlage 1 Beknopte biografie Engelhard.....	80
Bijlage 2 Afbeeldingen.....	82
Bijlage 3: Hervormingen van Engelhard en Raffles in tabel.....	83
Bronnen.....	84
Bibliografie.....	86

Inleiding

Onderwerp en historiografie

In 1811 nemen de Britten bezit van Java en haar onderhorigheden onder het bestuur van Thomas Stamford Raffles.¹ Dit Engelse bewind, dat tot 1816 duurt, markeert volgens Bastin “an important and, by general consent, decisive turning point in the modern history of Indonesia”.² Ook meent hij dat Raffles’ hervormingen “amounted to a revolution”.³ Dit keerpunt wordt in de geschiedschrijving vooral toegeschreven aan Raffles die in zijn geschriften aangeeft de verheffing van de Javaanse bevolking als belangrijkste doel te hebben. Deze humane doelstelling wordt vaak afgezet tegen de uitspraak van Herman Muntinghe, een Nederlandse functionaris die zitting had in de Britse Raad, “that every Colony does or ought to exist for the benefit of the Mother-country”.⁴ Raffles wordt gezien als diegene die het Javaanse volk heeft bevrijd van het despotische regime van de Javaanse regenten en het Nederlandse bestuur. Op sommige Engelse scholen werd onderwezen dat Raffles “a benefactor of humanity through empire” was.⁵ Raffles heeft ook een grote verzameling van Javaanse objecten, manuscripten, naturalia en tekeningen bijeengebracht. De Engelsen zijn trots op zijn collecties, die zich nu in Londen bevinden.⁶ Raffles lijkt uniek; hij krijgt de reputatie van de moderne hervormer met interesse voor de tradities van het land, een wetenschapper-staatsman.

Het is Raffles zelf die dit imago propageert, gevolgd door zijn weduwe Sophia Raffles. Eind 19de eeuw wordt Raffles ‘herontdekt’ en verschijnen de eerste biografieën over zijn leven. Er volgen nog vele andere in de 20ste eeuw. De laatste biografie is uit 2012 van Victoria Glendinning. Er is ook een groep wetenschappers die zich bezighoudt met Raffles zoals historici, die Raffles’ hervormingen

1 Raffles stelt in een brief dat de Engelsen “had conquered Java and all its dependencies”. S.H. Alatas, *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?* (Sydney: Angus and Robertson, 1971): 13-4. Met Java wordt alleen het eiland Java bedoeld. Indië en Indisch zijn de termen voor de mestiezenmaatschappij ten tijde van Raffles’ bewind en de dan heersende Indische cultuur. Deze cultuur is echt afwijkend van de Javaanse of Indonesische cultuur. Indische mensen betreffen dus halfbloeden dit i.t.t. Indonesiërs of Javanen.

2 J.S. Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815* (Reprinted from *The Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* Vol. XLVI, Pt. 1, 1973): 1. Dat “general consent” baseert Bastin op de uitspraak, dat ook Nederlandse schrijvers algemeen erkennen dat Raffles’ grote verdienste is dat hij zijn bewind op Java op vrijzinniger grondvesten fundeert, wat een keerpunt in de koloniale administratie is. J. Paulus, D.G. Stibbe, Simon de Graaff reds., *Encyclopedie van Nederlandsch-Indië* (’s Gravenhage: Nijhoff, 1917-1939) Deel 3: 533-Raffles.

3 J.S. Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra: an Economic Interpretation* (Oxford: At the Clarendon Press, 1957): xi.

4 J. Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid, Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java 1720-1870* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010): 136-7. V. Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity* (Londen: Profile Books, 2012): 112. Muntinghe was getrouwd met een nicht van Engelhard.

5 N. Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles* (Singapore: Monsoon Books, 2009): 29.

6 Het betreft de Raffles collecties in de *British Library*, de *India Office Library* en het *British Museum* en de collectie *British drawings* in de *India Office Library*.

onderzoeken en antropologen en kunsthistorici die vooral Raffles' collecties bestuderen. John Bastin is dé expert op het gebied van Raffles en het Britse bestuur op Java. Sinds de 19de eeuw zijn er ook al tegenwerpingen te horen van auteurs die menen dat Raffles' status onterecht is. Dat roept de vraag op in hoeverre Raffles' positieve imago in overeenstemming is met zijn daden of dat er andere aspecten zijn die zijn reputatie verklaren. Hieronder zet ik de beeldvorming door de verschillende groepen auteurs op een rijtje.

Thomas en Sophia Raffles

In 1817 verschijnt Raffles' boek *The History of Java* waarin hij zich beroemt op zijn eigen bestuur.⁷ Raffles' belangrijkste onderwerp in deze publicatie is zijn Britse humane bewindvoering over de Javaanse bevolking, in tegenstelling tot het despotische en monopolistische bestuur van de Nederlanders: "The Dutch Company, actuated solely by the spirit of gain ... employed all the existing machinery of despotism, to squeeze from the people their utmost mite of contribution, the last dregs of their labour"⁸

In 1830 laat Raffles' weduwe Sophia *The History* herdrukken en er verschijnt een publicatie van haar hand die meestal kortweg de *Memoir* wordt genoemd.⁹ Hierin worden vooral brieven en documenten van Raffles gepubliceerd. Sophia noemt zichzelf de *editor* waardoor dit werk het beeld oproept van authenticiteit. De uitgave is echter zo samengesteld dat Raffles van zijn beste kant belicht wordt.¹⁰ Sophia wil erkenning voor Raffles' daden en versterkt de beeldvorming van een menslievend bewindvoerder. Bastin noemt de *Memoir* dan ook dé bron voor Raffles' reputatie.¹¹ In 1844 verschijnt nog de *Atlas of Antiquarian, Architectural and Landscape Illustrations* met prenten uit *The History* aangevuld met nieuwe gravures. Daarna ebt de aandacht voor Raffles weg in Groot-Brittannië.

7 T.S. Raffles, *The History of Java*, twee delen (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 1ste publicatie Londen, 1817).

8 T.S. Raffles, *The History of Java*, twee delen (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 151.

9 S. Raffles, *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles, F.R.S., &c. &c., Particularly in the Government of Java, 1811-1816, Bencoolen and its Dependencies, 1817-1824, with Details of the Commerce and Resources of the Eastern Archipelago, and Selections from his Correspondence* (Londen: John Murray, 1830). Voor dit onderzoek is alleen deel 1 gebruikt. Deel 2 heeft betrekking op de carrière van Raffles vanaf zijn tijd in Benkoelen, Sumatra in 1818.

10 J.S. Bastin, "Preface", in *The Life of Sir Stamford Raffles* Demetrius C. Boulger, (Amsterdam: [The Pepin Press](#), 1999): XXXV.

11 J.S. Bastin, *Raffles: Some Important Influences upon his Life*, Lecture at the Raffles Town Club 1 October 2002 (Singapore: Raffles Town Club, 2002): 10

Biografen

In 1897 verschijnt de eerste biografie geschreven door Boulger, gevolgd door de biografie van Egerton in 1900.¹² Boulger vindt dat Raffles een belangrijke plaats inneemt onder de mannen die Groot-Brittannië groot hebben gemaakt en de natie zou dankbaar moeten zijn voor wat hij heeft bereikt.¹³ Boulger baseert zich op brieven en documenten van Raffles uit de India Office, waardoor het waarheidsgehalte van de tekst vergroot lijkt te worden. Boulger krijgt hulp van R.B. Raffles, de kleinzoon van Raffles' neef. Deze heeft ook erkenning van Raffles' "goede bestuur" over Java tot doel.¹⁴ In de heruitgave van Boulgers werk schrijft Bastin een lovend voorwoord over de auteur die al meerdere werken over Azië op zijn naam heeft staan: "he (Boulger) was a firm believer in the benefits of British rule in Asia; but this belief was qualified by a deep understanding of Asian history".¹⁵ Betekent dit dat Bastin het eens is met Boulgers opvatting dat het Britse bewind heilzaam was voor Azië? Boulgers boek is evenwichtiger in toon dan de *Memoir*, want Raffles' brieven worden nu in zijn geheel afgedrukt.¹⁶

De verschijningdatum van Boulgers biografie valt samen met het zestigjarige jubileum van Koningin Victoria. Eerder kon Boulger geen uitgever vinden voor zijn werk, maar nu is het volk weer enthousiast voor vorstin en wereldrijk.¹⁷ Het is dé tijd om Raffles als held te introduceren.¹⁸ Er is echter nog een andere reden waarom helden nu belangrijk zijn. Groot-Brittannië is verwickeld in de Boerenoorlogen in Zuid-Afrika.¹⁹ De Boeren zijn afstammelingen van Nederlandse kolonisten. Er is daarom een duidelijke parallel met Raffles die de Nederlandse kolonisten op Java wist te bedwingen. Egerton verwijst ook naar de oorlog in Zuid-Afrika in zijn voorwoord. Hij vervangt de eigenlijke auteur, Wilson, die in Zuid-Afrika vecht om het keizerrijk te herstellen.²⁰ Ook deze Wilson heeft contact gehad met R.B. Raffles die hem op enige fouten heeft gewezen in het werk van Boulger. Ook hier is dus sprake van inmenging door R.B. Raffles.²¹ Met de verschijning van deze biografieën wordt de aanzet voor Raffles' heldendom gegeven en met iedere nieuwe uitgave wordt de reputatie van Raffles versterkt.²² Alle werken spreken over Raffles goede en milde karakter, zijn energieke optreden waardoor hij zoveel zaken heeft weten door te voeren en zijn humane sociale bewind. Zoals Egerton

12 D.C. Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles* (Amsterdam: [The Pepin Press](#), 1999): 1ste uitgave 1897; H.E. Egerton, *Builders of Greater Britain. Sir Stamford Raffles, England in the Far East*, (Londen: Fisher Unwin, 1900).

13 Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 1.

14 Bastin, "Preface", in *The Life of Sir Stamford Raffles*: XXXIV.

15 Bastin, "Preface", in *The Life of Sir Stamford Raffles*: XXXIV.

16 Bastin, "Preface", in *The Life of Sir Stamford Raffles*: XXXV.

17 Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: XXXVII.

18 N. Wright, *Sir Stamford Raffles: a Manufactured Hero?* (Melbourne: 17 Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia, 2008): 10.

19 De eerste Boerenoorlog vindt plaats tussen 1880 en 1881 en de tweede tussen 1899 en 1902.

20 Egerton, *Sir Stamford Raffles, England in the Far East*: xv.

21 Bastin, "Preface", in *The Life of Sir Stamford Raffles*: XXXVI.

zegt: "The generosity of his disposition and the liberality of his sentiments were most conspicuous and universally acknowledged".²³

In de reeks levensbeschrijvingen valt op dat het boek van Hahn in 1946 verschijnt in Noord-Amerika. Dit kan samenhangen met het uitroepen van de Republiek Indonesië in 1945, en de daaropvolgende strijd tussen Nederland en de Indonesische vrijheidsstrijders waarbij deze laatste steun krijgen van Amerika. Twee andere biografen die het waard zijn om apart te vermelden zijn Pearson en Glendinning. Pearson lijkt een meer gebalanceerd beeld te geven van Raffles. Naast Raffles' goede karaktertrekken, beschrijft hij ook een aantal mindere punten van diens aard. Zo meent hij dat Raffles zijn charme en vleierij gebruikt om hogerop te komen. Een ander negatief voorbeeld is het feit dat Raffles het salaris van een nieuwe assistent verlaagt en dit bedrag bij zijn eigen inkomen voegt, wat later door de East India Company (EIC) wordt teruggedraaid.²⁴ Maar ook Pearson zet Raffles' hervormingen positief af tegen het vorige Nederlandse bestuur en hij ziet Raffles vooral als verlosser van de Javanen.²⁵ Glendinning is een bekend biografe; zij heeft de laatste verschenen biografie over Raffles geschreven. Zij zegt zelf een evenwichtig beeld van Raffles te schetsen en "... to demythologise him without diminishing him".²⁶ In de introductie van haar boek beschrijft ze Raffles als "... high-strung, clever, articulate, impetuous, charming ...".²⁷ Er zijn voorbeelden, die later genoemd zullen worden, om aan te nemen dat ook zij niet objectief is in haar materiaalkeuze. Zij baseert zich vooral op secundaire literatuur.

Wetenschappers

De historici onderzoeken vooral de economische maatregelen die Raffles neemt, waarbij de invoer van het landrentesysteem de belangrijkste plaats inneemt. Er zijn weinig auteurs die alleen Raffles als onderwerp hebben, meestal beslaat zijn bestuur slechts een hoofdstuk in een breder opgezet werk. Kunsthistorici onderzoeken de grote aantallen tekeningen en objecten die Raffles heeft meegenomen naar Londen. Wetenschappers gebruiken *The History of Java* nog steeds als een belangrijke bron van kennis over Java omdat zij menen dat dit boek het beginpunt markeert van de Europese interesse

22 Andere biografieën zijn o.a.: J.A. Bethune Cook, *Sir Thomas Stamford Raffles, Kt., L.L.D., F.R.S., Founder of Singapore, 1819, and Some of his Friends and Contemporaries* (Londen: Stockwell, 1918); E. Hahn, *Raffles of Singapore, a Biography* (Londen: Francis Aldor, 1948), 1ste uitgave: (Garden City, N.Y. : Doubleday, 1946); C.E. Wurtzburg, *Raffles of the Eastern Isles* (Londen: Hodder and Stoughton, 1954); M. Collis, *Raffles* (Londen: Faber and Faber, 1966); V. Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity* (Londen: Profile Books, 2012).

23 Egerton, *Sir Stamford Raffles, England in the Far East*: 77.

24 H.F. Pearson, *Malayan Biographies Series - Number One. This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles* (Singapore: Eastern Universities Press, 1957): 11, 21, 25.

25 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 43-6, 49.

26 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: XIV.

27 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: XIII.

voor de Javaanse cultuur. Bastin zegt: "It would be difficult to exaggerate the importance of Raffles's *The History of Java*. ... It is, and will remain, one of the most important and influential books about Indonesia ever published."²⁸

Een wetenschapper die veel over Raffles heeft geschreven, zowel wetenschappelijk als meer populair werk, is Nigel Barley. Deze antropoloog heeft een kleine twintig jaar in het *British Museum* gewerkt als conservator van de "Raffles collectie". Hij heeft een zeer uitgesproken, positieve mening over Raffles. Enkele van zijn uitspraken zijn: "Raffles was unusual, for him the ideas were more important than the things", "Though a colonialist, he is remembered as a reformer and pioneer of social justice" en "... Raffles actually *liked* the peoples of the East and treated them with *respect*".²⁹ Antropoloog Anthony Forge meent dat "For Raffles the Javanese were civilized".³⁰

John Bastin neemt een aparte plaats in onder de wetenschappers omdat hij het gehele spectrum van onderzoek naar Raffles bestrijkt. Hij heeft een aantal boeken gepubliceerd over Raffles' hervormingen maar ook werken op kunsthistorisch gebied, meestal in samenwerking met een kunsthistorica.³¹ Bastins studies zijn gedegen wetenschappelijk onderbouwd en hij toont onomstreden aan dat Raffles' reorganisaties niet het gewenste resultaat hebben opgeleverd voor de Engelse schatkist noch voor de bevrijding van het Javaanse volk. Ook bewijst hij dat Raffles de feiten hierover verdraait in *The History of Java*.³² Toch is zijn toon overwegend positief en onderstreept hij de humanitaire kant van Raffles' bewind. Hij verdedigt Raffles in zaken die een meer negatief beeld geven. Bastin meent dat "many of his (Raffles) reforms were prompted by sincere humanitarian motives"; "He was not a pioneer of any modern system of native administration His important contribution to the development of British and Dutch colonial policy was that he based his

28 J.S. Bastin, *Sir Stamford Raffles's The History of Java, a Bibliographical Essay* (Eastbourne: A. Rowe, 2004): 56-61.

29 Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 18, 28, 36.

30 A. Forge, "Raffles and Daniell: Making the Image Fit", in: *Recovering the Orient, Artists, Scholars, Appropriations*, A. Gerstle en A. Milner reds. (Chur: Harwood Academic Publishers, 1994): 109-10. Barley geeft als belangrijkste motief voor Raffles' verzameling dat deze de hoge beschaving van de Javanen wil aantonen. N. Barley red, *The Golden Sword, Stamford Raffles and the East* (Londen: British Museum Press, 1999): 13.

31 J.S. Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission* ('s Gravenhage: Nijhoff, 1954). J.S. Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra: an Economic Interpretation* (Oxford: At the Clarendon Press, 1957). M. Archer en J. S. Bastin, *The Raffles Drawings in the India Office Library London* (Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1978). J.S. Bastin en B. Brommer, *Nineteenth Century Prints and Illustrated Books of Indonesia : with Particular Reference to the Print Collection of the Tropenmuseum, Amsterdam : a Descriptive Bibliography* (Utrecht: Het Spectrum, 1979).

32 Bastin toont dit vooral aan in zijn artikel over het landrentesysteem op West Java: "The Working of the Early Land Rent System in West Java", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 116, (1960) no. 3: 301-12 en in *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission* ('s Gravenhage: Nijhoff, 1954).

administrations upon humanitarian principles". Raffles doet dit door een beleid van "paternalism – of beneficent autocracy".³³

De laatste decennia zijn veel van de Britse publicaties van begin 19de eeuw herdrukt met een voorwoord of onder redactie van Bastin.³⁴ Hierdoor komt zijn mening over Raffles veelal op de voorgrond. Hij lijkt het onderzoek naar Raffles en diens bestuur enigszins te monopoliseren. Veel kunsthistorici baseren zich op de publicaties van Bastin voor een inleiding op hun eigen onderzoek. Zo baseert Noltie zich in zijn boek over Raffles' botanische tekeningen bijna alleen op Bastin en de *Memoir*.³⁵ In het boek van Annabel Gallop *Early Views of Indonesia, Drawings from the British Library* schrijft Bastin het voorwoord. Dit boek is geschreven ter viering van 50 jaar onafhankelijkheid van Indonesië en wil de langdurige relatie tussen Groot-Brittannië en Indonesië aantonen. Gallops opinie over Raffles' verzameling is dat: "Raffles approached his appointment ... with the holistic and then radical view that to understand and to govern the island well, it should first be studied from every aspect of its environment and its people and their culture, religion, history, languages, literature and antiquities".³⁶

Er zijn ook verscheidene Nederlandse schrijvers die Raffles' positieve imago in meer of mindere mate onderschrijven. Ook zij beroepen zich op *The History* of latere literatuur. Zo schrijft Van der Wall: "He (Raffles) effected a great deal of good, increased the revenue, reformed many abuses dating from the Company's time, reorganised the administration of justice and the police, abolished the slave-trade, collected important statistics, and gave new life to Arts and Letters by the resuscitation of the defunct Batavia Society".³⁷ De politicus Levyssohn Norman zegt dat Raffles' politiek stoelt op "eene groote mate van philanthropie en een overprikkeld nationaliteitsgevoel". Hij

33 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: XI-XII, 141-2. Overigens had ook Van Hogerdrorp geopperd dat de Europese bestuursambtenaar de houding van een vader zou moeten innemen. H.W. van den Doel, *De stille macht, het Europees binnenlands bestuur op Java en Madoera, 1808-1942* (Amsterdam: Bert Bakker, 1994): 37.

34 Een heruitgave die Bastin heeft geredigeerd is: Dr. Thomas Horsfield, *Zoological Researches in Java and the Neighbouring Islands*, 1990, 1ste uitgave 1824. Ook heeft Bastin het niet eerder uitgegeven dagboek van Dr. Arnold geredigeerd. J.S. Bastin, "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, 46, afl. 1: 1-92, 1973. Boeken met een voorwoord van Bastin zijn o.a.: T.S. Raffles, *The History of Java*, 1965, 1ste uitgave 1817. **John Joseph Stockdale**, *Island of Java*, 2004, 1ste uitgave 1811. S. Raffles, *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles, F.R.S., &c. &c., Particularly in the Government of Java, 1811-1816, Bencoolen and its Dependencies, 1817-1824, with Details of the Commerce and Resources of the Eastern Archipelago, and Selections from his Correspondence*, 1991, 1ste uitgave 1830. William Thorn, *The Conquest of Java*, 2004, 1ste uitgave 1815.

35 H.J. Noltie, *Raffles' Ark redrawn, Natural History Drawings from the Collection of Sir Thomas Stamford Raffles* (Londen: British Library, 2009): 25.

36 A.T. Gallop, *Early Views of Indonesia, Drawings from the British Library* (Londen: The British Library, 1995): 14.

37 V.I. van der Wall, *The Influence of Olivia Mariamne Raffles on European Society in Java (1812 – 1814)* (Batavia: s.n., 1930): 4.

meent dat Raffles' hervormingen te weinig uit de verf komen door gebrek aan middelen.³⁸ Van den Doel baseert zich op deze uitspraken van Levyssohn Norman als hij Raffles roemt als "... een jeugdig, gepassioneerd en verlicht bestuurder, ... begaan met het lot van de inheemse bevolking. Hij wilde de Javaan sociale en economische vrijheid geven en hem bevrijden van het juk der regenten". Van den Doel nuanceert dit door te schrijven dat Raffles' hervormingen ook moesten aantonen dat Java een economisch belangrijke aanwinst was.³⁹

Tegengeluiden

In Nederland gaan er al in de 19de eeuw stemmen op dat Raffles minder uit humanitaire redenen handelde dan de bronnen willen doen geloven. Zo merkte de wetenschapper Veth op dat "waar het de Britsche belangen gold, de eischen van menselijkheid, billijkheid en rechtvaardigheid" niet door Raffles werden gerespecteerd. Een opmerking die door Van den Doel en De Schaepdrijver wordt gepareerd met de kritiek dat "een Brits tussenbestuur...niet voor iedere vaderlander in de negentiende eeuw gemakkelijk te accepteren" was.⁴⁰ J.C. Baud publiceerde midden 19de eeuw twee artikelen waarin Raffles negatief naar voren komt. In één publicatie wordt Raffles in verband gebracht met de moord op Nederlanders in Palembang.⁴¹ Er is hier weinig over geschreven, zeker in het Engels. Bastin heeft in een artikel aandacht besteed aan dit onderwerp maar neemt het niet op in zijn boek over Raffles' ideeën op Java en Sumatra.⁴² Alatas, Professor Maleisische Studies, schrijft in 1971 een krachtig tegengeluid. Hij beschrijft Raffles' politieke filosofie, zijn denkbeelden over de verschillende bevolkingsgroepen en zijn imperialistische ideologie aan de hand van twee zaken waar Raffles een minder humanitaire positie lijkt te hebben ingenomen.⁴³ Hij baseert zich daarbij mede op de publicaties van Baud. Hij concludeert: "On paper many things can be presented as sound and human". Hij is ervan overtuigd dat Raffles' motieven vooraleer liggen in de imperialistische ideologie van de tijd. Alatas publiceerde dit boek zeven jaar voor de verschijning van Saidu's *Orientalism*.⁴⁴ Nadia

38 H.D. Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden (1811-1816)* ('s Gravenhage: Belinfante, 1857): 46-7.

39 Van den Doel, *De stille macht*: 41. H.W. van den Doel, *Zo ver de wereld strekt, De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800*, (Amsterdam: Bert Bakker, 2011): 38.

40 H.W. van den Doel, S.C.M. de Schaepdrijver, "Een Britse Oriëntalist in Indië. Thomas Stamford Raffles (1781-1826)", in *Historici in de politiek*, M.Ph. Bossenbroek, M.E.H.N. Mout, C. Musterd reds. (Leiden: Centrum voor Moderne Geschiedenis, 1996): 14.

41 Dit voorval wordt uitgebreid besproken in het hoofdstuk Biografische Manipulaties. J.C. Baud, "[Palembang in 1811 en 1812](#)", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* Vol. I, No. 1 (1853): 7-40. J.C. Baud, "De Bandjermasinsche Afschuwelijkheid", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* Vol. VII, No. 3 (1859): 1-25.

42 J.S. Bastin, "Palembang in 1811 and 1812", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 109 (1953), no. 4: 300-20 en *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 110 (1954), no: 1, 64-88. Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra: an Economic Interpretation* (Oxford: At the Clarendon Press, 1957).

43 Dit betreffen de slachting van Palembang en de Banjarmassin zaak.

44 E.W. Said, *Orientalism* (New York: Vintage Books, 1994), 1ste uitgave 1978.

Wright baseert haar artikel over hoe het imago van Raffles tot stand is gebracht vooral op het werk van Alatas.⁴⁵ Zij beschrijft vier technieken waardoor de biografieën zijn gemanipuleerd ten voordele van Raffles.⁴⁶

Onder de kunsthistorici is Sarah Tiffin kritischer op de denkbeelden van Raffles. Zij oordeelt dat Raffles de Javanen vindt afstammen van een hoge civilisatie maar hen niet langer als hoogbeschaafd ziet.⁴⁷ Zij baseert zich hierbij op de opmerking van Raffles: "... they still bear marks of that higher state of civilization which they once enjoyed".⁴⁸ De Amerikaanse Professor in de geschiedenis van Zuidoost Azië Robert van Niel geeft in *Java's Northeast Coast 1740-1840, A Study in Colonial Encroachment and Dominance* een goed onderbouwd beeld van Raffles' denkwijze en politiek. Hij geeft aan dat Raffles een aantal "less admirable" karaktertrekken vertoont waaronder zijn paternalistische autocratische ideeën, zijn opportunisme en zijn claim op werk en ideeën van anderen. Daarnaast bespreekt Van Niel de invoering van het landrentestelsel aan de Noordoostkust van Java in alle facetten.⁴⁹

Onderzoeksvraag en methode

Er is al veel geschreven over Raffles en klaarblijkelijk bestaan er twee opvattingen naast elkaar. Maar Raffles' positieve reputatie overheerst, zeker als zijn bestuur over Java wordt vergeleken met dat van de Nederlanders. Mijn onderzoeksvraag is daarom: waaraan heeft Raffles het te danken dat zijn goede imago, grenzend aan heldendom, de boventoon blijft voeren? Geven Raffles' hervormingen voldoende grond hiervoor of is hij tot een held gemaakt?

In dit onderzoek wordt de Nederlander Nicolaus Engelhard, Gouverneur van Java's Noordoostkust van 1801 tot 1808, als contrapunt naast Raffles gezet. Dit is een nieuwe benadering. De keuze om een Nederlandse bestuursambtenaar als tegenwicht te gebruiken, wordt ingegeven door de manier waarop Raffles zichzelf afzet tegen het Nederlandse bewind over Java. Daarnaast lijken Raffles en Engelhard goed met elkaar te kunnen opschieten tijdens het Britse bestuur op Java, hoewel Engelhard voor een positie in de Britse Raad van Indië bedankt.⁵⁰ Waarschijnlijk berust hun relatie op wederzijdse belangen. Raffles zoekt medestanders onder de Nederlanders. Hij kan niet zonder hun kennis en informatie over de toestand van Java; kennis die Engelhard bezit. Engelhard

45 N. Wright, *Sir Stamford Raffles: a Manufactured Hero?* (Melbourne: 17 Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia, 2008).

46 Wright, *Sir Stamford Raffles: a Manufactured Hero?*: 4-6.

47 S. Tiffin, "Raffles and the Barometer of Civilisation: Images and Descriptions of Ruined Candis", *The History of Java, Journal of the Royal Asiatic Society, Series 3*, 18, 3 (2008): 344.

48 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 57.

49 R. van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840, A Study in Colonial Encroachment and Dominance* (Leiden: CNWS Publications, 2005): 230-1, 243-285.

50 F. de Haan, "De historie van een oudgast", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, Deel XLIII (1901): 219.

oefent graag invloed uit en wil daarom zo dicht mogelijk bij de macht zitten. Raffles, een jonge man zonder veel bestuurlijke ervaring, is misschien wel gevoelig voor zijn inbreng. Na Raffles' vertrek van Java, blijkt hun relatie te zijn bekoeld.

De literatuur over Engelhard is echter beperkt.⁵¹ Uit artikelen over zijn leven en loopbaan, begin 20ste eeuw verschenen, ontstaat het beeld van een bestuurder die vooral op eigen gewin uit is.⁵² De auteurs gaan in op zijn lucratieve posten en zijn aandeel in de corruptie in Indië.⁵³ Zij stellen dat hij een (belangrijke) rol heeft gespeeld in het Indische bestuur en noemen hem een oudgast, ultra-conservatief en een fervent aanhanger van het bewind van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC).⁵⁴ Van der Kemp meent dat Engelhard wel oog had voor de fouten van het VOC regime. Toch is de toon bij Van der Kemp overwegend cynisch en mogelijk is hij, als bewonderaar van Daendels die hij "een man van de daad" noemt, vooringenomen tegen Engelhard.⁵⁵ Een voorbeeld hiervan is dat Engelhard zich later in zijn loopbaan beroemt op zijn ruime ervaring met het Indisch bestuur. "Maar de ervaring had niet bij hem den vruchtbaren bodem van stelselmatige ontwikkeling, ..." volgens Van der Kemp.⁵⁶

De schrijvers zijn positiever over Engelhards diplomatieke optreden met de Javaanse vorsten, de Susuhunan van Surakarta en de Sultan van Yogyakarta, hoewel ook hier kanttekeningen worden geplaatst. Engelhard heeft in 1806 de opstand in Cheribon vooral door diplomatie weten te sussen. Hij werd hier om geroemd en zelfs, door sommigen, als "redder van het eiland" beschouwd.⁵⁷ Maar Van der Kemp twijfelt aan Engelhards handelwijze in Cheribon omdat hij vindt dat Engelhard geen betekenisvolle persoonlijkheid heeft.⁵⁸ Wel wordt Engelhards interesse voor de Javaanse cultuur onderkend en geeft De Haan aan dat de eerste metingen en tekeningen van Prambanan door

51 Zie voor het verschil in literatuur afbeelding 1 op de titelpagina waarop slechts een deel van de biografieën over Raffles is opgenomen.

52 F. de Haan, "De historie van een oudgast", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde Deel XLIII* (1901): 195-225. F. de Haan, *Priangan, De Preanger-Regentschappen onder het Nederlandsch Bestuur tot 1811*, vier delen (Batavia: Kolff, 1910), voor Engelhard m.n. Personalia in deel I: 77-87. P.H. van der Kemp, "Nicolaus Engelhard", *De Indische Gids*, Jaargang 32, II (1910): 1009-26. S. Kalff, "De Koning der Oudgasten", *De Indische Gids*, Jaargang 44, I (1922): 412-28.

53 De Haan, "De historie van een oudgast": 199.

54 Een oudgast betekende in eerste instantie slechts iemand die al langer in Indië verbleef. Het tegengestelde is een baar, iemand die pas is aangekomen. Dit zijn logische benamingen in een maatschappij waarbij Nederlanders vaak kort in Indië verblijven om dan weer terug te keren naar Nederland. Oudgast heeft echter een meer normatieve betekenis gekregen: iemand die conservatief is, een voorstander van het VOC bewind. Kalff, "De Koning der Oudgasten": 414. De Haan, *Priangan*, deel 1: 84.

55 Van der Kemp, "Nicolaus Engelhard": 1014. Daendels, Gouverneur-Generaal van 1808-1811 ontslaat Engelhard in 1808. Zij staan daarna met elkaar op gespannen voet.

56 Van der Kemp, "Nicolaus Engelhard": 1010.

57 De bevolking van Cheribon kwam in opstand tegen hun Sultans. Zij verweten de Sultans hen uit te buiten.

58 Van der Kemp, "Nicolaus Engelhard": 1024.

Engelhard verordend zijn.⁵⁹ Veel van Engelhards collectie is, al vroeg in de 19de eeuw, aan de Nederlandse regering geschonken.⁶⁰ Sommige auteurs verwijten Engelhard echter dat hij sculpturen uit hun oorspronkelijke context heeft verwijderd.⁶¹

Naast de oudere literatuur figureert Engelhard in latere publicaties over het koloniale bestuur, Javaanse kunst en in werken die de geschiedenis van de vrijmetselarij in Indonesië beschrijven.⁶² Uit deze boeken komt een wat positiever beeld van Engelhard naar voren. Zoals de opmerking dat er bij Engelhard "iets ontstond als interesse voor het lot van de inheemse bevolking".⁶³ En in een enkele publicatie wordt bij Engelhard zelfs al een vleugje van een *social officer* gezien.⁶⁴ Het meest uitvoerige, contemporaine werk over Engelhard is de Leidse Masterscriptie van Erik Carree. Hij heeft Engelhards ideeën en bestuur in de periode 1795-1830 onderzocht aan de hand van diens brieven die zich nog in het archief in Jakarta bevinden.⁶⁵ Carree concludeert dat Engelhard in 1806 het idee aanhangt om Java onafhankelijk te verklaren en vrije handel en particulier grondbezit toe te staan. Daarnaast zou Engelhard door de jaren heen milder zijn geworden in zijn opvattingen over de Javanen. Ook bevestigt hij Engelhards interesse voor de Javaanse natuur en cultuur.⁶⁶

Hierop baseer ik mijn hypothese dat beide mannen qua achtergrond niet essentieel van elkaar verschillen en op cruciale punten in handelen en ideologie overeenkomen. Ik meen dat beide mannen vooral hun eigen doel nastreven: de hoogste positie op Java (blijven) bekleden.⁶⁷ Engelhard

59 Brief van J.C. Baud aan Engelhard: "In de Vorstenlanden heb ik met genoegen die schoone ruines bezocht, van welke eerste opname en afteekening UEG, den lof toekomt", De Haan, *Priangan*: 85. De Haan, "De historie van een oudgast": 206, 210. P.C. Molhuysen, P.J. Blok, en Fr.K.H. Kossmann, *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Amsterdam: Israel, 1974) Deel 8: 477-8.

60 J. F. Stutterheim, *De teekeningen van Javaansche oudheden in het Rijksmuseum van Ethnografie* (Leiden: "Luctor et Emergo", 1933): 7.

61 Kalf, "De Koning der Oudgasten": 425. Engelhard heeft een aantal sculpturen vanuit Indonesië naar Nederland verzonden, deze zijn uiteindelijk terechtgekomen in het Museum voor Volkenkunde te Leiden.

62 H.W. van den Doel, *De stille macht, het Europees binnenlands bestuur op Java en Madoera, 1808-1942* (Amsterdam: Bert Bakker, 1994). R. van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840, A Study in Colonial Encroachment and Dominance* (Leiden: CNWS Publications, 2005). A. Weber, *Hybrid ambitions: science, governance, and empire in the career of Caspar G.C. Reinwardt (1773-1854)* (Leiden: Leiden University Press, 2012). Th. Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962* (Hilversum: Verloren, 1994). P.W. van der Veur, *Freemasonry in Indonesia from Radermacher to Soekanto, 1762 - 1961*, (Athens: Ohio University Center for International Studies, 1976). D. de Visser Smits red., *Gedenkboek van de Vrijmetselarij in Nederlandsch Oost-Indië 1767-1917* ('s Gravenhage: Van Dorp & Co., 1917). J. Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid, Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java 1720-1870* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010).

63 Van den Doel, *De stille macht*: 32.

64 W.Ph. Coolhaas, "Ontstaan en groei", in *Gedenkboek van de Vereniging van Ambtenaren bij het Binnenlands Bestuur in Nederlands-Indië*, J. Prins (Utrecht: Oosthoek, 1956): 36-7.

65 E. Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer, De transitieperiode in Nederlands-Indië 1795-1830 bekeken naar het leven van bestuurder Nicolaus Engelhard" (Leidse Masterscriptie). De brieven zijn in het Indonesische archief, Arsip Nasional Republik Indonesia, Jakarta.

66 Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 84-6.

67 Deze functies zijn Gouverneur-Generaal voor Engelhard en Luitenant-Gouverneur voor Raffles. In deze functies heeft men het hoogste gezag op Java maar dient men verantwoording af te leggen aan hogere ambtenaren buiten Java. Voor Gouverneur-Generaal is men verantwoording schuldig aan de

schrijft in een brief aan zijn zwager Siberg “Java niet te zullen verlaten zonder eerst de functie van Directeur-Generaal te hebben bekleed en daarna ... voor de nominatie van Gouverneur-Generaal te gaan”.⁶⁸ Engelhard blijkt ook een voorstander van een liberaler bestuur en toont interesse voor de positie van de Javaanse bevolking en de traditionele cultuur. Toch is Engelhard, historisch gezien, een verliezer en Raffles een winnaar geworden. Hoe valt dit te verklaren?⁶⁹

Ideeën voor bestuurshervormingen dan wel interesse voor de Javaanse tradities zijn ook aanwezig bij andere Nederlandse bestuurders zoals Van Hogendorp en Van Middelkoop. Maar deze personen richten zich slechts op één van de verschillende aspecten. Daarnaast is Engelhard als Gouverneur in een beter vergelijkbare positie; hij kan binnen zijn Gouvernement kleine bestuursveranderingen doorvoeren.

Raffles' positieve imago stoelt voornamelijk op zijn vermeende humanitaire hervormingen, zijn bevrijding van de Javaanse bevolking van de tirannie van hun eigen elite en de Nederlanders, en zijn wetenschappelijke interesse in de traditionele Javaanse cultuur. Dit zijn daarmee ook de hoofdpunten in dit onderzoek. Ook wordt de vereuropeanisering van de Indische maatschappij besproken omdat Raffles ook daar veranderingen voorstond. In het eerste deel van deze studie worden de achtergronden van Raffles en Engelhard geschetst: de omstandigheden in Europa en op Java en een beknopt biografisch overzicht van Raffles waar een aantal relevante punten uit Engelhards leven tegenover worden gesteld. In de hoofdstukken daarna volgt de analyse van Raffles als hervormer, bevrijder en wetenschapper. In het laatste hoofdstuk ga ik dieper in op mogelijke biografische bewerkingen die van invloed zijn geweest op Raffles' imago. Het onderzoek wordt afgesloten met een conclusie waarin het antwoord op de hoofdvraag gegeven zal worden.

heren XVII tijdens de VOC tijd en daarna aan de Raad der Aziatische Bezittingen in Nederland, voor Luitenant-Gouverneur is men verantwoording schuldig aan de Gouverneur-Generaal in India (Calcutta) en uiteindelijk via hem aan de Raad in Londen.

68 E. Carree, “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer”: 15. Ook Willem van Hogendorp hint hierop in een brief uit 1828 over Engelhard: “De man is veel te hooghartig om eenige plaats meer aan te nemen, hoe hoog ook, die niet de eerste zijn zal”, en uit een brief van Engelhard waarin hijzelf aangeeft al in 1804 tot Landvoogd te zijn benoemd. Dit zou zijn teruggedraaid wegens intriges, beide brieven zijn gepubliceerd in Kalff, “De Koning der Oudgasten”: 416, 422.

Dat Raffles Java niet op wil geven, wordt verderop in de scriptie aangetoond.

69 Zandvliet noemt Engelhard “de tragische held van dit tijdvak”. Waarbij zowel Daendels als Raffles van zijn kennis profiteerden. K. Zandvliet, “Daendels en de nieuwe kaart van Java”, in *Herman Willem Daendels, 1762-1818: Geldersman, patriot, Jacobijn, Generaal, hereboer, maarschalk, Gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, reds F. van Anrooy et al. (Utrecht: Matrijs, cop., 1991): 105.

Europa en Java rond 1800

Nederlandse verwikkelingen

De tijd rond de eeuwwisseling was een verwarrende periode die werd gekenmerkt door voortdurende onrust zowel in Europa als op Java. In de [Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden](#) kwamen rond 1780, onder invloed van wereldwijde en ideologische veranderingen zoals de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd en de Verlichting, stemmen op die riepen om hervormingen en democratisering van het politieke bestel. Deze hervormers organiseerden zich als de Patriotten. Zij stonden tegenover de aanhangers van het bewind van Stadhouders Willem V, de Oranjegezinden. In 1793 viel Frankrijk de Republiek binnen en ondersteunde de Patriotten in hun strijd. Dit leidde tot een bestuursomwenteling in 1795. Stadhouders Willem V was genoodzaakt naar Engeland uit te wijken, vanwaar hij probeerde zijn macht te herstellen. De dag na zijn vlucht werd de Bataafse Republiek uitgeroepen, een vazalstaat van Frankrijk. In 1806 werd het Koninkrijk Holland gesticht onder de Franse koning [Lodewijk Napoleon Bonaparte](#). Dit Koninkrijk ging in 1810 op in het Franse Keizerrijk. Wanneer in 1813 Napoleon voor de eerste maal verslagen wordt, eindigt de Franse tijd in Nederland. Het zou echter nog tot 1815 duren voor de Nederlanden zich langzaam konden herstellen van alle oorlogshandelingen en de zoon van Willem V als Koning Willem I werd geïnstalleerd.

Buitenlandse problemen

De economie van de Republiek der Nederlanden was ernstig geschaad door de Vierde Engels-Nederlandse oorlog van 1780 – 1784. Groot-Brittannië nam bezit van een aantal Nederlandse koloniën en Nederland verloor het monopolie op de specerijenhandel. De Nederlandse staatskas verloor hierdoor veel van haar inkomsten. De nauwe band die na 1795 tussen Nederland en Frankrijk ontstond, leidde tot verdere oorlogshandelingen met de Britten die bang waren voor een invasie van het sterke en machtige Frankrijk. Hoewel de Engelsen bij invallen in de Bataafse Republiek faalden, waren zij oppermachtig op zee. Veel van de Franse en voormalig Nederlandse gebiedsdelen werden door de Britten ingenomen. Hierdoor verloor Nederland opnieuw een deel van haar afzetmarkt. De concurrentie tussen Groot-Brittannië en de Nederlanden was heftig. Deze rivaliteit duurde tot het midden van de 19de eeuw voort.

Het bestuur op Java

Java werd in de 18de eeuw bestuurd door hoge ambtenaren binnen de VOC. Een belangrijk kenmerk van dit Compagniesbewind was dat het overzeese gebied ten dienste stond van het bedrijf en de

aandeelhouders en dus winstgevend diende te zijn. Handelsmonopolies zorgden voor grote opbrengsten en concurrenten werd zoveel mogelijk informatie onthouden. De beheerskosten werden laag gehouden door weinig te investeren in het gebied en zo min mogelijk territoriale overheersing. De Indonesische machthebbers werden zoveel mogelijk gehandhaafd wat leidde tot een indirecte bestuursvorm. De Javaanse elite vormde de klasse van regenten die het dagelijks bestuur over hun regentschappen en de inwoners voerde. Daarnaast controleerden de Nederlandse residenten het bestuur van de regenten. Zij waren er onder andere voor verantwoordelijk dat de afgesproken contingenten of gedwongen leveringen van producten correct verliepen. De Nederlanders bepaalden welke hoeveelheid van welke producten geleverd moest worden. Met de lokale heersers werden afzonderlijke contracten afgesloten. Hierdoor bestonden er nogal wat verschillen tussen de regentschappen. Als een Javaanse soeverein niet wenste mee te werken of in opstand kwam, dan werd deze door de Nederlanders afgezet en vervangen door een familielid die wel bereid was tot samenwerking.

De Nederlandse bestuurders waren nogal eens gevoelig voor corruptie. Hogere functionarissen kregen geen vast salaris en moesten een hoog ambtsgeld betalen aan diegene die zorgde voor hun aanstelling.⁷⁰ Deze ambtenaren hadden wel recht op emolumenten zoals een aandeel in de totale handel. Maar ze waren voor hun levensonderhoud grotendeels afhankelijk van bijverdiensten terwijl ze officieel van de VOC geen nevenfuncties mochten bekleden.⁷¹ Dit had tot gevolg dat de Nederlandse bestuurders probeerden een zo groot mogelijke winst te behalen door de regenten onder druk te zetten om meer te produceren.

De Javaanse bevolking was van oudsher voor haar bescherming afhankelijk van de Javaanse edelen. Hiervoor moest zij in ruil, naast het bewerken van het land, herendiensten leveren.⁷² De druk op het volk nam toe naarmate de regenten meer de Europese levensstijl wilden navolgen. De edelen hadden daar extra geld en personeel voor nodig. Zij onttrokken arbeiders aan het productieproces en legden de overgebleven boeren een hogere levering van producten op, om meer winst te behalen. Als reactie op uitbuiting trokken de boeren weg naar andere gebieden waar de druk lager was. De landerijen bleven dan onbewerkt en de quota werden niet behaald.

Er was ook een grote groep Chinezen op Java. Zij waren meestal rijker dan de Javaanse boeren. De Chinezen mochten zelf geen land bezitten en werkten in de detailhandel, als ambachtslieden of ze pachtten een bepaald recht, bijvoorbeeld het recht om belasting te innen of tol

70 Mogelijk werkt het betalen van ambtsgeld juist het nepotisme in de hand. Mensen hebben vaak dit bedrag niet in cash. Het is dan veiliger de post aan familie door te spelen die je directer kunt aanspreken op het geld dat je nog van hen krijgt.

71 De Haan, *Priangan*, deel IV: 193-4. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 22-3.

72 Herendiensten werden ook voor het Nederlandse bestuur uitgevoerd. Het was bijvoorbeeld de enige manier om arbeiders te krijgen voor publieke werken.

te heffen. Als tussenpersonen moesten zij ook zelf winst maken. De Javaanse boeren waren verplicht om hun producten, als belasting, tegen lage prijzen aan de Chinezen te verkopen en moesten deze, voor hun eigen levensonderhoud, weer terugkopen tegen woekerprijzen. Overigens waren niet alle Chinezen woekeraars. In de streek Ulujami aan de Noordoostkust zette een Chinese familie een zeer rendabel landbouwbedrijf op. Hun succes was te danken aan de wijze waarop zij de Javaanse boeren behandelden. De Chinezen kregen een vast percentage van de rijstogst en betaalden voor extra geleverde diensten of producten.⁷³

De schulden van de VOC waren eind 18de eeuw enorm opgelopen. In de hoop het tij nog te kunnen keren werd de Compagnie in 1795 genationaliseerd. Maar een langdurige blokkade door de Engelsen zorgde ervoor dat de handel en het contact met het moederland ernstig werden geschaad. Het gevolg was overvolle Javaanse pakhuizen met goederen die nauwelijks uitgevoerd konden worden.⁷⁴ De prijzen van de binnenlandse producten en de inkomens van de Europese ingezetenen daalden.⁷⁵ Aan de andere kant was er weinig aanvoer van nieuwe verdedigingstroepen en een groot tekort aan importgoederen.⁷⁶ Uiteraard stegen de prijzen van deze laatste enorm. Java raakte geïsoleerd en men moest zichzelf zien te bedruipen. Uit noodzaak werd vrije handel toegestaan met neutrale partijen zoals de Verenigde Staten van Amerika, die net onafhankelijk waren geworden van Engeland.⁷⁷ De handel werd nog verder ondermijnd toen Java, rond 1800, te maken kreeg met kortdurende invallen van de Engelsen waarbij kustplaatsen geplunderd werden en de Javaanse bevolking opgezet werd tegen het (Frans-) Nederlandse bestuur.

In 1800 viel definitief het doek voor de VOC en de Nederlandse staat draaide op voor de verliezen. Nederland had grote financiële problemen.⁷⁸ De Raad der Aziatische Bezittingen en Etablissements werd opgericht. Zij moest het bestuur van de overzeese gebiedsdelen vorm gaan geven. De continue veranderingen in de Nederlandse politiek en het ontbreken van een regelmatige communicatie met Nederland leidde tot een impasse bij het Indische Bestuur. Voor opdrachten en bestuursaanstellingen was zij afhankelijk van de goedkeuring vanuit Nederland. De orders bleven echter lang uit. Zowel in Indië als in Holland wilde men het Indisch bestuur hervormen, geïnspireerd door het Verlichtingsdenken.⁷⁹ In Europa werden waarden als gelijkheid en vrijheid belangrijk en het werd een taak van het bewind om voor het welzijn van alle ingezetenen te zorgen. Men realiseerde

73 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 69, 109.

74 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 32.

75 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 82.

76 Zelfs drukletters ontbraken om nieuwe *Verhandelingen* van het Bataviaasch Genootschap uit te geven. Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden (1811-1816)*: 316.

77 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 57.

78 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 51.

79 G.J. Schutte, *De Nederlandse patriotten en de koloniën, Een onderzoek naar hun denkbeelden en optreden, 1770-1800* (Groningen : Tjeenk Willink, 1974): 2.

zich dat ook de Javaanse bevolking recht had op een betere behandeling.⁸⁰ Maar ook in Indië streden Patriotten en Oranjegezinden om de macht en verschillende personen kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan.⁸¹ De meningen waren sterk verdeeld over hoe hervormingen eruit moesten zien en men was huiverig om grote veranderingen door te voeren omdat er continu oorlog met Engeland dreigde.

Koning Lodewijk Napoleon wilde het bewind wel grondig hervormen. Hij stelde hiertoe Gouverneur-Generaal Herman Willem Daendels aan, die ook de verdediging van Java ter hand moest nemen. Hij arriveerde in 1808 op Java met de opdracht om corruptie en nepotisme uit te bannen.⁸² De Europeanen hadden tijdens de Franse Revolutie gezien wat er kon gebeuren bij een bevolkingsopstand en waren bang voor nieuwe uitbarstingen van volkswede. Daendels had dan ook de expliciete opdracht om de toestand van de Javanen te verbeteren. Hij nam voortvarend beslissingen om Java om te vormen tot een moderne staat. Hij zorgde dan ook voor een moderne westerse invloed in de Europese bovenlaag maar maakte met zijn handelen zoveel vijanden dat hij al in 1811 vervangen werd door Generaal Janssens.⁸³ Kort na diens aanstelling vielen de Britten Java binnen en namen het bewind over.

Het maatschappelijke leven op Java

Veel mannen gingen in dienst van de VOC met de hoop om overzee hun fortuin te maken en daarna terug te keren naar Nederland. De Indische maatschappij kon dus niet bouwen op de mannelijke Europese bevolking. Nederlandse vrouwen waren er al bijna helemaal niet. Uit de relaties die Nederlandse mannen met Indonesische vrouwen aanknoopten, ontstond een populatie van halfbloeden: de mestiezen. Nieuw aangekomen mannen trouwden vaak met halfbloed dochters van hooggeplaatste heren die op hun beurt de carrière van de nieuweling omhoog hielpen.⁸⁴ Hierdoor kwamen er in de 18de eeuw steeds meer "Indische" families die aan elkaar gelieerd waren door de huwelijken van de dochters. Dit leidde tot clanvorming. Een ander belangrijk neveneffect was de grote invloed die de geboren en getogen Indische vrouw op haar Nederlandse man uitoefende. Er ontstond een Indische cultuur waarbinnen de Indonesische en Europese invloeden duidelijk aantoonbaar zijn. In de formele omgang overheersten de Europese normen, in het eigen huis en bij familie, de Indonesische. Door het isolement aan het eind van de 18de eeuw, waren de Europeanen en

80 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 54.

81 Schutte, *De Nederlandse patriotten en de koloniën*: 12. Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 82.

82 Van den Doel, *De stille macht*: 37.

83 J.H.M. Kommers, *Besturen in een onbekende wereld, Het Europese binnenlands bestuur in Nederlands-Indië: 1800-1830, een antropologische studie* (Meppel : Krips Repro, 1979): 124.

84 J.G. Taylor, *Smeltkroes Batavia, Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* (Groningen: Wolters-Noordhoff, 1988): 99.

Euraziaten vooral op elkaar aangewezen en bereikte de Indische cultuur haar hoogtepunt. Ik denk dat deze huwelijken nog een bijeffect hadden, namelijk dat de getrouwde mannen minder snel repatrieerden. Dit had tot gevolg dat deze oudgasten meer geneigd waren om zich in te zetten voor verbetering van hun omgeving. Zij gingen zich verbonden voelen met Indië.

Het belang van status en hiërarchie is een andere karakteristiek van de Indische maatschappij. Mijns inziens sluit dit nauw aan bij de manier van leven van de Indonesische vorsten waar eer, hiërarchie en status belangrijk waren. De Javaanse heersers leefden van oudsher in luxe. Het was voor de Nederlanders belangrijk om in hun contacten met de lokale elite hun gezag en status te tonen door middel van hun rijkdom, bijvoorbeeld in kledij of geschenken. Statusvertoon had dus een sociale en politieke functie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit belangrijke kenmerken werden van de Indische maatschappij. Om mee te tellen was het nodig om luisterrijke feesten en banketten te geven en je rijkdom te uiten, bijvoorbeeld door de aankoop van een luxe villa in de omgeving van Batavia. Volgens Taylor was dit een grote tegenstelling met de calvinistische, spaarzame cultuur die in de Nederlanden heerste.⁸⁵ Maar naast de verschillen waren er ook overeenkomsten. In Nederland leefde de elite ook in luxe en waren er in de 18de eeuw veel buitenplaatsen gebouwd, onder andere aan de Vecht en de Amstel. Het ontstaan van landgoederen en siertuinen in Indië was een directe navolging hiervan.⁸⁶

⁸⁵ Taylor, *Smeltkroes Batavia*: 92-4, 106.

⁸⁶ V.I. van der Wall, *Oude Hollandsche buitenplaatsen van Batavia* deel I (Deventer: Van Hoeve, 1944): 14.

Biografie

Jeugd

Raffles' vader is kapitein en Thomas wordt op 6 juli 1781 geboren aan boord van de *Ann* dichtbij Jamaica.⁸⁷ De financiële situatie van zijn familie verslechtert en Raffles gaat maar kort naar school. Het is bekend dat hij zijn gebrek aan een goede schoolopleiding altijd heeft betreurd. Door zelfstudie brengt hij zijn kennis op een hoger peil; hij leest veel boeken en leert zichzelf Frans.⁸⁸ Mogelijk is hij in zijn jeugd al in aanraking gekomen met een curiositeitenverzameling van een buurtgenoot.⁸⁹ Eind 18de eeuw wordt het mode om dit soort verzamelingen meer openbaar te maken, vaak tegen een kleine vergoeding.⁹⁰ De leergierige Raffles zal geïnteresseerd zijn geweest in dit soort collecties.

Raffles begint zijn carrière op veertienjarige leeftijd bij het East India House als onderklerk.⁹¹ De enige manier om een dergelijke functie bij de East India Company te verwerven is door patronage, de bemiddeling van familie of kennissen.⁹² Hij werkt daar tien jaar waarbij hij vele documenten kopieert en inzicht moet hebben gekregen in het reilen en zeilen bij de EIC. De jonge Raffles is echter zeer ambitieus. Als jongen vertelt hij zijn tante al dat hij op zal klimmen tot hertog.⁹³ Een loopbaan overzee is voor dit soort jongelieden zonder geld een manier om hogerop te komen. In maart 1805 wordt hij benoemd tot assistent-secretaris in Penang. Net voor zijn vertrek trouwt hij met Olivia Mariamne Fancourt. Zij is een halfbloed, geboren in India in 1771 en dus tien jaar ouder dan Raffles.⁹⁴ Ze heeft een dochter uit een eerdere relatie met een getrouwde man en is nu weduwe. Al met al geen vrouw met een goede reputatie.⁹⁵ Er gaan geruchten dat Olivia een verhouding zou hebben gehad met Raffles' baas, de getrouwde Secretaris William Ramsay en dat Raffles' huwelijk een voorwaarde is voor de functie in Penang.⁹⁶ Er lijken echter geen bewijzen hiervoor te bestaan.

Engelhard's jeugd vertoont enige overeenkomsten met die van Raffles. Nicolaus wordt begin december 1761 geboren, hij is dus twintig jaar ouder dan Raffles. Zijn moeder is Maria Alting, de zus van Willem Arnold Alting. De vader van Nicolaus is Luitenant-ingenieur en zijn grootvader is een

87 Boulger geeft 5 juli als datum van Raffles' geboorte maar volgens Bastin is dit niet correct, zie Bastin, "Preface", *The Life of Sir Stamford Raffles*: xxxvi.

88 Collis, *Raffles*: 25.

89 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 98. P.H. van der Kemp, *Oost-Indië's Herstel in 1816* ('s-Gravenhage: Nijhoff, 1911): 6.

90 L. Jensen, J. Leerssen en M. Mathijssen reds, *Free Access to the Past, Romanticism, Cultural Heritage and the Nation*, (Leiden: Brill, 2010): xv.

91 Raffles, *Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles*, deel 1: 2.

92 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 7.

93 Collis, *Raffles*: 106. Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 180.

94 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 18-23.

95 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 14.

96 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 15-7.

bekende Hoogleraar in de Wiskunde en Wijsbegeerte aan de Hogeschool Groningen.⁹⁷ Zowel zijn vader als grootvader van vaders kant overlijden in 1765. Over Engelhards schoolopleiding is niets bekend maar deze moet al vroeg zijn afgebroken want hij vertrekt als adolescent naar Indië. Als zijn schip in augustus 1777 in Batavia aankomt, is Nicolaus vijftien jaar oud. Hij weet een voorspoedige carrière op te bouwen met behulp van zijn oom Alting die in 1780 Gouverneur-Generaal wordt. In 1784 trouwt Engelhard met Maria Wilhelmina Senn van Basel, de dochter van Altings tweede vrouw. Zij is geboren in Batavia en ten tijde van de huwelijksvoltrekking veertien jaar oud, Engelhard is dan tweeëntwintig.

Uit Engelhards geschriften blijkt dat hij de Nederlandse taal niet goed beheerst en er regelmatig Maleise woorden doorheen gebruikt. Hij kent weinig Frans en Engels maar spreekt wel Maleis en misschien zelfs Javaans, gezien zijn vele diplomatieke missies naar de Javaanse hoven.⁹⁸ Hij heeft veel praktijkkennis opgedaan, zoals zijn bekendheid met de Indonesische normen en waarden, het productieproces op Java en dergelijke. Mogelijk bestaat er ook bij Engelhard een verband tussen zijn beperkte schoolopleiding en zijn latere zucht naar kennis want De Haan vermeldt dat, voor een oudgast als Engelhard, zijn "lust tot studie buitengewoon was". Daarnaast bestelt Engelhard frequent kranten, tijdschriften en boeken in Nederland.⁹⁹ Van der Kemp concludeert echter dat de boeken in Engelhards bezit niet wijzen op iemand met veel smaak en ontwikkeling.¹⁰⁰

Penang en Malakka

Raffles' tijd op Penang is belangrijk voor zijn verdere vorming. Hier leert hij John Leyden kennen, een Schot van arme afkomst, die naam heeft gemaakt met zijn Schotse en Oriëntalistische boeken en gedichten. Voor Leyden komt studie op de eerste plaats. Hij is geïnteresseerd in vreemde culturen, verzamelt oude manuscripten en leert talen niet uit een boek maar van lokale vertalers. Leyden publiceert zijn bevindingen en hoopt hiermee een grote reputatie op te bouwen.¹⁰¹ Zijn vriendschap blijkt van grote waarde want hij introduceert Raffles' werk bij Lord Minto, de Gouverneur-Generaal van India.¹⁰² Raffles, geïnteresseerd in Java, ziet kansen voor Engeland om de macht en handel uit te breiden. Hij overtuigt Minto hiervan en wordt in 1810 diens agent in Malakka. Raffles moet zoveel

97 Molhuysen, Blok en Kossmann. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* Deel 1: 93-4, Deel 8: 477-8. A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden, bevattende levensbeschrijvingen van zoodanige personen, die zich op eenigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt*; voortgezet door K.J.R. van Harderwijk en G.D.J. Schotel (Haarlem: Van Brederode, 1852-1878) deel 5: 156-7.

98 Van der Kemp, "Nicolaus Engelhard": 1010.

99 Mogelijk is de lust voor studie bij Engelhard later in zijn leven toegenomen, in het begin zijn hier nog weinig aanwijzingen voor. De Haan, *Priangan*, deel 1: 84.

100 Van der Kemp, "Nicolaus Engelhard": 1010.

101 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 98. Van der Kemp, *Oost-Indië's Herstel in 1816*: 34.

102 Collis, *Raffles*: 35.

mogelijk informatie over Java vergaren en in het geheim banden aanknopen met de lokale heersers; hij wordt een James Bond *avant la lettre*.¹⁰³ Deze aanstelling is Raffles op het lijf geschreven want verzamelen van kennis lijkt zijn grootste passie. Raffles wordt vaak geroemd omdat hij zo vrij met Aziaten omgaat. Hij spreekt Maleis en praat met reizigers en handelaren van buiten Malakka, een noodzaak om aan informatie over Java te komen.¹⁰⁴ Hij is succesvol want een aantal inheemse leiders kiest inderdaad voor de Britse kant waaronder het hoofd van Bantam, die voor een hoop onrust zorgt en daarmee het bestuur van Daendels verzwakt.

Raffles op Java

In augustus 1811 vallen de Britten Java binnen en veroveren het eiland. Raffles had de Europeanen in Batavia, in een proclamatie, al een “spoedige verlossing” beloofd.¹⁰⁵ Raffles wordt tot Luitenant-Gouverneur benoemd, zonder noemenswaardige bestuurservaring te bezitten. Het zal niet eenvoudig zijn geweest om zijn bestuur te vestigen. Er zijn weinig Engelsen op het eiland en de meesten daarvan zijn militairen. Daarom heeft Raffles zowel de Nederlanders als de Javaanse bevolking hard nodig. Lord Minto heeft Raffles opgedragen hervormingen door te voeren om Java rendabel te maken en de positie van de boerenbevolking te verbeteren.¹⁰⁶ Raffles moet de EIC ervan overtuigen dat Java een rendabele aanwinst voor hun imperium is want de Compagnie wil, vanwege financiële redenen, geen uitbreiding van hun rijk. Raffles’ aanstelling wordt dan ook niet direct vanuit Londen bekrachtigd.¹⁰⁷ Raffles bluft als hij zegt dat de toekomstige opbrengsten van Java de kosten zullen dekken en hoopt dat de EIC daarmee de kolonie zal willen behouden.¹⁰⁸ Hij ziet Java als een markt voor Engelse producten, wat echter alleen kan slagen als de Javanen een redelijke mate van welvaart hebben waardoor zij deze artikelen kunnen betalen.¹⁰⁹ Er moet een monetair stelsel worden ingevoerd om dit te bevorderen. Een grote reorganisatie is noodzakelijk. Deze hervormingen worden in het volgende hoofdstuk besproken.

Uiteraard heeft Raffles voor de uitoefening van zijn functie een bepaalde status hoog te houden waarvoor hij over de juiste faciliteiten moet kunnen beschikken. Hij bezit een mooi pand in Batavia, op Rijswijk. De grote kamers hebben een rijke inrichting van ondermeer schilderijen, standbeelden en kroonluchters en Raffles heeft veel bedienden. Daarnaast heeft hij het luxueuze paleis in Buitenzorg overgenomen van Gouverneur-Generaal Janssens. Engelhard had het op zich

103 Collis, *Raffles*: 41.

104 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 41.

105 Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden (1811-1816)*: 24.

106 Minto wil dat vooral de monopolies in de handel aangepakt worden en dat het grondbezit en vruchtgebruik eerlijker verdeeld worden. Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 15.

107 Collis, *Raffles*: 58.

108 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 72.

109 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 58.

genomen om de financiële compensatie voor Janssens af te handelen en hierover is correspondentie te vinden van Engelhard aan Raffles en diens eerste secretaris en vriend Assey.¹¹⁰ Engelhard neemt in oktober 1811 contact hierover op met Raffles. De te compenseren goederen bestaan uit zilverwerk, drank, etensvoorraden, paarden met tuig en ook een aantal slaven. Uit de brieven blijkt onenigheid over het aantal slaven waarvoor betaald moet worden. Sommige slaven zijn gevlucht maar worden toch op de rekening aan Raffles meegenomen. Klaarblijkelijk weigert Raffles hiervoor te betalen. Engelhard schrijft in januari 1812 dat hij niet te kwader trouw is maar onkundig was over het feit dat de slaven waren gevlucht. Hij hoopt dat zij alsnog gevat worden maar vermindert deze kosten op de rekening. De zaak lijkt pas afgewikkeld te zijn na Raffles' vertrek van Java. Engelhard is aan het lijntje gehouden want Assey meldt in oktober 1816 "as the man in question has been emancipated ... that they (the Board) cannot return him to a state of slavery".¹¹¹

Raffles laat grote uitbreidingen en renovatiewerkzaamheden uitvoeren aan zijn paleis te Buitenzorg. Hij brengt hier zijn meeste tijd door en reist regelmatig tussen beide plaatsen met zijn koets. Hij is statusgevoelig want als hij met zijn koets langskomt, moet al het andere verkeer stoppen. Voor Javanen en Chinezen geldt tevens dat zij uit de koets moeten komen of van hun paard moeten afstappen. Als iemand niet voldoet aan deze reglementen dan kan diegene gevangengezet worden.¹¹² Raffles bezit twee dure gamelan sets en een orkest van zo'n acht à tien personen, die de hele dag spelen. Iedere avond schuift Raffles' entourage van Engelse beambten en Javaanse elite aan tafel aan. De dis is rijkelijk voorzien van vers fruit en groente die speciaal voor Raffles worden aangevoerd vanuit Tjipanas, zo'n dertig mijl verwijderd van Buitenzorg; hier zijn maar liefst vijf man voor aangesteld.¹¹³ Raffles en zijn vrouw geven grote feesten voor de beau monde van Batavia. Ook Engelhard behoort tot zijn gasten.¹¹⁴ Omgekeerd bezoekt de familie Raffles de bals van de Europese elite. Zo wordt er voor Olivia's verjaardag een zodanig groots feest georganiseerd dat het niet onder doet voor een partij ter ere van een Koninklijke verjaardag.¹¹⁵ De Britten mogen dan het gereguleerde luxelevens in Indië lachwekkend vinden, zij lijken zich toch erg snel aan te passen.¹¹⁶

110 NL-HaNA, Alphen/Engelhard, van [Collectie 019 Eerste deel], 2.21.004.19, inv.nr. 267: Correspondentie met Janssens, Raffles en Fendall.

111 Idem. De brieven zijn gedateerd 8-11-1811, januari 1812, en 21-10-1816.

112 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 42-3.

113 Zo zou een gamelan set wel 4000 dollar kosten, volgens Dr. Arnold. Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 16, 22, 24, 33, 53.

114 De verjaardag van de Engelse Prins-Regent wordt gevierd en Engelhard brengt een toast uit op de "everlasting alliance between England and Holland". Een vrij neutrale toast in vergelijking met andere die in de krant staan. *Java Government Gazette*, 11 juni 1814: 3.

http://resources2.kb.nl/010250000/pdf/DDD_010251300.pdf, 22-5-2013.

115 Van der Wall, *The Influence of Olivia Mariamne Raffles*: 11.

116 Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 87.

De Haan meent echter dat Raffles een bescheiden staat voert op Java, in tegenstelling tot de weelderige manier van leven van de Nederlandse functionarissen.¹¹⁷ Het is de vraag of De Haan wel correct is in zijn aanname. Uit bovenstaande blijkt dat Raffles alle goederen van Janssens overneemt, uitbreidingen op Buitenzorg laat uitvoeren die de status van het paleis verhogen maar niet direct noodzakelijk zijn, en veel aanspraak maakt op de Javaanse bevolking door steeds tussen Batavia en Buitenzorg heen en weer te reizen. En ook Dr. Arnold, die eind 1815 op Java verbleef, schreef in zijn dagboek dat hij de riante levensstijl van de Engelse bestuurders verafschuwde. Zo lijkt Raffles zijn secretaris Assey erg ruim te belonen met een salaris van £ 5.000,- per jaar waardoor ook Raffles zich schuldig lijkt te maken aan patronage.¹¹⁸

Ook Engelhard leeft als topbestuurder op grote voet. Hij belegt zijn geld in landerijen en suikermolens, vaak met andere investeerders. Zijn doel is niet alleen winst behalen uit agrarische productie. In het geval van een Patriottische omwenteling of een Britse bezetting, kunnen zijn landgoederen hem een inkomen verschaffen waardoor hij zich uit de politiek kan terugtrekken.¹¹⁹ Zijn huizen zijn vorstelijk gemeubileerd en het is bekend dat zijn vrouw grote diamanten draagt.¹²⁰ Engelhard heeft mensen in dienst als klerk, vertaler, lijfwacht en dergelijke. Ook hij bezit een gamelan orkest. Maar als Gouverneur betaalt hij ook voor sociale voorzieningen zoals het oudemannenhuis, het hospitaal, de marineschool en dergelijke organisaties. Daarnaast is hij verplicht om de vorsten en regenten cadeaus aan te bieden. Ook Engelhard heeft een status op te houden die past bij zijn hoge ambt. Toch lijken beide mannen ook rijkdom en status na te streven naast de noodzakelijke uitingen behorende bij hun functies.

Tijdens de Conventie van Londen op 13 augustus 1814 worden veel van de door Groot-Brittannië bezette koloniën teruggeven aan Nederland, inclusief het nog steeds onrendabele Java.¹²¹ Raffles is hier volledig op tegen.¹²² De overdracht duurt twee jaar maar Raffles wordt eerder van zijn post ontheven door de EIC. De directe aanleiding voor het ontslag lijkt de nasleep van de Palembang moorden, maar er speelt meer.¹²³ In december 1815 komt een bataljon Sepoy soldaten samen met het leger van de Susuhunan van Surakarta in opstand. De Susuhunan, op de hoogte van

117 De Haan, *Priangan*, deel IV: 192.

118 Ter vergelijking: Raffles verdiende als secretaris in Penang £ 2.000,-. Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 25. Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 75.

119 De Haan, "De historie van een oudgast": 202.

120 Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 35. Overigens blijkt uit het portret van Raffles' tweede vrouw dat ook zij dure sieraden droeg.

121 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 60.

122 L. James, *The Rise and Fall of the British Empire* (Londen: Little Brown, 1994): 244.

123 De afgezette Sultan van Palembang had een fortuin betaald aan Robison om zijn positie te herkrijgen. Een deel van deze schat had Raffles behouden nadat hij de Sultan opnieuw had laten afzetten. Bastin, "Palembang in 1811 and 1812", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 110, no. 1 (1954): 79-80.

de aanstaande machtswisseling tussen de Britten en de Nederlanders, maakt gebruik van de situatie om zich van de Europeanen te ontdoen. Doordat de Britten het Sepoy bataljon vier jaar op dezelfde plaats hadden gelegerd, was er een goede band met het hof ontstaan. Deze bestuurlijke fout weet Raffles toch in zijn voordeel uit te leggen. Hij schrijft dat de Javanen bang zijn voor de machtsovername van de Hollanders.¹²⁴ De Engelse ambtenaren informeren de regering in Calcutta over de gehechtheid van de Javanen aan het Engelse bewind. Zij zijn er zeker van dat er een opstand zal uitbreken als zij Java verlaten. Ook gaat er op Java het gerucht dat het bewind slechts tijdelijk teruggegeven wordt aan de Hollanders.¹²⁵ De Britten proberen hiermee de teruggave van Java ongedaan te maken. Engelhard krijgt een kopie van het schrijven in handen. Had Engelhard in maart 1815 Raffles nog een “doorkundig man” met “genie” genoemd, nu lijkt hij daar toch anders over te denken.¹²⁶ Engelhard schrijft begin 1816 een brief aan Generaal Janssens die de Koning moet waarschuwen dat Raffles alles zal doen om Java in Britse handen te houden.¹²⁷ De EIC besluit om Raffles vroegtijdig terug te roepen, om de relatie met Nederland niet verder op het spel te zetten.

Raffles' latere leven

Raffles keert alleen terug naar Engeland; Olivia is in 1814 op Java gestorven en ook Lord Minto is overleden. Maar in Londen hernieuwt Raffles zijn vriendschap met Marsden, de schrijver van *The History of Sumatra*.¹²⁸ Daarnaast weet hij nu vele vrienden te maken in de hoogste kringen van Londen. Hij is niet langer de assistent-secretaris die Engeland verliet maar Luitenant-Gouverneur met geschenken voor de privé collecties van verschillende mensen waaronder Prinses Charlotte en Joseph Banks, president van de Royal Society.¹²⁹ Dit heeft een positief effect op Raffles' aanzien. Pearson denkt dat Prinses Charlotte Raffles tot Gouverneur-Generaal van India had willen benoemen, maar zij overlijdt in 1817.¹³⁰ Op voorspraak van Banks wordt Raffles wel lid van de Royal Society op 20 maart 1817. Dit is een topjaar voor Raffles want hij trouwt met Sophia Hull, in mei verschijnt *The History of*

124 Bastin red., “The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815”: 72 noot 376.

125 Ch. Jeurgens, “Op zoek naar betrouwbare informatie, De commissarissen-generaal en de stichting van de koloniale staat 1816-1819, in *Het Verre Gezicht, Politieke en culturele relaties tussen Nederland en Azië, Afrika en Amerika: opstellen aangeboden aan prof.dr. Leonard Blussé*, reds J.Thomas Lindblad en Alicia Schrikker (Franeker: Van Wijnen, 2011): 281.

126 Van der Kemp, *De teruggave der Oost-Indische Koloniën*: 198.

127 Van der Kemp, *De teruggave der Oost-Indische Koloniën*: 41.

128 *The History of Sumatra* verscheen in 1811 en is het eerste Engelse werk dat zoveel facetten van de Sumatraanse maatschappij bespreekt. *The History of Java* is hier duidelijk op gestoeld. Het is daarom verwonderlijk dat het boek van Marsden nu bijna nooit meer wordt genoemd, terwijl Raffles' werk nog steeds zoveel aandacht geniet.

129 Sir Joseph Banks is een vooraanstaand botanicus en de voorzitter van de *Royal Society* van 1778 tot aan zijn dood in 1820. Collis, Raffles: 106, 109.

130 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 60.

Java en hij wordt ook nog eens ontvangen door de Engelse Prins-Regent en door hem geridderd.¹³¹ Overigens geeft dit lintje hem niet de gehoopte erkenning.

Ondertussen schrijft Raffles een memorie aan Baron Fagel, de Nederlandse ambassadeur in Londen, waarin hij waarschuwt voor rebellie van de Javanen. Deze hebben immers gezien hoe gemakkelijk de Nederlanders door een andere macht overwonnen kunnen worden. Daarnaast zijn de Javanen volgens Raffles gehecht geraakt aan het vrije regime van de Britten.¹³² Raffles lijkt nog steeds moeilijk afstand te kunnen doen van Java. In 1818 wordt hij Luitenant-Gouverneur in Benkoelen op Sumatra, een achteraf plaats vergeleken met Batavia. Ook hiervandaan probeert Raffles zijn invloed in Indonesië te vergroten, in eerste instantie door een contract af te sluiten met de Sultan van Minangkabau. Als de Gouverneur-Generaal in Calcutta daar geen aandacht aan schenkt, zendt Raffles een troep soldaten naar Palembang om de Nederlanders daar te verdrijven; dit mislukt.¹³³ Raffles is echter medeverantwoordelijk voor de gespannen situatie tussen Nederland en Groot-Brittannië in het Maleisische eilandenrijk. Beide landen proberen zoveel mogelijk terrein onder hun soevereiniteit te krijgen.¹³⁴ Pas met de stichting van Singapore, waar Raffles een groot aandeel in heeft, en een hernieuwd verdrag tussen beide landen in 1824 stabiliseert de relatie. In Benkoelen krijgen Raffles en Sophia vier kinderen maar drie van hen sterven voordat Raffles in 1824 voorgoed naar Engeland terugkeert.

Het is Raffles uiteindelijk niet gelukt om Java te behouden en de EIC bewijst hem ook geen eer voor zijn werk voor de Compagnie.¹³⁵ Eerder het omgekeerde is waar. Raffles die compensatie aan de EIC heeft gevraagd voor zijn werkzaamheden en geleden verliezen wordt geconfronteerd met een hoge schuld. Hij moet een bedrag van £ 22.272,- terugbetalen aan de compagnie.¹³⁶ Raffles sterft in 1826 op 45-jarige leeftijd in Londen.

Engelhard's loopbaan

Engelhard is volwassen geworden binnen het VOC-bestuur. Als Raffles het bewind over Java overneemt, heeft Engelhard al jaren van bestuurservaring opgedaan. In Bijlage 1 is een kort biografisch overzicht van Engelhard's carrière opgenomen.¹³⁷ In 1791 is Engelhard benoemd tot Landcommissaris, ook wel "Gecommitteerde tot en over de Zaken der Inlanders" genoemd. De

131 Raffles, *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles*, deel 1: 319.

132 Van der Kemp, *De teruggave der Oost-Indische Koloniën*: 197.

133 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 70-1.

134 H.R.C. Wright, "The Anglo-Dutch Dispute in the East, 1814-1824", *The Economic History review*, Vol. 3, No.2 (1950): 229-239.

135 Raffles is dan ook een flink aantal keer tegen de wil van de EIC ingegaan. Zo ging de occupatie van Java tegen de wensen van de EIC in en heeft Raffles op eigen initiatief beslissingen doorgevoerd, zoals de verkoop van publiek land aan particulieren. Daarnaast zit de EIC in zijn maag met de handelingen van Raffles tegen Nederlands bezit in Azië na 1818.

136 Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 366-70.

Landcommissaris is verantwoordelijk voor alle zaken waarbij Indonesiërs betrokken zijn in Batavia, de Ommelanden en de Preanger. Engelhards takenpakket bestaat onder andere uit het handhaven van de veiligheid, zorg dragen voor de agrarische productie en ook de ceremoniële ontvangst van de Javaanse vorsten. Soms treedt Engelhard op als bevelhebber over een leger Indonesische soldaten, bijvoorbeeld als er een Britse aanval dreigt.¹³⁸ Zijn gezag is groot. Hij kan regenten benoemen, bestraffen en zelfs verbannen. Engelhard steekt positief af bij zijn voorgangers door “eene groote werkzaamheid en als gevolg daarvan eene behoorlijke kennis der Ommelanden en Preanger-Regentschappen”.¹³⁹

In 1798 is Engelhard al teruggetreden als Landcommissaris als hij, door middel van een brief uit Holland, alsnog ontslagen wordt uit deze functie. Hij is de onderdrukking en uitbuiting van de Javanen onvoldoende tegengaan. Engelhard verdedigt zich tegen de geuite beschuldiging: “hunne welzijn is mij dierbaar en de verbeteringen hunne zeden en toestand onophoudelijk het doel mijner pogingen ...”.¹⁴⁰ Volgens De Haan is de “felle partijgeest” van de Patriotten debet aan dit schrijven. Zij sturen Wegener, een Patriot, om de baan over te nemen.¹⁴¹ Als Wegener al binnen een jaar geschorst wordt, neemt Engelhard de post opnieuw ruim anderhalf jaar waar. Ik denk echter dat de aanklacht tegen Engelhard ook verband kan houden met de koffiecultuur in de Preanger, die afgedwongen moet worden omdat de boerenbevolking zich hier hevig tegen verzet. Koffie wordt gezien als het meest winstgevende product en het bewind probeert de opbrengst te maximaliseren met als gevolg dat de boerenbevolking zwaar onder druk wordt gezet.¹⁴² Dit zou ook kunnen verklaren waarom Engelhard met de jaren welwillender lijkt te worden.¹⁴³ Als Gouverneur van Java's Noordoostkust hoeft Engelhard dit strenge regime minder hard na te streven.

Gouverneur-Generaal Van Overstraten benoemt Engelhard tot Gouverneur vanwege zijn “bijzondere geschiktheid om met den Inlander om te gaan”; hij lijkt dus, voor de Nederlanders in die tijd, in een goede relatie tot de Javaanse bevolking te staan.¹⁴⁴ Engelhard vervult deze functie van 1801 tot 1808 en is daarmee de belangrijkste man op Java, op de Gouverneur-Generaal na. De

137 Bron van het overzicht is: databases.tanap.nl/ead/html/Jakarta_Engelhard/.../Jakarta_Engelhard.pdf, 13 mei 2013. Er is geen korte biografie over Raffles opgenomen omdat de belangrijkste feiten uit zijn leven in de tekst zijn verwerkt.

138 De Haan, *Priangan*, deel I: 277-89.

139 De Haan, “De historie van een oudgast”: 204.

140 Carree, “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer”: 23-4.

141 De Haan, “De historie van een oudgast”: 205.

142 Het boek van Breman bespreekt de gedwongen koffieteelt in de Preanger. J. Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid, Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java 1720-1870* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010).

143 Carree, “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer”: 86.

144 De Haan, “De historie van een oudgast”: 206. In het Biografisch Woordenboek der Nederlanden wordt vermeld dat Engelhard “bij de inlanders zeer gezien was”. Van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, deel 5: 156-7.

Noordoostkust is een groot gebied dat zorgt voor de toevoer van hout en rijst voor het eiland. Als deze producten onvoldoende worden geleverd, heeft dit directe gevolgen voor de bevolking van Batavia.¹⁴⁵ Daarnaast is de Gouverneur verantwoordelijk voor de contacten met de Susuhunan van Surakarta en de Sultan van Yogyakarta. In de eerste helft van de 18de eeuw behoorden deze vorsten nog tot het rijk van Mataram, dat nog steeds tot de verbeelding spreekt van de Javanen. Hierdoor kunnen deze vorsten rekenen op de steun van de bevolking. Een hereniging tussen beide zou een reële bedreiging voor het Europese gezag vormen, temeer daar het Nederlandse bestuur van hen afhankelijk is om Javaanse soldaten in te kunnen zetten. Er is maar een kleine Europese militaire macht in Indië aanwezig.¹⁴⁶ Diplomatieke vaardigheden zijn dan ook cruciaal in deze functie.

Het Gouverneurschap is winstgevend, want de Gouverneur heeft het recht op de verkoop van de vogelnestjes uit het gebied, waarmee grof geld verdiend kan worden. Er zijn ook andere emolumenten zoals het "ambtsgeld" dat gegadigden voor een functie aan de Gouverneur moeten betalen. Sommige auteurs menen dat Engelhard daarom het ambt van provisioneel Directeur-Generaal afwijst. Engelhard moet veel schulden afbetalen en heeft dus een lucratieve baan nodig.¹⁴⁷ Toch is Engelhard niet onverdeeld gelukkig met zijn aanstelling. Hij voelt zich achtergesteld. Hij wordt uit Batavia overgeplaatst naar de gouvernementshoofdplaats Semarang. Dat betekent nogal wat. Om Semarang te bereiken moet men enkele dagen over land of over zee reizen. De wegen zijn slecht en zeker tijdens de moesson zo goed als onbegaanbaar en op zee moet men altijd beducht zijn voor zeeroovers, terwijl in Batavia het politieke spel wordt gespeeld. Het is een woelige periode en er is weinig sturing vanuit Nederland. De Indische bestuursambtenaren zijn verdeeld in politieke overtuiging en de verschillende clans proberen zoveel mogelijk macht naar zich toe te trekken. Het is dus van groot belang om in Batavia te zijn om te lobbyen. Het bestuur in Indië moet hervormd worden en Engelhard heeft daar gerichte ideeën over. Om die te kunnen doorvoeren heeft hij een hogere functie en medestanders nodig. Met zijn overplaatsing naar Semarang voelt hij zich buitenspel gezet.

Van Overstraten had al in 1796 gezegd dat Engelhard voldoende kwaliteiten toonde om Gouverneur-Generaal te worden.¹⁴⁸ Engelhard hoopt dan ook alsnog op een plaats in de Hoge

145 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 2.

146 Voor een overzicht aan zee- en militaire macht tijdens het Bataafsche Gouvernement verwijs ik naar JCz J. Hageman, "Geschiedenis van het Bataafsche en Hollandsche Gouvernement op Java 1802-1810", *Tijdschrift voor Indische Taal, Land en Volkenkunde*, deel IV (Batavia, 1855): 333-79. In 1803 zouden er slechts 89 man deel uitmaken van het Nederlandse garnizoen te Yogyakarta. M.C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1300* (Hampshire: The Macmillan Press LTD., 1993): 109.

147 In 1815 schrijft Engelhard aan Koning Willem I dat hij liever in zijn functie als Gouverneur bleef dan zijn aanstelling tot provisioneel Directeur-Generaal aan te nemen. De Haan, *Priangan*, deel 1: 78. Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 11.

148 De Haan, *Priangan*, deel I: 78.

Regering. Maar ondanks zijn lobby via een briefwisseling met Moorrees, de Secretaris van de Raad van Indië, lukt het hem niet een hogere positie te verwerven.¹⁴⁹ Mogelijk is hij in 1804 wel tot Gouverneur-Generaal benoemd in Nederland maar is dit teruggedraaid vanwege intriges van zijn tegenstanders.¹⁵⁰ In 1808 treedt de Fransgeoriënteerde Gouverneur-Generaal Daendels aan die het bestuur gaat hervormen. De relatie tussen Engelhard en Daendels begint nog voorspoedig maar verslechtert snel. Daendels heft het Gouvernement aan de Noordoostkust op en deelt Java in prefecturen in. Hoewel hij Engelhard een andere functie aanbiedt, als President van de Raad van Indië, lijkt het wantrouwen al te groot tussen beiden.¹⁵¹ Hun ideeën komen niet overeen want Engelhard is Oranjegezind en tegen de Franse overheersing.¹⁵² Waarschijnlijk wilde Daendels de macht van Engelhard ook inperken. In 1808 wordt Engelhard ontslag verleend waarna hij op zijn landgoed Pondok Gedeh gaat leven. Dat Engelhard zich niet kon verenigen met Daendels' bewind blijkt uit zijn boek uit 1816. Het is een aanklacht tegen Daendels' bestuur, dat hij kenmerkt als moorddadig. Zijn publicatie moet voorkomen dat Daendels in 1816 opnieuw Gouverneur-Generaal van Indië wordt en die opzet slaagt. Engelhard komt op voor het oude Indische bestuur dat het in zijn ogen nog niet zo slecht heeft gedaan. Engelhard lijkt hiermee zijn eigen conservatieve imago neer te zetten.¹⁵³

Engelhard's plantages blijken onvoldoende winst op te leveren en hij kampt regelmatig met financiële problemen.¹⁵⁴ Na het herstel van het Nederlands bestuur op Java in 1816 vervult hij nog kort enkele ambten. Na de dood van zijn vrouw in 1822, zijn enige dochter is al in 1790 overleden, brengt hij een bezoek aan Nederland. In 1824 krijgt hij een audiëntie bij Koning Willem I en wordt hij geridderd in de Orde van de Nederlandse Leeuw.¹⁵⁵ Terug in Indië weet hij nog enige tijd invloed uit te oefenen, voor of achter de schermen. Maar aan het eind van zijn leven voelt hij zich miskend, ondanks dat hij een klein pensioen van de overheid ontvangt.¹⁵⁶ Zijn rol is uitgespeeld en het is hem niet gelukt om de begeerde functie van Gouverneur-Generaal te verwerven. Hij sterft te Buitenzorg in 1831, op 70-jarige leeftijd.

149 Paragrafen 1.4 en 1.6 handelen over Engelhard's pretenties in Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 11-3 en 16-20.

150 De Haan, Priangan, deel I: 78.

151 De Haan, "De historie van een oudgast": 214.

152 Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 36.

153 N. Engelhard, *Overzicht van den staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Herman Willem Daendels ... : ter betere kennis en waardeering van 's mans willekeurig en gewelddadig bewind* ('s Gravenhage: Gebroeders van Cleef, 1816).

154 Hij is zowel zijn zwager Siberg als zijn zwager Umbgrove geld schuldig. De Haan, "De historie van een oudgast": 203. Kalff, "De Koning der Oudgasten": 415.

155 Kalff, "De Koning der Oudgasten": 421.

156 De Haan, Priangan, deel I: 80. De Haan, "De historie van een oudgast": 221.

Overeenkomsten en verschillen

Raffles en Engelhard blijken inderdaad een vergelijkbare achtergrond te hebben. Ze komen uit een verarmde familie en moeten al jong de kost gaan verdienen om hun moeder en zussen (Engelhard heeft twee zussen en Raffles heeft er vier) te onderhouden.¹⁵⁷ Vooral het gemis aan een goede opleiding speelt een belangrijke rol gedurende hun leven. Ze beginnen hun loopbaan door ondersteuning van familie of vrienden. Nepotisme of patronage is in deze tijd dé manier om een positie te verwerven. Beiden vertrekken op jonge leeftijd naar de Oost om daar hun fortuin te maken. Waarschijnlijk waren hun kansen in hun moederland op een goede betrekking gering. Ze trouwen met een halfbloed vrouw die geboren is buiten Europa en die hen een opstapje lijkt te bezorgen in hun loopbaan. Op Java leiden Raffles en Engelhard een gefortuneerd leven, hoewel Engelhard regelmatig financiële problemen heeft. Maar ze hebben dan ook allebei een status hoog te houden. Raffles is erg ambitieus en heeft zich tot doel gesteld om hogerop te komen. Hij lijkt erg ver te gaan in het bereiken van zijn idealen. Maar ook Engelhard lijkt er alles aan te doen om Gouverneur-Generaal te worden. Toch lukt het hen niet om hun droom te verwezenlijken en ondanks dat ze worden geridderd, voelen ze zich miskend voor hun bestuurlijke werkzaamheden.

Beide mannen zijn op cruciale tijden in hun loopbaan in diskrediet gebracht. Raffles wordt aangeklaagd voor corruptie door kolonel Gillespie, de hoogste legerofficier op Java.¹⁵⁸ Engelhard wordt belasterd in een Nederlandse krant als hij Gouverneur-Generaal probeert te worden.¹⁵⁹ Deze verdachtmakingen hebben hun carrièrekansen waarschijnlijk negatief beïnvloed. Hun “goede” naam stond ter discussie. Mogelijk hebben zij toen besloten een archief op te bouwen zodat zij zich bij nieuwe aantijgingen zouden kunnen verdedigen. Engelhard heeft zijn briefdoorslagen bewaard en stukken gekopieerd of meegenomen toen hij vertrok als Gouverneur. Daarnaast bezit hij ook aantekeningen van anderen zoals de rapporten door de landrentecommissie opgesteld voor Raffles en de geërfde papieren van de Gouverneurs-Generaal Alting en Siberg. Engelhard verwijst in zijn boek meermaals naar zijn archieven.¹⁶⁰ Aan het eind van zijn leven was Engelhard bezig met het schrijven van een zeer lijvige autobiografie die helaas verloren is gegaan.¹⁶¹ Al met al lijkt het verzamelen van informatie cruciaal voor Engelhard. Kennis is macht, zeker in een tijd waar deze niet gemakkelijk te verkrijgen is. Dit geldt ook voor Raffles die van het verzamelen van inlichtingen zelfs zijn werk had

157 J.S. Bastin, *Sir Thomas Stamford Raffles: with an account of the Raffles-Minto manuscript collection presented to the India Office Library on 17 July 1969 by the Malaysia-Singapore Commercial Association* (Liverpool: The Ocean Steam Ship Company, 1969): 7.

158 Raffles ontvangt de beschuldiging vanuit Calcutta begin 1814. Later dat jaar wordt bekend dat Java teuggegeven zal worden aan Nederland. De aanklacht van Gillespie wordt uitgebreid besproken in het hoofdstuk: Biografische Manipulaties

159 Carree, “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer”: 17.

160 Engelhard, *Overzicht van den staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Herman Willem Daendels*: 61, 64.

161 De Haan, *Priangan*, deel I: 83-4.

gemaakt. Hij gebruikt zijn data in zijn geschriften om zijn bestuur over Java te rechtvaardigen en de publieke opinie te beïnvloeden. Hij moet hiervoor wel naar buiten treden met zijn kennis. Ook voor Raffles geldt: “Knowledge is power”.¹⁶² Beide mannen hebben een duidelijke visie en proberen anderen hiervan te overtuigen, waarbij zij hun gegevens als bewijs aanwenden.

Maar zijn er ook verschillen die aanwijzingen geven voor de uiteenlopende reputaties die Raffles en Engelhard later in de geschiedenis krijgen? Een tweetal punten heeft hiertoe kunnen bijdragen. Een belangrijke externe factor die medebepalend zou kunnen zijn, is het verschil in nationaliteit en positie van het moederland. Raffles is een Brit en het is een positieve tijd voor Groot-Brittannië. Het overzeese rijk breidt zich steeds verder uit en de Britten houden stand tegen Napoleon. Voor Engelhard geldt het omgekeerde, het Nederlandse rijk wordt kleiner, de VOC is failliet en Nederland is ingelijfd door de Fransen. Zou tegen een dergelijke achtergrond een positief imago überhaupt kunnen ontstaan? Daarnaast lijken beide mannen hun reputatie zelf al te verwoorden in hun boeken: Raffles waarschijnlijk bewust zijn imago opbouwend, terwijl Engelhard vooral Daendels' terugkeer wil voorkomen. Hoe bepalend deze punten zijn geweest, kan pas beoordeeld worden als Raffles' bestuursreorganisaties en maatregelen voor de bevrijding van de Javaanse bevolking zijn onderzocht.

162 Citaat van Raffles in N.A. Mault, “Java as a Western Construct: an Examination of Sir Thomas Stamford Raffles’ *The History of Java*”, (Master Thesis: Louisiana State University, 2005): 90.

Raffles de hervormer

Opdracht van Lord Minto

Lord Minto en Raffles zijn zich er terdege van bewust dat de EIC geen opdracht heeft gegeven om Java te koloniseren maar alleen om de Nederlanders te verdrijven. De Compagnie kampt zelf met financiële problemen en men weet dat Java een negatief saldo heeft. Bij vrede in Europa zal Java zeer waarschijnlijk teruggegeven worden aan Nederland. Minto schrijft dan ook: "All I fear is a general peace".¹⁶³ Omdat Minto de inlijving van Java moet rechtvaardigen, schrijft hij naar de bewindvoerders van de EIC dat Java veel te bieden heeft en dat de Britten de positie van de Javanen kunnen verbeteren. Minto draagt Raffles op het bestuur te verbeteren. Hij richt zich hierbij op hervormingen van het landbezit en -gebruik.¹⁶⁴ Dit moet fundamenteel maar wel geleidelijk worden aangepakt. Hij wil dat Engelse ambtenaren de Chinezen vervangen bij het innen van de pachten, het systeem van verplichte leveringen moet worden afgeschaft, het koffiemonopolie moet opgeheven worden en de koffielerijen verkocht of verhuurd aan particulieren. Door deze reorganisaties moet de boer geënthousiasmeerd raken voor zijn werk en kan het land beter benut worden.¹⁶⁵ "While we are here let us do as much good as we can", is een zin van Minto die regelmatig wordt geciteerd.¹⁶⁶ Vanwege het bestaande discours, het humane Britse bewind over Java, lijkt deze uitspraak voor zichzelf te spreken. Gezien de noodzaak van Minto om zijn beleid te verdedigen, zou dit echter ook uitgelegd kunnen worden als een legitimatie van zijn kant.

Het landrentestelsel

Binnen Raffles' hervormingen neemt zijn systeem om belasting te heffen op de landbouwgronden de belangrijkste plaats in. Minto's opdracht was duidelijk. Java winstgevend maken wordt Raffles' belangrijkste doel. In eerste instantie laat Raffles de verplichte leveranties van gewassen bestaan in de hoop dat de verkoop hiervan voldoende winst zal opleveren.¹⁶⁷ Na jaren van blokkades zou de handel weer kunnen groeien. Door de oorlog in Europa vinden deze exportproducten echter geringe aftrek. Doordat de Britten de handel steeds meer vrijlaten, zullen de baten toch vooral uit andere sectoren moeten komen. Raffles moet zich dus wel richten op het belastingstelsel. Hij wil overschakelen op een systeem waarbij belastingen worden geïnd over het grondgebruik. Hierbij

163 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 93.

164 Aanpassingen die de Britten ook in India hebben doorgevoerd, zoals in Bengalen en Madras.

165 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 233.

166 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 94. Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 139. Bastin, *Sir Thomas Stamford Raffles: with an account of the Raffles-Minto manuscript collection*: 11.

167 Bastin, *Sir Thomas Stamford Raffles: with an account of the Raffles-Minto manuscript collection*: 11.

zouden de boeren het vruchtgebruik van het land krijgen, kunnen ze zelf bepalen welke gewassen zij verbouwen en komen er duidelijke afspraken over de verwachte opbrengsten.¹⁶⁸ Deze veranderingen hebben ook gunstige bijwerkingen voor het Gouvernement. Als de productieopbrengsten tegenvallen, kan een belasting op land gewoon gehandhaafd blijven. De boer kan dus meer verdienen als hij meer verbouwt maar draait ook op voor de kosten als de oogst tegenvalt. Raffles gelooft in het concept van de *homo-economicus* waardoor hij verwacht dat de boeren veel harder zullen gaan werken omdat zij daar zelf profijt van krijgen.¹⁶⁹

In de 18de eeuw doet een economische theorie opgang waarin de landbouw verheerlijkt wordt: het fysiocratisme. Door verhoging van de landbouwproductie zal een grotere mate van welvaart worden bereikt. De fysiocraten geloven dat eigenbelang een gunstige invloed kan hebben op de economie. Een persoon zal eerder bereid zijn om het uiterste uit zichzelf te halen als hij dit doet om zijn eigen doelen te bereiken. Dit is de filosofie van de *homo-economicus*. Maar om persoonlijke doelen te bereiken, heeft men doorgaans ook anderen nodig. Een optimale situatie ontstaat als de behoeften van verschillende personen complementair zijn. Restricties aan de handel, zoals monopolies, blokkeren het bereiken van individuele ambities. Vandaar dat het opvoeren van de landbouwactiviteit nauw samenhangt met het vrijhandelsideaal.¹⁷⁰ De koloniën zijn vaak nog deels onontgonnen en kunnen dienen om de agrarische productie op te voeren. De Britten kunnen deze producten als retourvracht inkopen waardoor hun handel groeit, terwijl de boeren ook welvarender worden en als afzetmarkt voor Britse producten kunnen dienen.¹⁷¹ Deze groeiende handel moet beide partijen voordeel opleveren en zal de beschaving van de boerenbevolking doen toenemen. Voor Raffles betekent dit dat hij door de toegenomen winst eindelijk zijn belofte kan nakomen dat Java zichzelf kan bedruipen.

Voor de invoer van een nieuw belastingstelsel is echter meer informatie over de bevolking en de eigendomsrechten op het land nodig. Raffles stelt in 1812 een commissie in van voormalig Nederlandse bestuurders onder leiding van Luitenant-Kolonel Mackenzie, om de mogelijkheid tot invoer van een landrentesysteem te onderzoeken.¹⁷² Volgens Sophia Raffles om “the defects, errors and abuses of the former government” te onderzoeken.¹⁷³ Maar de commissie krijgt weinig ondersteuning van Raffles. Zo spreken weinig leden Javaans, wat het krijgen van inlichtingen van de toch al gesloten Javanen bemoeilijkt. Uiteindelijk brengen de commissieleden Knops en Lawick van

168 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 155.

169 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 144.

170 Schutte, *De Nederlandse patriotten en de koloniën*: 1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Physiocracy>, 24 mei 2013.

171 Wright, “The Anglo-Dutch Dispute in the East, 1814-1824”: 235.

172 The Mackenzie Land Tenure Commission bestaat uit de leden: F.J. Rothenbühler, J. Knops en P.H. van Lawick van Pabst. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 242.

173 Raffles, *Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles*: 604.

Pabst een rapport uit waarin zij een liberale koers aangeven waarbij vrije handel zal leiden tot welvaart.¹⁷⁴ Zij staan geen monopolistische politiek voor. Maar Raffles lijkt zijn beleid nauwelijks te baseren op de commissierapporten. De beleidsnotities van John Crawfurd, resident van Yogyakarta en Herman Muntinghe lijken belangrijker geweest in zijn besluitvorming. Ook is het Crawfurd die, in opdracht van Raffles, één van de eerste landrentesystemen opzet in Pacitan.¹⁷⁵

Raffles besluit dat de landerijen bezit zijn van het Gouvernement, dat deze kan verhuren aan de boerenbevolking waarbij rekening gehouden moet worden met de rechten van de dorpschoude. In 1812 wordt in Bantam voor het eerst dit zogenaamde *zamindari* systeem ingevoerd en al snel wordt het stelsel op meerdere plaatsen op Java toegepast. Raffles heeft hiermee officieel het recht van de Javaanse regenten om belasting te innen afgeschaft. Dorpschoude en Britse controleurs incasseren nu de taks. Maar in de praktijk blijken de regenten tegen betaling grote gebieden te huren.¹⁷⁶ Raffles heeft hun steun nodig en staat dit toe. Daarnaast biedt hij hen een compensatie voor hun verloren inkomen, geeft ze een politietak en laat hun rangen, titels en aanzien intact.¹⁷⁷ De regenten behouden, als handhavers van de wet, een grote macht over de bevolking en kunnen daardoor alsnog aanspraak maken op hun herendiensten.¹⁷⁸

Door de regentenklasse andere taken toe te bedelen en hun autoriteit te verminderen, voert Raffles wel een directere vorm van bestuur in. De Britten krijgen de touwtjes strakker in handen. Raffles wil hiermee meer geld overhouden voor de Britse schatkist en hij wil zijn bestuur onmisbaar maken door de Javaanse bevolking aan zich te binden. Nu een sterke band met de Javanen opbouwen, kan ervoor zorgen dat Engeland zijn invloed kan voortzetten, zelfs als Java aan de Nederlanders moet worden teruggegeven.¹⁷⁹ Of zoals Raffles het zelf zegt:

The revenue of Government, instead of being wrung by the grasping hand of an unfeeling farmer from the savings of industry, will now come into the treasuries of government direct and in proportion to the actual capacity of the country ... and in a more extensive political view, we may contemplate that the mass of the people will forever remain attached to the British power.¹⁸⁰

174 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 57.

175 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 245-6, 259.

176 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 257.

177 Van den Doel, *De stille macht*: 43. Raffles, *The History of Java*, deel 1: 136-7. Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 92.

178 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 266. Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 40.

179 Levysohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java 1811-1816*: 26.

180 Citaat van Raffles in: J.S. Furnivall, *Netherlands India, A Study of Plural Economy* (Cambridge: University Press, 1939): 73.

Een intrinsiek probleem van het zamindari systeem is dat de dorpsstructuur op Java niet zo eenduidig is. Om het zamindari stelsel te laten slagen worden er, door de Britten, dorpen en leidinggevendenden aangewezen voor het innen van de belastingen. Raffles gaat daarbij voorbij aan het feit dat dorpschouwen rouleren en gekozen worden door vooraanstaande mannen uit het gebied. Dit leidt soms tot een onderlinge strijd tussen de Javanen die dit ambt willen uitoefenen.¹⁸¹ Daarnaast blijft het dorpschouwen een tussenpersoon die door corruptie alsnog de boeren kan uitbuiten en staat hij een directe band met het volk in de weg. De Britten zien zichzelf steeds meer als de meest geciviliseerde macht op aarde met de opdracht om andere volkeren vooruit te helpen in hun beschaving.¹⁸² Direct bestuur is hiervoor noodzakelijk. Deze imperialistische gedachte wordt gevoed door het vooruitgangdenken, een pijler van de Schotse Verlichting. Deze filosofen geloven dat beschaving een evolutionair proces is. De economische status van een land bepaalt de mate van civilisatie van de bevolking. Er zijn dus verschillende stadia te onderscheiden waarlangs een volk zich ontwikkelt. De filosofen concluderen dat de Britten het hoogst beschaafd zijn en superieur aan de andere volkeren omdat hun economie het grootst is.¹⁸³ Het feit dat de Britten standhouden tegen Napoleon en zich hierdoor winnaars en bevrijders voelen, zal hier zeker aan bijgedragen hebben.¹⁸⁴ Gelukkig kunnen de beschavingen in een lager stadium wel vooruit geholpen worden door ingrijpen van “goede” christelijke bestuurders.¹⁸⁵ John Crawford meent: “a mild and intelligent government, equal laws and such freedom of intercourse ... must create a race of men improved, more intelligent...”.¹⁸⁶ De voorwaarde hiervoor is volledige kolonisatie; de anderen moeten overheerst worden om een hogere staat van beschaving te kunnen bereiken. De westerse waarden worden hierbij opgelegd aan het overheerste volk, veelal tegen haar wil. Hiermee start het nieuwe imperialisme waarbij de heersende partij zich legitimeert door zijn *benevolence*: goedheid en welwillendheid ten opzichte van de gekoloniseerde bevolking.¹⁸⁷ Ook Raffles gebruikt dit argument om zijn daden te rechtvaardigen als hij in 1820 schrijft:

181 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 267.

182 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 231.

183 J. Rendall, “Scottish Orientalism: From Robertson to James Mill”, *The Historical Journal*, Vol. 25, No. 1 (Mar., 1982): 43, 44, 51, 58.

184 James, *The Rise and Fall of the British Empire*: 162.

185 C.A. Bayly, *Imperial Meridian, The British Empire and the World 1780-1830*, (Londen: Longman, 1989): 152.

186 J. Crawford, *History of the Indian Archipelago, containing an Account of the Manners, Arts, Languages, Religions, Institutions, and Commerce of its Inhabitants*, 3 volumes (Edinburgh: Constable, 1820): 154.

187 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 57.

Whether the power to which (the Javanese) bow be the despotism of force or the despotism of superior intellect, it is a step in their progress which cannot be passed over. ... and in the intercourse between enlightened and ignorant nations, the former must and will be the rulers".¹⁸⁸

Raffles is als Engelsman met de Schotse Verlichtingsideeën in aanraking gekomen door zijn vriend John Leyden en door Lord Minto. Zij waren bekend met de filosofie door hun studie aan de Universiteit van Edinburg.¹⁸⁹ Raffles lijkt ook de theorie van het "sociale contract" van Locke te omarmen. Hij meent dat de Javaanse maatschappij zich nog in een voorstadium bevindt, de patriarchale fase. Hij lijkt zichzelf als patriarch te zien en wil dat zijn bestuur op deze wijze door de Javanen wordt geïnterpreteerd. Het verschil van zijn bestuur met de bestaande feudale maatschappij, is dat het bewind van de Britten niet absoluut is.¹⁹⁰ Deze ideologieën van "barmhartig imperialisme" en "patriarchale zorg" hebben echter ook een keerzijde. Ze gaan uit van een bestaande ongelijkheid tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Hiërarchisch staan de Britten boven de Javanen; de vader zorgt voor het kind dat hem eerbiedigt en gehoorzaamt. Verwijdering tussen beide groepen is hiervan het gevolg.¹⁹¹

Bastin stelt dat Raffles, om de band met het volk zo kort mogelijk te houden, vanaf het begin liever het land direct aan de boeren had verhuurd. Maar Crawford zou hem hebben overtuigd dat de dorpshoofden niet gepasseerd kunnen worden.¹⁹² Ik vind dit niet erg overtuigend. Als Raffles er geen probleem mee heeft om de regenten te passeren, waarom zou hij zich dan druk maken over dorpshoofden? Het zamindari systeem lijkt de vrijheidsidealen, van productie en landbezit, in zich te dragen. De boeren blijken echter al op meerdere plaatsen het land te bezitten waardoor het zamindari concept voorbijgaat aan de privileges van de boeren.¹⁹³ Raffles besluit daarom om over te schakelen op een systeem waarbij land aan individuele boeren wordt verpacht: het *ryotwari* stelsel. Dit systeem is vooral op papier ingevoerd omdat vele gebieden al voor langere tijd verpacht waren onder het zamindari stelsel. Maar waar het is ingevoerd, heeft dit systeem niet geleid tot betere omstandigheden voor de boeren. Raffles beschikt over onvoldoende gegevens en te weinig, goed getrainde ambtenaren die Maleis spreken om de juiste belasting te bepalen en te innen. De functionarissen schatten de waarde van de verhuurde landen in, waarbij zij vaak een te hoge

188 Citaat van Raffles in: Mault, "Java as a Western Construct": 90.

189 Bastin, *Raffles, some important influences upon his life*: 3, 4.

190 M.C. Quilty, *Textual Empires, A Reading of Early British Histories of Southeast Asia* (Clayton: Monash Asia Institute, 1998): 85-9.

191 A. L. Stoler, "On Degrees of Imperial Sovereignty", *Public Culture* 18 (2006) no. 1: 134.

192 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 157.

193 Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid*: 139. Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 158-9.

taxatiewaarde aan Raffles doorgeven.¹⁹⁴ Uitbuiting van de boeren door te hoog vastgestelde belastingen is het gevolg.¹⁹⁵

De boeren moeten de belasting nu ook vooruit gaan voldoen, terwijl het onder de Nederlanders gebruikelijk was dat de resident een voorschot gaf aan de regenten. De boeren hebben onvoldoende middelen hiervoor, waardoor zij gedwongen worden om leningen aan te gaan tegen woekerrentes, vooral bij de Chinezen.¹⁹⁶ Dit leidt tot opstanden van de Javanen tegen de Chinezen.¹⁹⁷ In kleine kring heeft Raffles ooit toegegeven dat het innen van de belasting erg moeizaam ging.¹⁹⁸ Hieruit blijkt dat Raffles bekend was met de bestaande problemen. Raffles verdraait de feiten echter in zijn rapporten voor de Gouverneur-Generaal in Calcutta en in *The History*. Hij claimt dat het ryotwari systeem met succes is ingevoerd, dat de opbrengsten naar verwachting zijn en dat de positie van de bevolking verbeterd is doordat zij tegen zware belastingen beschermd zijn.¹⁹⁹ Bastin bewijst dat dit leugens zijn maar hij meent dat Raffles was “forced to exaggerate the resources of the colony” om de EIC te overtuigen.²⁰⁰ En hij beëindigt zijn artikel met een optimistische quote van de Nederlandse resident van Bantam, J. de Bruijn, over het ryotwari systeem:

that this part of the administration introduced and put into operation by the British Government of Java is highly useful and important and that, although there are still many defects to redress, nevertheless the late British administration, by the first introduction of the land rent system, has rendered to the Netherlands Government a principal and essential service, from which in future the most salutary results will originate, [because] it is ... beyond all doubt that the land rent, modified and improved on a well considered and regulated plan, is the only true and sufficient way to pour out the rich produce of these remote regions into the lap of the Motherland²⁰¹

Door hiermee af te sluiten, lijkt het negatieve artikel van Bastin toch een min of meer positief slot te krijgen. Raffles' systeem is de beste mogelijkheid om winst te maken voor de Europeanen, volgens de Bruyn. Hij rept niet over de uitwerking op de Javaanse bevolking.

194 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 280-1. Kommers, *Besturen in een onbekende wereld*: 139.

195 Bastin, “The working of the early land rent system in West Java”: 308.

196 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 281.

197 Bayly, *Imperial Meridian*: 190.

198 Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815*: 20.

199 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission* ('s Gravenhage: Nijhoff, 1954) en Bastin, “The working of the early land rent system in West Java”, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 116 (1960), no. 3, Leiden pp. 301-303. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 281.

200 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 72.

201 Bastin, “The Working of the Early Land Rent System in West Java”: 312.

Overige hervormingen

Raffles heeft met zijn landrentestelsel een groot deel van de belastingen hervormd en de verplichte cultures zijn merendeels afgeschaft. De boeren kunnen nu zelf kiezen wat zij verbouwen. Hierbij moet wel vermeld worden dat Daendels al alle verplichte leveringen had afgeschaft, in ieder geval op papier, behalve die voor katoen en koffie.²⁰² Raffles monopoliseert wel het teakhout en het zout.²⁰³ Daarnaast behoudt het Gouvernement het koffiemonopolie in de Preanger waar het oude systeem van verplichte leveringen blijft bestaan. De Preangergronden leveren de beste kwaliteit koffie die de meeste winst opbrengt.²⁰⁴ Andere koffielanderijen worden verkocht aan particulieren. Dit levert het Britse bestuur meer inkomsten op dan de koffieteelt omdat de prijs van koffie enorm is gedaald doordat uitvoer naar Europa nauwelijks mogelijk is.²⁰⁵ Volgens Bastin heeft Raffles geen vrije productie en handel voor de Preanger ingevoerd omdat hij het te druk had met de invoering van zijn landrentestelsel op Oost Java. In 1814 hoort Raffles dat Java teruggeven zal worden aan Nederland. "Should he have commenced a hasty introduction of the detailed system into the Priangan at that date? The Dutch can be thankful that he did not" meent Bastin die daarmee Raffles' werkwijze lijkt te ondersteunen.²⁰⁶ Professor Veth vindt echter dat Raffles na de bekendmaking van Java's teruggave aan Nederland, de staatszaken laat versloffen.²⁰⁷ Breman geeft het meest geloofwaardige argument, namelijk dat Raffles de inkomsten van de Preangerkoffie nodig heeft voor zijn administratie.²⁰⁸

Raffles verkoopt gouvernementslanden aan particulieren, Europeanen en Chinezen, om de financiële situatie van zijn bewind te verbeteren.²⁰⁹ Raffles hoopt hiermee veel van het waardeloze papiergeld uit de omloop te halen. Maar wat was de impact op de lokale bevolking? Mackenzie waarschuwt Raffles al in oktober 1812 dat hij regels moet opstellen voor de rechten van de bevolking die op particuliere landen leeft.²¹⁰ De privé-eigenaren kunnen belastingen heffen op hun grond en de daar verblijvende boeren dwingen tot herendiensten. Maar Raffles verzuimt om in te grijpen, mogelijk onder druk van de Nederlandse grondbezitters. Misschien zijn er zelfs Javanen uitgebuit op de landerijen die Raffles samen met Engelhard heeft aangekocht want er zouden Javanen van

202 De maatregelen van Daendels en Raffles bestaan grotendeels alleen op papier. Het is onduidelijk in hoeverre ze daadwerkelijk de praktijk hebben veranderd. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 282.

203 De handel in zout was in Chinese handen die de prijzen kunstmatig hoog hielden. Het teakhout werd gemonopoliseerd om illegale kap en verkoop tegen te gaan. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 269-71.

204 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 233.

205 Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid*: 134.

206 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 187.

207 Paulus, Stibbe, De Graaff reds., *Encyclopedie van Nederlandsch-Indië*, Deel 3: 533-Raffles.

208 Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid*: 135.

209 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 245.

210 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System*: 89- 91.

Engelhardt's landgoederen zijn vertrokken, een teken van verzet.²¹¹ Raffles weet dus op voorhand dat hij de verplichte tewerkstelling van de boeren niet voorkomt met deze maatregel. Daaruit leid ik af dat Raffles met de landverkoop primair tot doel heeft om snel een batig slot op zijn begroting te krijgen.

Volgens de *Memoir* zijn alle tolheffingen op de interne handel door Raffles opgeheven.²¹² Egerton weet echter te melden dat er nog steeds hoge belastingen bestaan op de binnenlandse doorvoerhandel.²¹³ Minto wilde dat de Chinese belastinginners werden vervangen door Engelse ambtenaren om uitbuiting van de boeren tegen te gaan. Raffles heeft echter te weinig mensen hiervoor. Ook nemen de gebieden waar de overheid belasting heft toe omdat Raffles zich deze rechten toe-eigent als hij de Sultan van Yogyakarta ondergeschikt maakt aan het Britse gezag. Deze rechten worden wederom verpacht aan Chinezen.²¹⁴

De rechtspraak in Indië was, onder de Nederlanders, gebaseerd op een systeem waarbij de verschillende bevolkingsgroepen berecht werden volgens hun eigen wetten door eigen rechters. Raffles verandert dit door de invoering van een universeel rechtssysteem dat geen onderscheid maakt naar bevolkingsgroep. Het soort misdrijf en de plaats delict bepalen door welke rechtbank er recht gesproken zal worden. Voor ernstige strafzaken wordt een Europese jury ingesteld. Er zijn echter maar weinig Europeanen in Indië, wat er op neer komt dat het vaak dezelfde personen zijn die voor dit soort taken in aanmerking komen. Zo wordt Engelhardt in 1813 jurylid van de Hoge Raad van Justitie voor Buitenzorg en de Preanger regentschappen.²¹⁵ In 1814 worden ook Javanen ingezworen als jury bij de "Gerichten van Ommegang"; deze behandelen rechtszaken buiten de drie grote steden Batavia, Semarang en Soerabaja.²¹⁶ Raffles wil dat iedereen op dezelfde wijze berecht wordt, wat overigens niet betekent dat hij alle bevolkingsgroepen als gelijkwaardig ziet. Hij meent dat de Chinezen uit eigenbelang en dat van China, zoveel mogelijk invloed proberen te krijgen. De Arabieren vindt hij lui en nutteloos: "... (they) prey on the simple unsuspecting natives", waarmee ook zijn oordeel over de Javanen duidelijk wordt.²¹⁷

Verder schaft Raffles de gokspelen en hanengevechten af omdat de Javanen hierdoor in geldproblemen komen, zozeer dat sommigen als slaaf moeten werken voor hun schuldeisers. Ook gaat hij het gebruik van opium tegen door er extra belasting op te heffen. De handel hierin kan hij

211 Overigens krijgt Engelhardt later de reputatie van een goed landheer die begaan is met het lot van "zijn" mensen. F. de Haan, *Priangan*, deel 1: 85. F. de Haan, "De historie van een oudgast": 221.

212 Raffles, *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles*: 97.

213 Egerton, *Sir Stamford Raffles*: 97.

214 Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1300*: 114.

215 *Java Government Gazette*, 23-1-1813, http://resources2.kb.nl/010250000/pdf/DDD_010250900.pdf, 22-5-2013

216 Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java 1811-1816*: 136-43.

217 Raffles, *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles*: 72-3.

niet verbieden omdat deze te winstgevend is voor de EIC.²¹⁸ De overheid heeft zelf ook enige baat bij deze maatregelen omdat zowel de slaven als de verslaafden niet in staat zijn om het land te bewerken. Dit is nadelig voor de productie.

Raffles beschuldigt de Nederlanders ervan dat zij: “..., actuated solely by the spirit of gain ... employed all the existing machinery of despotism, to squeeze from the people their utmost mite of contribution, the last dregs of their labour ...”.²¹⁹ Toch weet hij dat er al reorganisaties in het Indische bestuur hebben plaatsgevonden die een liberalere en socialere politiek voorstaan. Hij bouwt zelf verder op de door Daendels ingezette politiek.

De achterliggende reden voor de Nederlanders om een ander beleid in Indië in te zetten, waren de veranderde omstandigheden op Java. Het oude VOC-beleid voldeed niet meer en een andere wijze van beheer werd noodzakelijk om Java te laten renderen. Het landbezit was sterk toegenomen sinds het midden van de 18de eeuw en de aandacht verschoof van de handel naar de agrarische productie. Om de opbrengsten van het land te maximaliseren waren meer gegevens over de bevolking en de landerijen nodig zodat de mensen beter aangestuurd konden worden en de juiste belasting bepaald. Om de productieplannen te doen slagen, moesten de boeren grotere inspanningen leveren. De Nederlandse bestuurders moesten de boeren hiervoor enthousiasmeren en ervoor zorgen dat er niet teveel volksoptstanden plaatsvonden. Er bestonden dus, naast de opkomende ideologie van vrijheid en gelijkheid, andere redenen om meer aandacht aan de boerenbevolking te gaan schenken.

Engelhard's hervormingsideeën

Van Overstraten, de Gouverneur van de Noordoostkust van 1791 tot 1797, zet in 1795 de eerste inspectie op om meer informatie over Java en zijn bevolking te verkrijgen. Dit onderzoek wordt door Europeanen en Javanen uitgevoerd.²²⁰ Engelhard neemt in 1801 het bewind aan de Noordoostkust voortvarend op. Hij is ook een bestuurder die het belang van hervormingen onderkent. In de jaren 1802 en 1803 laat hij een follow-up inspectie uitvoeren. Hij is daardoor goed geïnformeerd en maakt ook écht gebruik van de kennis die daaruit naar voren komt. Hij concludeert dat de slechte toestand van de Noordoostkust aan de vorige Gouverneurs, Van Reede tot de Parkeler en Van Overstraten, te wijten is en niet aan de blokkade en invallen van de Engelsen.²²¹ Deze gouverneurs hadden de productie van koffie en peper te hoog opgevoerd. Er waren teveel struiken aangeplant waardoor de groei was geremd. Er was te weinig controle uitgevoerd door de residenten. Ook de rijstproductie

218 Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 153-4.

219 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 151. Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 135.

220 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 55-6.

221 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 69.

was sterk verminderd waardoor er schaarste heerste en de productiequota onmogelijk gehaald konden worden.²²² Engelhard vraagt de regering in Batavia in 1802 om de rijstleverantie van het regentschap Demak kwijt te schelden.²²³ Hij zorgt ervoor dat de rijstopbrengst stijgt en de prijzen normaliseren.²²⁴ Hij stelt controleurs aan en verhoogt de prijzen voor kwalitatief goede producten.²²⁵ Hij hoopt dat hierdoor de boeren meer aandacht aan hun producten gaan schenken. Van Niel noemt Engelhard bijzonder geschikt als Gouverneur en onderschrijft zijn kritiek op de vorige machthebbers.²²⁶

Om de toekomstige welvaart van alle bevolkingsgroepen veilig te stellen, moeten er veranderingen komen; daarvan is Engelhard overtuigd.²²⁷ Om de woekerprijzen tegen te gaan, stelt hij aan de Noordoostkust een verbod in, waardoor de regenten niet langer de belastingrechten kunnen verpachten aan Chinezen. Engelhard onderkent dat hiermee een belangrijke inkomstenbron van de regenten vervalst, waarvoor een compensatie betaald moet worden. Meer hervormingsideeën beschrijft Engelhard in een rapport aan de Hoge Regering in 1805. Hij meent dat de Javanen in de laatste 50 jaar veranderd zijn door hun omgang met Europeanen. De boeren zijn actiever hun velden gaan bewerken en zijn overgeschakeld op winstgevender producten dan rijst, dat vaak alleen nog wordt verbouwd voor de eigen consumptie. Engelhard lijkt dus ook te geloven in het concept van de homo-economicus. Er is ook meer rijst nodig want de Javanen verbruiken meer door hun hogere welvaart.²²⁸ Hij wil de cultures verder uitbreiden om de bevolking, maar ook het Gouvernement, te verrijken. De boeren moeten daarbij zelf het land bezitten, vrij zijn van herendiensten en persoonlijke vrijheid kennen.²²⁹ Hoe dit landbezit vorm moet krijgen, is onduidelijk. Verbouwing van producten moet soms verplicht blijven om schaarste van één bepaald gewas te voorkomen en fabriekswerkers moeten een eigen stuk land krijgen om in hun onderhoud te kunnen voorzien.²³⁰ Daarnaast maakt Engelhard zich zorgen om de verregaande houtkap van djatibossen. De conservatieregels worden niet nageleefd.²³¹ Hij stelt voor om opzichters te benoemen en hout alleen nog tegen vastgestelde

222 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 99.

223 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 117.

224 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 129.

225 Zo waren de gewassen te dicht op elkaar geplant, werden rijpe en onrijpe vruchten door elkaar geplukt e.d.. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 169-70, 174-5.

226 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 58, 68.

227 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 100.

228 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 131.

229 Engelhard lijkt hier een aantal punten van Dirk van Hogerdt over te nemen die deze rond 1800 verspreidt in zijn *Bericht van den Tegenwoordigen Toestand der Bataafsche Bezittingen in Oost-Indië en den Handel op Dezelve*. Van Hogerdt heeft vijf hoofdpunten: landbezit voor de boeren, persoonlijke vrijheid, afschaffing van de herendiensten, vrije handel en onpartijdige rechtspraak. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 132.

230 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 132, 162.

231 Djatihout is teakhout.

tarieven te verkopen, waar de residenten op toe moeten zien.²³² In 1807 vraagt Engelhard om hervorming van het vergoedingssysteem van de Shabandaries, om de corruptie door hen in te perken.²³³ Engelhard kan zijn ideeën, daar waar zij geheel Java betreffen, niet doorvoeren.²³⁴ Het is geen eigenbelang dat hem hierbij tegenhoudt.²³⁵ De regering in Batavia lijkt echter ontstemd door Engelhard's voorstellen en de Nederlandse regering is niet van zins om het bestuur in Indië drastisch te veranderen in oorlogstijd.²³⁶

Engelhard lijkt nog veel verdergaande wijzigingen te hebben voorgestaan. In 1806 wordt een pamflet verspreidt door Moorrees dat al in 1801 geschreven zou zijn door toenmalig Gouverneur-Generaal Van Overstraten.²³⁷ Deze laatste heeft het pamflet echter nooit gepubliceerd, mogelijk omdat hij terugschrok voor de consequenties. De inhoud is tweeledig. Ten eerste beschrijft het hoe Java zich kan voorbereiden op een Engelse aanval. Het bevat punten ter verbetering van de defensie. Het opmerkelijkste voorstel lijkt de wens om Java tot een onafhankelijke kolonie uit te roepen totdat de vrede in Europa is hersteld, vermoedelijk met als doel om alle winst terug te laten vloeien naar Java en de Nederlandse bestuurders.²³⁸ Toch is dit plan niet zo verbazingwekkend want Stadhouder Willem V had in 1795 vanuit Kew opgeroepen alle overzeese gebieden over te dragen aan de Engelsen om te voorkomen dat deze in Franse handen zouden vallen.²³⁹ Ten tweede staan er ideeën in het pamflet die de welwillendheid van de regering voor hun ingezetenen moeten tonen, zoals het opschorten van de slavenhandel, het vergoeden van vrijgelaten slaven, het oprichten van scholen voor taallessen en het vergroten van de privileges voor Chinezen. Hoewel de rijke Chinezen niet graag gezien zijn op Java, zijn zij onmisbaar om het financiële tekort te herstellen. Een andere oplossing voor de slechte financiële situatie is het verkopen van gouvernementlanden aan particulieren.²⁴⁰ Ook moet er in kaart worden gebracht welke landen aan wie zijn verhuurd en de controle moet aangescherpt worden om verdere uitbuiting tegen te gaan. Dit pamflet bevat dus belangrijke hervormingen die het bestuur over Java voor alle bevolkingsgroepen zou kunnen verbeteren. Engelhard wordt echter gecompromitteerd door de verschijning van het pamflet omdat bekend is dat hij een groot aantal ideeën ondersteunt, zoals het onafhankelijk verklaren van Java en

232 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 185. Daendels stelt controleurs aan en Raffles voert een monopolie in om het djatihout te beschermen.

233 Een shabandar int de tol voor vervoer over zee. Ook deze tolheffing was doorgaans in handen van de Chinezen. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 108.

234 Zandvliet, "Daendels en de nieuwe kaart van Java": 89.

235 Kalff meent wel dat Engelhard zijn eigenbelang voorop stelt, Kalff, "De Koning der Oudgasten": 417.

236 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 133.

237 Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 29-30.

238 Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 31.

239 Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1300*: 112.

240 Daendels zal inderdaad overgaan tot de verkoop aan particulieren van o.a. de landen rondom Buitenzorg. Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid*: 129.

het toestaan van vrije handel.²⁴¹ Engelhard meent dat deze maatregelen de Engelsen de wind uit de zeilen zouden nemen, waardoor verdere blokkades overbodig worden. Engeland kan dan hulp bieden om Java er weer bovenop te helpen.²⁴² Ook is hij een voorstander van particulier grondbezit en van betere controle om de bevolking een eerlijkere behandeling te geven.²⁴³ Ik meen dat Engelhard niet opportunistisch is als hij in 1816 de ideeën van Dirk van Hogendorp ondersteunt, noch is hij een verstokte aanhanger van het VOC-bestuur.²⁴⁴ Hij lijkt de Javanen te willen beschermen als hij stelling neemt tegen snelle liberale veranderingen: “die met zijne (de Javaanse) religie, zeden, gebruiken en trap van beschaving niet in overeenstemming zijn.”²⁴⁵ Engelhard blijkt civilisatie in 1816 dus ook als een evolutionair proces te zien. Wellicht is hij hierin beïnvloed door Raffles. Engelhard neemt zijn hervormingsvoorstellen ook op in zijn overdracht aan Gouverneur-Generaal Daendels.²⁴⁶ Misschien is Daendels hierdoor beïnvloed want hij voert een aantal wijzigingen door die Engelhard voorstaat. Hij zorgt ervoor dat de gedwongen leveringen onder het directe beheer van de regering in Batavia komen en ambtenaren en Chinezen mogen niet langer rijst opkopen, wat prijsopdrijving voorkomt.²⁴⁷

Overeenkomsten en verschillen

Raffles en Engelhard zijn als bestuurder gewoon in dienst van een handelsmaatschappij en moeten in de eerste plaats zorgen dat er winst wordt gemaakt, zeker als ze hun ambitieuze doelen willen bereiken. Voor Raffles is die druk wellicht nog groter want de toekomst van de Britten op Java hangt ervan af. Beide mannen zijn ervan overtuigd dat er hervormingen moeten komen waardoor Java weer winstgevend wordt en die ook de positie van de Javaanse bevolking doen verbeteren. Dit laatste punt wordt vooral ingegeven door de veranderde situatie op Java en de Verlichting in Europa. Raffles en Engelhard geloven in de filosofische theorie van de “homo economicus”. Raffles hangt ook het vooruitgangdenken aan, een filosofie die in ons postkoloniale tijdperk niet langer als humaan gezien kan worden omdat het zorgt voor een moreel onderscheid tussen bevolkingsgroepen. Raffles meent dat de Javanen inferieur en onvoldoende beschaafd zijn en verder geciviliseerd moeten worden naar een niveau vergelijkbaar met de Europeanen. Ook bij Engelhard is dit idee rond 1816 aan te tonen. Beide mannen denken vanuit een Europees oogpunt. Zij leggen deze denkwijzen op aan de bevolking zonder werkelijke interesse in wat het volk zelf wil. Voor Raffles kan een betere beschaving alleen

241 Carree, “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer”: 29-31.

242 De Haan, *Priangan*, deel 1: 86.

243 Particuliere grondbezitters kunnen betere omstandigheden bieden aan hun arbeiders, al hoeft dat natuurlijk niet zo te zijn.

244 De Haan, *Priangan*, deel 1: 84.

245 Jeurgens, “Op zoek naar betrouwbare informatie, De commissarissen-generaal en de stichting van de koloniale staat 1816-1819”: 274.

246 Kalff, “De Koning der Oudgasten”: 416-7, 427.

247 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 196. Andere hervormingen die Daendels doorvoert worden in het volgende hoofdstuk besproken.

plaatsvinden als Java volledig gekoloniseerd wordt. Zijn ideeën ondersteunen dus een imperialistische politiek van direct bestuur waardoor de bevolking aan de Britten wordt gebonden. Hij ziet de Javaanse elite als ondergeschikt aan zijn gezag. Engelhard lijkt een indirect bestuur te blijven propageren. Misschien concludeerde hij dat de regering van de Javaanse edelen onmisbaar was vanwege het geringe aantal gekwalificeerde ambtenaren en het beperkte budget van het Indische bestuur of hij vond het aantasten van de positie van de Javaanse elite te gevaarlijk.

Raffles en Engelhard zien in dat beleidsbeslissingen meer gefundeerd moeten worden op informatie over het eiland en haar bevolking. Raffles lijkt zich daarbij meer te baseren op zijn adviseurs dan op de door hem ingestelde landrentecommissie. Engelhard lijkt vooral de inlichtingen van zijn inspectie te gebruiken om zijn beleid op af te stemmen. Ze blijken allebei voorstanders van landbezit voor de boeren en willen de keuze van gewassen zoveel mogelijk vrijgeven.²⁴⁸ Hoe Engelhard het landbezit voor de boeren had willen regelen, is onbekend. Mogelijk baseerde hij zich op de ideeën van Van Hogerduin, die zelf de kunst weer had afgekeken van de Engelsen in India.²⁴⁹ Dit zijn waarschijnlijk dezelfde bronnen voor Raffles' landrentestelsels. Beide mannen zien de verkoop van gouvernementslanden als een manier om kapitaal vrij te maken voor de overheid. Ze investeren ook samen in landerijen. De meeste van Engelhard's veranderepunten, die door het bestuur in Batavia en in Nederland geweigerd zijn, komen op de één of andere wijze bij Raffles terug. Een uitzondering hierop is de hervorming van het rechtssysteem: hier lijkt Engelhard geen wijziging in aan te willen brengen.

Als buitenstaander kan Raffles gemakkelijker hervormingen doorvoeren dan Engelhard; het is zelfs zijn opdracht. Engelhard heeft geen mandaat om zijn ideeën te realiseren waar die geheel Java betreffen. Engelhard is Oranjegezind maar lijkt qua denkbeelden tussen de Patriotten en de Oranjegezinden in te staan. Hij moet omzichtig te werk gaan en ervoor zorgen dat de relaties met zijn medebestuurders goed blijven.²⁵⁰ De resultaten van Raffles' reorganisaties kunnen dus niet vergeleken worden met die van Engelhard. Maar ze zijn wel onderzocht op hun eigen merites door Bastin en Van Niel. Deze laatste concludeert dat Raffles' landrentestelsels tot chaos, lastenverzwaring voor de bevolking en minder vrijheden hebben geleid.²⁵¹ Raffles was op de hoogte van de problemen voor de bevolking maar greep niet in. Ook schilderde hij de opbrengsten van zijn nieuwe systemen

248 De hervormingsideeën van Raffles en Engelhard zijn in tabelvorm te vinden in bijlage 3.

249 Daarnaast heeft Engelhard gezien dat de Chinese tussenpersonen in Besuki en Panarukan een ander systeem gebruiken waarbij zij voor bijna alle arbeid betalen, het land aan de boeren toewijzen en slechts de helft van de opbrengst opeisen. Dit systeem lijkt enigszins op het later door Raffles ingevoerde ryotwari systeem. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 269.

250 Dit lijkt hem overigens minder goed af te gaan doordat hij regelmatig andere bestuurders verwijten maakt. De Haan noemt hem driftig. De Haan, *Priangan*, deel I, p. 86.

251 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 285. Zie ook noot 32 waarin de publicaties van Bastin worden vermeld waarin deze concludeert dat Raffles hervormingen geen economische of humanitaire vooruitgang hebben gebracht.

veel te rooskleurig af en zette daarmee zijn bewind neer als veel humaner dan dat van de Nederlanders. Hij introduceerde interessante nieuwe concepten maar deze lijken uiteindelijk geen verbetering te hebben gebracht voor de Javaanse bevolking.

Raffles de bevrijder

Een politiek van vrijheid?

Binnen het “sociale contract” van Locke wordt vrijheid vooral gezien als de bescherming van bezit, ook dat van de eigen persoon.²⁵² Daarmee richt het zich tegen de slavernij.²⁵³ Lord Minto verduidelijkt de goede wil van de Britten door al snel de slavenhandel af te schaffen. Deze handel was echter al afgenomen door Java’s isolement en ingeperkt door Daendels, waardoor de maatregel maar een beperkt effect zal hebben gekend.²⁵⁴ De meeste slaven in Indië werkten in de huishouding. Door hen te bevrijden, worden ze vrijgemaakt om het land te bewerken. De boerenarbeid is echter wel zwaarder en het loon dat de boeren verdienen, is net genoeg om te overleven.²⁵⁵ Naast de humane kant kan ook hier een economische reden voor worden gegeven. Op Java is arbeid schaars en daardoor waardevoller dan grond.²⁵⁶ Om de extra inspanningen te kunnen leveren die de uitbreiding van de landbouw met zich meebrengt, moeten er voldoende arbeidskrachten worden vrijgemaakt. Daarnaast helpt de betaling voor arbeid mee om een monetair stelsel in te voeren waardoor de bevolking ook de mogelijkheid krijgt om producten van andere naties te kopen. Een neveneffect is dat de resterende slaven in waarde stijgen.²⁵⁷

Minto verbrandt ook de Nederlandse martelwerktuigen. Dit optreden lijkt vooral reclame voor de “goedheid” van het Britse Imperium, want de lijfstraffen worden niet afgeschaft onder het Britse bestuur.²⁵⁸ Ik leid dit af uit het feit dat appèl bij de Hoge Raad mogelijk was tegen “alle opgelegde straffen boven geesling, verbanning, gevangenzetting voor zes jaren of dwangarbeid in den ketting voor drie jaren”.²⁵⁹ De Luitenant-Gouverneur kan de lijfstraffen wel verzachten of er gratie voor verlenen. Ook mag er geen doodsvonnissen voltrokken worden zonder zijn goedkeuring.²⁶⁰ Engelhard vond openbare lijfstraffen een probaat middel tegen veediefstal, omdat hier een preventieve werking van leek uit te gaan.²⁶¹ Hij zorgde er wel voor dat gevangenen met een lange

252 Zie voor het “sociale contract” van Locke ook pagina 36.

253 Quilty, *Textual Empires*: 90.

254 Van Niel, *Java’s Northeast Coast 1740-1840*: 193.

255 Raffles zegt zelf in september 1813 dat hij de arbeid betaalt “at market rates”. Van Niel, *Java’s Northeast Coast 1740-1840*: 267-8. Alatas, *Thomas Stamford Raffles: Schemer or Reformer*: 41. Hij meent dat Raffles de slavernij vervangt voor iets dat net zo onderdrukkend is: “contract labour and debt bondage”.

256 Breman, *Koloniaal profijt van onvrije arbeid*: 31.

257 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 54.

258 Bayly, *Imperial Meridian*: 161.

259 Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden (1811-1816)*: 142.

260 Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden (1811-1816)*: 139.

261 De Haan, *Priangan*, deel IV: 690.

gevangenisstraf van Batavia naar Buitenzorg werden overgebracht, want velen overleden aan ziekte in de Bataviase cellen. Raffles lijkt geen verandering in deze slechte situatie te brengen.²⁶²

In een proclamatie van oktober 1813 pretendeert Raffles dat hij de herendiensten heeft afgeschaft behalve in de Bataviase Ommelanden en de Preanger.²⁶³ Door het lijfeigenschap waren de Javaanse boeren verplicht om naast hun landarbeid ook verschillende taken voor hun Javaanse heersers en het Europese bewind uit te voeren. Hen hiervan bevrijden, kan zowel gezien worden als humaner als economisch voordelig voor het bestuur. Door het Nederlandse gezag waren eerder al veranderingen doorgevoerd om de positie van de edelen terug te dringen en uitvoering van herendiensten tegen te gaan. Zo voerde Engelhard als Landcommissaris al een aantal maatregelen in. Hij verbood de regenten om veel te jagen omdat daarbij teveel bedienden mee moesten. Ook mochten de edelen niet meer willekeurig buffels in beslag nemen.²⁶⁴ Engelhard lijkt conservatief omdat hij vindt dat het reizen teveel rompslomp met zich meebrengt en er alleen maar praatjes van komen.²⁶⁵ Zijn weigering om de wegen in het binnenland te verbeteren, kan echter ook in een ander licht worden gezien. Het vervoer van reizigers blijkt namelijk een grote druk op de regenten en hun ondergeschikten te leggen. De regenten moeten zorgen voor verse paarden, logies en voedsel, vaak zonder enige betaling, waar de gewone man dan voor opdraait. Engelhard wilde dit terugdringen. Ook het Britse Bestuur was een tegenstander van vrij rondreizen om precies dezelfde reden.²⁶⁶ Hoe gering deze verordeningen van Engelhard ook lijken, ze zullen iets hebben bijgedragen tot verbetering van het lot van de Javanen en ze tonen dat er interesse bestond voor het welzijn van de bevolking bij de Nederlanders.

Als Gouverneur doet Engelhard in een rapport uit 1803 verregaande voorstellen die de posities van de regenten en de residenten betreffen.²⁶⁷ Hij wil alle privileges van de regenten opheffen waarbij de Javanen bevrijd worden van hun lijfeigenschap. De regenten moeten staatsambtenaar worden met een jaarlijks salaris ter compensatie.²⁶⁸ De residenten moeten erop toezien dat de rechten van de bevolking niet geschonden worden; ook zij moeten een vast inkomen krijgen waarbij het betalen van ambtsgeld beëindigd wordt. Hiermee kan verdere corruptie voorkomen worden.²⁶⁹ Engelhard meent dat invoering van deze plannen zal leiden tot een grote kwaliteitsverbetering van het bestuur, die het welzijn van de inwoners van Java waarborgt. Er hoeft dan niet verder ingegrepen te worden in de Javaanse samenleving waardoor deze stappen genomen kunnen worden zonder al te

262 De Haan, *Priangan*, deel IV: 696.

263 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 269-70.

264 De Haan, *Priangan*, deel IV: 380, 440.

265 Kalff, "De Koning der Oudgasten": 414.

266 Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold*: 52 noot 285.

267 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 117.

268 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 69.

269 Van den Doel, *De stille macht*: 35.

grote ongeregelheden. Ondanks de nadelen van indirect bestuur, zoals de mindere controle op het volk en de kans op corruptie, wil hij dit handhaven. De essentie van deze regeringsvorm is dat het minder de westerse waarden oplegt aan het overheerste volk.²⁷⁰ De regenten behouden hun aanzien, de adat blijft gehandhaafd maar de macht van de elite over de lagere bevolking wordt uitgehouden. Engelhard streefde dus al veel van de doelen na die later ook door Raffles worden nagejaagd, echter op een minder radicale manier waarbij de tussenlaag van de Javaanse adel gehandhaafd blijft.²⁷¹ Maar ook deze hervormingen vallen niet goed bij de regering in Batavia en het bewind in Nederland. Men maakt zich zorgen dat het inperken van de macht en status van de regenten toch zal leiden tot oproer.²⁷² Van Niel denkt dat dit rapport de reden kan zijn dat Engelhard niet gekozen is tot Gouverneur-Generaal.²⁷³

Gouverneur-Generaal Daendels zet een uitgebreid ambtenarenapparaat op waarbij alle functionarissen een vast salaris krijgen. De Javaanse vorsten benoemt hij tot Ministers van de Koning van Holland. Deze krijgen daarmee een ondergeschikte positie aan het Nederlandse Gouvernement.²⁷⁴ In praktijk lijkt dit echter geen grote verandering te hebben gebracht in hun positie ten opzichte van de Javaanse bevolking.²⁷⁵ Ook beperkt Daendels de herendiensten maar dit lijkt niet van toepassing voor gouvernementswerkzaamheden.²⁷⁶ Wel zorgt Daendels voor een grotere centralisatie van de macht, een politiek punt dat ook Raffles nastreeft.

Raffles maakt dankbaar gebruik van de hervormingen van Daendels en scherpt de regels voor residenten nog verder aan. Zij mogen geen cadeaus meer aannemen voor de uitoefening van hun functie. Toch knijpt Raffles een oogje dicht als zijn vriend en resident Hare een stuk grond ten geschenke krijgt van de Rajah van Bandjermassin. Raffles lijkt ervoor te zorgen dat een aantal Javanen verbannen wordt naar Bandjermassin om Hare te voorzien van arbeiders. Hieronder zouden zich ook vrouwen bevinden die uit hun dorpen ontvoerd zijn.²⁷⁷ Al met al lijken Raffles' bevrijdende

270 Vrij vertaald naar een citaat van L.P. Mair in Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: xiv, noot 1.

271 Zonder een directe vorm van bestuur in te stellen, denkt Engelhard dezelfde doelen te kunnen bereiken.

272 Van den Doel, *De stille macht*: 37.

273 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 133.

274 Van den Doel, *De stille macht*: 39.

275 Onghokham, "Daendels en de vorming van het koloniale en modern Indonesië", in *Herman Willem Daendels, 1762-1818: Geldersman, patriot, Jacobijn, Generaal, hereboer, maarschalk, Gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, reds F. van Anrooy et al. (Utrecht: Matrijs, cop., 1991): 110. Van den Doel, *De stille macht*: 41.

276 Daendels laat de grote Postweg aanleggen door Javanen te dwingen herendiensten te leveren waarbij velen omkomen.

277 Raffles moet geweten hebben dat Hare nogal een appetijt had voor de vrouwtjes maar stond dit klaarblijkelijk toe. Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 98. Van der Kemp, *Oost-Indië's Herstel in 1816*: 289. Alatas, *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?*: 34-8.

maatregelen slechts een beperkte verbetering voor de bevolking op te leveren. Ze tasten echter wel de status aan van de Javaanse elite. Hoe is Raffles' houding ten opzichte van de Javaanse heersers?

De positie van de Javaanse vorsten

Raffles ziet de Javaanse edelen als uitbuiters van de bevolking, een soort charlatans. Hij is van plan om hun macht te breken en alle autoriteit naar zich toe te trekken, zelfs als dat betekent dat bestaande Javaanse instellingen moeten worden vernietigd.²⁷⁸ Volgens Bastin is Raffles dan ook "an authoritarian in his outlook, a virtual Napoleonic philosopher".²⁷⁹ Raffles heeft voldoende troepen op Java om zijn gezag af te dwingen, in tegenstelling tot de Nederlanders. Als in 1812 de spanningen tussen het Engelse bewind en de Sultan van Yogyakarta hoog opgelopen, vallen de Britten de Kraton, het paleis van de Sultan, binnen. Deze aanval is niet ingegeven door humane redenen. Raffles lijkt aanwijzingen te hebben dat de Susuhunan van Surakarta en de Sultan van Yogyakarta hun krachten willen bundelen tegen het Britse bewind. Dit is een ernstige bedreiging en Raffles stelt een voorbeeld door de Sultan aan te vallen en af te zetten. De Britten verwoesten het paleis en roven alle (kunst)schatten. Zij plaatsen de zoon van de Sultan op de troon, om te regeren volgens Engelse regels. Ook de Britten vervangen dus de Javaanse heersers naar eigen believen. Raffles schrijft trots naar Minto dat de Europeanen voor het eerst de hoogste autoriteit bezitten op Java.²⁸⁰ De familie van de Sultan wordt beledigd als zij voor Raffles en Crawford moet buigen en hun voeten en knieën moet kussen.²⁸¹ Gezien Raffles' kennis van de Javaanse gebruiken, wijkt hij hier bewust af van het protocol om de macht van de Britten te ondersteunen. En ook lagere officieren gedragen zich autoritair en neerbuigend tegenover de Javaanse elite. Zo schrijft Dr. Arnold dat de ex-Sultan van Bantam, op bezoek bij burgemeester Travers in Batavia, respectloos een plaatsje wordt toegewezen.²⁸²

Engelhard treedt de Javaanse elite met meer diplomatie en respect tegemoet. De positie van de Nederlanders voor de komst van de Britten is dan ook geheel anders. Het Nederlandse bewind is kwetsbaar en voor de levering van militairen afhankelijk van de Javaanse vorsten.²⁸³ Dat wil overigens niet zeggen dat de Nederlanders de Javaanse elite altijd even hoog hadden zitten. Zo vond Engelhard het hofceremonieel van de edelen storend, zinloos en tijdrovend.²⁸⁴ Het Nederlands bestuur past een verdeel en heerstactiek toe in haar verstandhouding met de vorsten van Yogyakarta en Surakarta. Engelhard bezoekt in 1803 beide hoven want het onderhouden van een goede relatie met deze

278 Ricklefs, *A History of Modern Indonesia since c. 1300*: 114. Overigens was Daendels hier ook al mee begonnen in zijn aanval op de Sultan van Bantam.

279 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: xx.

280 Collis, *Raffles*: 69.

281 Carey baseert zich op een Javaanse bron Babad Bědhah ing Ngayogyakarta die de val van Yogyakarta in 1812 beschrijft. P. Carey red., *The British in Java 1811-1816, A Javanese Account* (Oxford: Oxford University Press, 1992): 17.

282 Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September - 17 December 1815*: 32-3.

283 Carey red., *The British in Java 1811-1816*: 16.

284 Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 43.

heersers is belangrijk voor stabiliteit in zijn gebied. Hij heeft dezelfde rang als de vorsten en geeft blijk van kennis van het Javaanse karakter en de Indonesische adat.²⁸⁵ De Javanen lijken hem te vertrouwen. Engelhards aanpassing aan de Indische maatschappij heeft waarschijnlijk bijgedragen aan zijn succesvolle diplomatie, waarmee hij veiligheid en rust bracht tijdens zijn bestuur. Ook doorzag hij de pressie die door de Nederlanders op de regentenklasse, en door de regenten op hun onderhorigen werd uitgeoefend. Engelhard blijkt, door zijn tact, zowel de edelen als de bevolking te vriend te kunnen houden.²⁸⁶ In 1800 blokkeren de Engelsen de haven van Batavia en plunderen de kustplaatsen. Een deel van de bevolking voelt zich onbeschermd en kiest de kant van de Britten. Het lukt Engelhard om dit oproer zonder veel geweld te sussen.²⁸⁷ In 1806 breekt een oproer uit in Cheribon en hoewel het gebied niet onder Engelhards bestuur valt, wordt zijn hulp ingeroepen. Met minimaal geweld bedwingt hij de opstand en hij verleent algemene amnestie aan de opstandelingen die aangeven als slaven te worden behandeld door de Sultans. Engelhard willigt grotendeels de wensen van de bevolking in, ontheft de Sultans uit de rechterlijke macht en sluit een nieuwe overeenkomst met hen die gunstig uitpakt voor het Gouvernement en ook de wanpraktijken aanpakt. Hij zorgt ervoor dat de belastingen gelijk verdeeld worden over de districten en de Sultans mogen hun landen niet langer verpachten aan Chinezen. Engelhard stelt de verplichte leveranties vast tegen lage vaste prijzen, hij vermindert de herendiensten en bij geldafpersingen wordt er streng gestraft.²⁸⁸ Nieuwe ambtenaren hoeven geen ambtsgeld meer te betalen bij hun aanstelling waardoor corruptie wordt teruggedrongen. En de verbanning van de, door de bevolking geliefde, Radja Kanoman wordt opgeheven. Daarnaast neemt Engelhard stelling tegen het onoordeelkundige handelen van de residenten Simon Rose en Francois van Braam die dit wanbeleid hadden gedoogd.²⁸⁹ Ondanks het feit dat Rose een aangetrouwd familielid is, spreekt Engelhard hem aan op zijn functioneren. De Hoge Regering is Engelhard dankbaar en ziet hem als “redder van het eiland”. Ze keurt al zijn maatregelen goed en biedt hem een financiële compensatie, die Engelhard afslaat.²⁹⁰ Maar de regering in Batavia schuift de hervormingen op de lange baan en Engelhard lijkt zijn positieve reputatie niet lang vast te houden.²⁹¹

285 Volgens Kalff, de adat zijn de ongeschreven wetten, de tradities en gebruiken van de Indonesiërs. Kalff, “De Koning der Oudgasten”: 426.

286 Hageman, “Geschiedenis van het Bataafsche en Hollandsche Gouvernement op Java 1802-1810”: 370.

287 De Haan, “De historie van een oudgast”: 206. Zie hiervoor ook De Haan, *Priangan*, deel III: 483-4. Er worden echter wel een flink aantal gevangenen terecht gesteld.

288 Hageman, “Geschiedenis van het Bataafsche en Hollandsche Gouvernement op Java 1802-1810”: 347-8.

289 Kalff, “De Koning der Oudgasten”: 416-7.

290 De Haan, “De historie van een oudgast”: 210. Carree, “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer”: 34.

291 Hageman, “Geschiedenis van het Bataafsche en Hollandsche Gouvernement op Java 1802-1810”: 349.

Vrije handel

Om maximaal te kunnen profiteren van de vergrote agrarische opbrengst zou er, volgens het fysiocratische, ook vrije handel moeten worden toegestaan. De Nederlanders hadden uit noodzaak hun monopolie al opgeheven en handel met neutrale landen toegestaan. Maar toch bekritiseert Raffles de “continued spirit of monopoly” van de Nederlanders in zijn *History*.²⁹² Raffles liberaliseert de handel door de Shabandaries af te schaffen.²⁹³ Verder continueert hij echter in grote mate de Hollandse, monopolistische politiek om de handel te reguleren. Hij geeft slechts enkele havens vrij waardoor zijn bestuur een grote invloed behoudt op wat er verhandeld wordt en door wie. Raffles geeft hiervoor als reden dat vrije handel schadelijk is voor de Indonesische bevolking.²⁹⁴ Zelfs in 1815 voert hij nog verzwarende maatregelen in voor buitenlandse schepen die Batavia aandoen. Hij verlaagt de douanerechten pas echt nadat bekend is geworden dat Java wordt teruggegeven aan Nederland. En pas na zijn vertrek van Java pleit hij voor volledige vrijhandel.²⁹⁵ Bayly zegt over deze periode:

Contrary to the growing advocacy of free trade and free markets, the British rulers found themselves perpetuating monopolies, deploying forced labour and using all the tolls which had been forged by the ‘rapacious Dutch’ and their opponents among ‘oriental tyrants’. Early British rule in greater southeast Asia developed an absolutist temper²⁹⁶

Verbreiding van de kloof tussen Oost en West

Het lijkt erop dat de Britten ook de Nederlanders wilden bevrijden. Zij stoorden zich aan de vele Indonesische elementen in de Indische cultuur en keken neer op de Nederlanders vanwege hun Indische tradities. Zij bekritiseerden hen in de *Gazette*.²⁹⁷ Raffles wilde de maatschappij vereuropeaniseren door een meer Westers georiënteerd sociaal leven te bieden aan de Europese mannen, een trend die overigens al onder de Nederlanders was begonnen.²⁹⁸ Hij richtte hiertoe een

292 Wright, “The Anglo-Dutch Dispute in the East”: 236.

293 Van Niel, *Java’s Northeast Coast 1740-1840*: 269-70.

294 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 139.

295 Bastin, *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra*: 139.

296 Bayly, *Imperial Meridian*: 73.

297 Voluit de *Java Government Gazette*. Deze krant is een voortzetting van de krant die Daendels in 1810 heeft opgericht de: *Bataviasche Koloniale Courant*. Raffles maakt de krant tweetalig en wijzigt de naam. Groot, *Van Batavia naar Weltevreden*: 19, 166. <http://kranten.kb.nl/about/Nederlands-Indie>, geeft een overzicht van historische kranten, 17 juli 2013.

298 Denk hierbij aan het opzetten door Raffles van een Bijbelgenootschap en het doen herleven van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen. Zie hiervoor hoofdstuk vier “De aanval op de Indische cultuur” in Taylor, *Smeltkroes Batavia, Europeanen en Euraziaten in de*

tweetal organisaties op. De eerste was een organisatie tegen de slavernij, de Java Benevolent Institution. De tweede was een Bijbelgenootschap. Van deze laatste was Raffles president en Engelhard de vice-president.²⁹⁹ Of dit Bijbelgenootschap een grote invloed heeft gehad, valt te betwijfelen omdat Dr. Arnold opmerkte dat “there is not the least notice taken of the Sabbath” en ook was er maar één echte geestelijke op Java in 1815.³⁰⁰

Olivia, zelf in Penang buitengesloten door de Britse vrouwen vanwege haar afkomst, probeerde de gebruiken van de Indische vrouwen te verwesteren.³⁰¹ Deugdelijke Engelse kledij werd de norm, de Indische vrouwen konden hun kebaya en sarong maar beter in de kast laten hangen. Zelfs de krant vermeldde in 1812 dat de Nederlandse vrouwen zich beter kleedden dan voorheen.³⁰² Engelhard en zijn vrouw zijn prototypes van deze verindischte maatschappij die de Britten minachtten. Engelhard heeft zich aangepast aan de Indische normen en waarden, daarbij geholpen door zijn Indische vrouw.

De Britten vergrootten met hun neerbuigende houding de afstand tussen de ‘volbloed’ Europeanen en de andere bevolkingsgroepen.³⁰³ Er ontstond een vorm van moreel racisme en een hiërarchische indeling van de bevolking. Bovenaan stonden de Britten, direct gevolgd door de andere Europeanen. Hierna kwamen de Euraziaten en de lokale bevolking stond onderaan.³⁰⁴ Dit lijkt misschien een tegenstrijdige ontwikkeling met de wens de lokale bevolking te willen beschaven en hun positie te willen verbeteren maar het is juist een logische voorwaarde hiervoor. Een beschaving kan alleen verbeterd worden door contact met een volk met een hogere civilisatiegraad. Alatas meent dat Raffles een *civilization-monger* is: iemand wiens imperialistische ideologie is gestoeld op praatjes over het verbeteren van de inheemse beschaving.³⁰⁵

Nederlandse vestigingen in Azië: 106-47. In het volgende hoofdstuk worden deze sociale organisaties nader besproken.

²⁹⁹ *Java Gouvernment Gazette*, 11 june 1814: 7 http://resources2.kb.nl/010250000/pdf/DDD_010251300.pdf, 22-5-2013

³⁰⁰ Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815*: 28.

³⁰¹ Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 23.

³⁰² Overigens is de kleding maar één van de punten die Olivia Raffles wil veranderen. Een ander heikel punt is de gewoonte van de Indische dames om betel te kauwen. Van der Wall, *The Influence of Olivia Mariamne Raffles on European Society in Java (1812 – 1814)*: 5. Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 140-1.

³⁰³ Carey, red., *The British in Java*: 6.

³⁰⁴ Bayly, *Imperial Meridian*: 115, 149.

³⁰⁵ *Civilization-monger* is een term voor het eerst gebruikt door Karl Marx en Friedrich Engels. K. Marx, F. Engels, *On Colonialism*, (Hawai: University Press of the Pacific, 2001). Dit is een heruitgave van artikelen geschreven rond 1850. Alatas, *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?*: 43, 59 noot 5.

Overeenkomsten en verschillen

Eén van de speerpunten van Raffles' reputatie is het bevrijden van de Javanen van het juk van de Javaanse elite en het Nederlandse bestuur. Hij lijkt zijn regering te willen baseren op "the principles of freedom of trade, freedom of cultivation, and freedom of the individual", humanitaire verbeteringen voor het volk maar ook noodzakelijk vanuit een economisch perspectief.³⁰⁶ Hiervoor gaat Raffles zoveel mogelijk de herendiensten tegen. Dat dit niet volledig is gelukt, is in het vorige hoofdstuk besproken. Daarnaast blijkt hij in een enkel geval af te wijken van zijn eigen regels waarbij hij zich schuldig maakt aan patronage. Het limiteren van het lijfeigenschap was ook een belangrijk punt in Engelhards voorstellen maar uit niets blijkt dat Engelhard de slavernij had willen afschaffen. Engelhards ideeën om zowel regenten als residenten een vast salaris uit te betalen om corruptie tegen te gaan, wordt door Daendels ingevoerd en door Raffles gecontinueerd. In de maatregelen die Engelhard neemt na het oproer in Cheribon, zitten veel van zijn denkbeelden verwerkt. Zijn schikkingen worden door het bestuur in Batavia overgenomen maar uitgesteld in de uitvoer. De praktijk lijkt voor zowel Raffles als voor Engelhard weerbarstiger dan de denkbeelden.

Het grootste verschil tussen beiden lijkt hun opvatting over de Javaanse edelen. Raffles wil zelf het volledige bewind over Java voeren, hij maakt de adel ondergeschikt aan het Engelse bestuur. Ook hier zien we weer dat Raffles volledige kolonisatie nastreeft en de bevolking achter het Britse bestuur hoopt te krijgen. Engelhard lijkt het bestuur van de elite te willen continueren maar dit is wel in een tijd dat de Hollanders ook in enige mate van hen afhankelijk zijn. Raffles voert voor sommige havens vrije handel in maar behoudt vele restricties. Engelhard steunde het vrijhandelsideaal al voor de Britse occupatie. Maar de vrije handel, beperkt tot neutrale landen, was ingevoerd uit noodzaak. Of Engelhard in vreedstijd bereid zou zijn geweest de handel totaal vrij te geven, lijkt onwaarschijnlijk.

Het idee dat samenlevingen maakbaar zijn en dat een beschaving kan toenemen onder invloed van een hogere civilisatie heeft een keerzijde. De filosofie gaat uit van een ongelijkwaardigheid tussen bevolkingsgroepen. Dit komt tot uiting in een neerbuigende houding van de Britten ten opzichte van de andere inwoners van Java en van hun poging om de maatschappij in Indië te vereuropeïseren. Engelhard was zo'n Indische exponent waar de Britten zich tegen afzetten.

306 Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 242.

Raffles de wetenschapper

Maatschappelijke organisaties

Raffles en Engelhard zijn betrokken bij het in 1778 opgerichte Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, dat zich inzette voor verbetering van zaken als landbouw en gezondheidszorg. Door de oorlogsdreiging en de ondergang van de VOC zijn de werkzaamheden van het Genootschap stilgevallen tijdens de jaren voorafgaande aan de Britse verovering. Toch ging het zieltoegende instituut door met het kiezen van nieuwe leden en het houden van vergaderingen. De criteria voor nieuwe leden werden aangepast; kunde en bekwaamheid werden belangrijker geacht voor het lidmaatschap dan aanzien en geld.³⁰⁷ De *Verhandelingen* konden echter niet langer verschijnen vanwege onvoldoende drukkersbenodigdheden in Batavia.³⁰⁸ In 1813 doen Raffles, als voorzitter, en Engelhard, als lid, het Genootschap herleven door macht en financiële steun te bundelen.³⁰⁹ Bij de sociëteit De Harmonie komt een nieuwe vergaderruimte en het Genootschap mag gebruik maken van de overheidsdrukkerij.³¹⁰ Het Genootschap komt “onder de bijzondere bescherming van het Britsche Gouvernement ...”.³¹¹ Dit betekent dat de organisatie wordt gecontroleerd door het Britse bestuur en haar onafhankelijkheid is kwijtgeraakt. Ook de criteria voor het lidmaatschap zijn teruggedraaid waarmee het gelijkheidsbeginsel is opgeheven; alleen welgestelde inwoners kunnen nog lid worden.³¹² Groot concludeert dat Raffles veel heeft betekend voor het Genootschap in zowel positieve als negatieve zin:

... een opleving, een reorganisatie, nieuwe leden, hervatting van de uitgave van de *Verhandelingen* (na 20 jaar stilzwijgen), toegang tot de drukpers, een nieuw gebouw, inspirerende, programmatische bijdragen tot de vergaderingen en aan de publicaties, contacten met Britse onderzoekers. Het is niet gering en hij krijgt er terecht lof voor.

Raffles deed nog veel meer, dat niet het Bataviaasch Genootschap ten goede kwam: hij nam Horsfield over uit Nederlandse dienst, gaf hem faciliteiten, gebruikte Horsfields mogelijkheden en zag, toen de Britse regeerperiode afliep, kans om de Amerikaan voor de Engelse compagnie te behouden. Hij stuurde al in 1812 een deel van de Horsfield-verzameling naar Engeland, grotendeels in Nederlands

307 Groot, *van Batavia naar Weltevreden*: 159.

308 Groot, *van Batavia naar Weltevreden*: 162-4.

309 Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, achtste deel, 2de druk 1826 (Batavia: Egbert Heemen): namenlijst.

310 De bouw voor De Harmonie is begonnen onder Daendels die een tegenhanger zoekt voor de loges van de Vrijmetselaars. Raffles bouwt De Harmonie af.

311 Groot, *van Batavia naar Weltevreden*: 172.

312 Groot, *van Batavia naar Weltevreden*: 165-172. C.A. Drieënhuizen, “De kunst van het verzamelen, koloniale verzamelaars en de VVAK”, *Aziatische Kunst* 41^e jaargang, Nr. 3, september 2011: 2.

dienstverband verzameld, en liet er in 1814 de steenvondsten van Bangka op volgen. ... Raffles nam tenslotte een groot deel van de collectie persoonlijk mee naar Londen in 1816.³¹³

In de Orde der Vrijmetselarij speelde Engelhard een prominente rol. Vrijmetselaars geloven in de maakbaarheid van het individu, maar ook de maatschappij wordt verbeterd door [maçonnieke arbeid](#). Door het ontbreken van structurele sociale voorzieningen zoals armenzorg, vervulde de organisatie met haar liefdadigheid een noodzakelijke, maatschappelijke functie.³¹⁴ In 1782 was Engelhard al vrijmetselaar en in 1796 werd hij gekozen tot Grootmeester van La Vertueuse, de elite loge van Batavia.³¹⁵ In 1798 volgde de benoeming tot de eerste Gedeputeerd Grootmeester Nationaal van Nederlands Oost-Indië.³¹⁶ Hij vervulde deze functie tot 1823. Engelhard nam zijn taak serieus op, maar zijn autoritaire gedrag leidde tot verschillende conflicten binnen de loges.³¹⁷ Hij trad af als Grootmeester bij La Vertueuse en stichtte een eigen loge, Virtutis et Artis Amice, op zijn landgoed Pondok Gedeh.³¹⁸ Engelhard paste zich liever niet aan.

Het is in Engelhards loge dat Raffles in 1813 wordt ingewijd en tot Gezel bevorderd.³¹⁹ Hier zijn de rollen omgedraaid, de Luitenant-Gouverneur van Java is ondergeschikt aan de Gedeputeerd Grootmeester Nationaal van de Vrijmetselarij. Raffles' benoeming tot Meester volgt al binnen een maand.³²⁰ Engelhard stelt zich in 1814 opnieuw kandidaat als La Vertueuse het voornemen heeft om een Engelsman als voorzittend Grootmeester te kiezen. Hij voorkomt hiermee dat een Brits voorzittend Grootmeester ook de Gedeputeerd Grootmeester wordt vanwege de koppeling tussen beide functies.³²¹ Het is onbekend welke Engelsman zich kandidaat heeft gesteld. Kan het Raffles zijn geweest die ook hier de hoogste functie wilde bekleden? Voor hem lijken eer, hiërarchie en status net zo belangrijk als voor Engelhard.

De maatschappelijke verbeteringen worden ook gestimuleerd door de Nederlanders. Zo doneert Willem van Riemsdijk een nieuw onderkomen voor de loge La Fidèle Sincérité.³²² Mogelijk heeft de Orde ook de interesse van Raffles en Engelhard voor de antiquiteiten van Java aangewakkerd

313 Groot, *van Batavia naar Weltevreden*: 181.

314 Van der Veur, *Freemasonry in Indonesia from Radermacher to Soekanto*: 1.

315 De Visser Smits red, *Gedenkboek van de Vrijmetselarij in Nederlandsch Oost-Indië 1767-1917*: 164-5.

316 De Visser Smits red, *Gedenkboek van de Vrijmetselarij in Nederlandsch Oost-Indië 1767-1917*: 59.

317 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 82. De Visser Smits red., *Gedenkboek van de Vrijmetselarij in Nederlandsch Oost-Indië 1767-1917*: 148.

318 Van der Veur, *Freemasonry in Indonesia from Radermacher to Soekanto*: 7.

319 Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 105.

320 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 72.

321 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 84.

322 Stevens, *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962*: 71.

want er lijkt een verband te bestaan tussen de Vrijmetselarij en architectuur, "All masons are attracted into the sphere of honorary Masonic ancestry".³²³

Interesses en collecties

Raffles schrijft: "the antiquities of Java have not, till lately, excited much notice... The narrow policy of the Dutch denied to other nations facilities of research; and their own devotion to the pursuits of commerce was too exclusive to allow of their being much interested by the subject."³²⁴ Met deze uitspraak legt Raffles een verband tussen wetenschap en politiek en slaagt hij erin om zijn bestuur positief af te laten steken bij dat van de Nederlanders. Nog steeds zijn er auteurs die geloven dat zijn opmerking waar is. Gallop schrijft bijvoorbeeld dat de Javaanse tempelruïnes duidelijk zichtbaar moeten zijn geweest voor de Nederlanders maar "... the will to enquire about them ... was then lacking".³²⁵ Sommige wetenschappers menen ook dat *The History of Java* het beginpunt markeert van de interesse in de Javaanse cultuur.

Toch is er een Nederlander die al voor 1736 een collectie Hindoebeelden in zijn huis inmetselt.³²⁶ Vanaf het midden van de 18de eeuw bloeit de belangstelling voor de Javaanse oudheid echt op. Men legt een verband tussen de oude Javaanse cultuur en de Indiase beschaving en daarmee ook met de oude Griekse kunst.³²⁷ In Europa wordt de klassieke Grieks-Romeinse kunst als de meest verheven kunstperiode gezien waarmee alle architectuur en objecten uit andere landen worden vergeleken. Men gelooft dat kunststijlen in nauw verband staan met het beschavingsniveau van een volk, zoals beschreven door Winckelmann in zijn *Geschichte der Kunst des Altertums*. Was tijdens het hoogtepunt van de Griekse bouwkunst niet de democratische bestuursvorm ontstaan? En het toppunt van de Romeinse kunst viel samen met de opbouw van het Romeinse Keizerrijk. Vooral dit laatste moet de Britten hebben aangesproken door de analogie met de uitbreiding van het Britse Imperium aan het eind van de 18de eeuw. De antiquiteiten zijn dus een graadmeter voor de Javaanse beschaving en maken onderdeel uit van de vooruitgangsfilosofie.³²⁸

Lang voor Raffles op Java aankomt, begint Engelhard met verzamelen. Hij bezit onder andere stenen en bronzen sculpturen, oude Javaanse manuscripten en aantekeningen van Nederlanders over

323 Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 139.

324 Raffles, *The History of Java*, deel 2: 5.

325 Gallop, *Early Views of Indonesia*: 19.

326 V.I. van de Wall, *Indische landhuizen en hun geschiedenis* (Batavia: Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 1932): 10.

327 Zandvliet, "Daendels en de nieuwe kaart van Java": 86.

328 Het boek van Johann Joachim Winckelmann, *Geschichte der Kunst des Altertums*, 1764 wordt besproken in S. Tiffin, "Raffles and the Barometer of Civilisation: Images and Descriptions of Ruined Candis", *The History of Java, Journal of the Royal Asiatic Society, Series 3*, 18, 3(2008): 341-360.

Indië.³²⁹ Engelhard is de eerste die geïnteresseerd is in de topografie van Midden en Oost Java.³³⁰ Om een goed bestuur in te kunnen stellen en het land optimaal te kunnen verdedigen, zijn minimaal plattegronden en landkaarten nodig. Op basis hiervan wordt besloten om nieuwe fortificaties in het binnenland te bouwen waarbij de tempels bij Prambanan herontdekt zijn en ontdaan van plantengroei. Engelhard laat vele tekeningen maken door ingenieurs van de Marineschool in Semarang, onder leiding van H.C. Cornelius. Deze schetsen zijn vervaardigd tijdens de opmetingen van de Noordoostkust en zijn vooral bedoeld om de waarde van de landerijen in kaart te brengen.³³¹ Daarnaast heeft Engelhard Vaandrig-Ingenieur Wardenaar opgedragen om prenten te maken tijdens zijn reis naar de Zuid-Oosthoek van Java.³³² Deze artistieke tekeningen beelden de natuur van Java en Europese bouwwerken uit, en er zijn twee afbeeldingen van vorstelijke, Islamitische begraafplaatsen. Dit zijn heel bijzondere schetsen want er bestaat nauwelijks aandacht van Europeanen voor de Islamitische architectuur.³³³ Ook laat Engelhard detailkaarten maken, zoals die van de djatibossen.³³⁴ Vanwege zijn interesse voor de Javaanse natuur stelt hij de plantkundige Leschenault de la Tour aan, die van 1803 tot 1806 bij hem inwoont.³³⁵ Deze brengt een botanische verzameling voor hem bijeen en vernoemt daarbij een boom naar Engelhard, de *Engelhardtia spicata*. Ook stelt hij een genealogische geschiedenis op van de Javaanse vorstenhuizen.³³⁶ Engelhards belangstelling lijkt vooral voort te komen uit praktische overwegingen maar deze genealogie en de manuscriptvertalingen tonen dat hij ook een meer wetenschappelijke interesse had.

329 Engelhard bezat waarschijnlijk meerdere Javaanse manuscripten maar mij is alleen de Engelhard Sĕrat Kanda bij naam bekend. D.E. Weatherbee, "Raffles' Sources for Traditional Javanese Historiography and the Mackenzie Collections", *Indonesia* Vol. 26 (1978): 69. Zie ook Weber, *Hybrid ambitions*: 127. Van den Doel en De Schaepdrijver, "Een Britse Oriëntalist in Indië. Thomas Stamford Raffles (1781-1826)": 23. Van Nederlandse handschriften was in ieder geval "Dagelijksche Aantekeningen van het voorgevallene gedurende de Reijze van den Gouverneur Gener. Gustaff Willem Van Imhoff, naar Java's Oostkust in 't voorjaar 1746" in Engelhards bezit. Van Niel, *Java's Northeast Coast 1740-1840*: 9, noot 21.

330 De Haan, "De historie van een oudgast": 209.

331 M. Archer, *British Drawings in the India Office Library*, 2 delen (Londen: Her Majesty's Stationery Office, 1969) Deel 1: 27.

332 De tekeningen van Cornelius zijn in het Museum van Volkenkunde te Leiden; de tekeningen van Wardenaar in het Nationaal Archief te Den Haag: NL-HaNA, Koloniën / Kaarten en Tekeningen, 4.MIKO, inv.nr. G1.1 - G1.32, G1.134.

333 Ook in Raffles' *History of Java* zijn geen prenten opgenomen waarop Islamitische architectuur is afgebeeld.

334 Engelhard, *Overzicht van den staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Herman Willem Daendels*: 62.

335 Weber, *Hybrid ambitions*: 127. Engelhard voorziet Reinwardt van manuscripten van Leschenault de la Tour over botanische en zoölogische waarnemingen en delen van zijn beeldencollectie. Engelhard schijnt empirisch te hebben vastgesteld dat kamfer het beste werkt om zijn naturalia te beschermen tegen ongedierte. "Dagboek" van C.G.C. Reinwardt, gegevens van 13-17 mei 1816. Universiteitsbibliotheek Leiden, BPL 2425.

336 Kalff, "De Koning der Oudgasten": 425. De Haan, *Priangan*, deel 1: 85.

Raffles bouwt ook een grote collectie op. Hij laat Aziatische tekenaars vele prenten maken van de Javaanse flora en fauna en verzamelt naturalia. Er zijn meerdere planten naar hem vernoemd waarvan de *Rafflesia arnoldii* de bekendste is.³³⁷ Ook verkrijgt hij veel stukken door tekeningen te laten kopiëren of voorwerpen te kopen van de Nederlanders. De door Mackenzie verzamelde informatie over de Javaanse antiquiteiten, tijdens diens werkzaamheden voor de landrentecommissie bijeengebracht, komt ook voor een deel bij Raffles terecht. Mackenzie gebruikt een vragenlijst die hij onder andere aan Engelhard stuurt. Hierop staan vragen over de oudheden op Java en over het gebruikte schrift op stèles en in manuscripten. Engelhard meent dat het een “vernuftig volk” is geweest dat deze tempels heeft gebouwd maar geeft verder weinig specifieke informatie.³³⁸ Uit Engelhards korte antwoorden concludeert Krom dat zijn kennis gering is. Maar misschien is Engelhard voorzichtig met het delen van zijn kennis. Hij merkt ook op dat zijn stenen beelden particulier bezit zijn. Dit lijkt een vreemde opmerking maar waarschijnlijk wil hij hiermee aangeven dat zij geen deel uitmaken van de verzameling van het Bataviaasch Genootschap die rond de eeuwwisseling onder de leden was verdeeld.³³⁹ Volgens Groot is het “voor Raffles een uitgemaakte zaak dat deze verzamelingen (van het Genootschap) Brits zouden worden”.³⁴⁰ Engelhard heeft mogelijk willen voorkomen dat de beelden door Raffles werden geclaimd. Toch voorziet Engelhard Raffles wel van informatie, wat blijkt uit enkele brieven. In Engelhards schrijven van januari 1812 vraagt hij de landkaart van Java terug die hij in oktober 1811 aan Raffles heeft uitgeleend.³⁴¹ En begin 1815 bedankt Raffles Engelhard voor de geleverde informatie over de djatihoutbossen.³⁴²

Raffles heeft, naast de collectie van Horsfield, meerdere artikelen van het Genootschap meegenomen om in Londen de volgende *Verhandelingen* te publiceren. Raffles lijkt deze artikelen

337 Overigens is de *Rafflesia arnoldii* door Dr. Arnold ontdekt op Sumatra. Kort hierna overlijdt Dr. Arnold waarna de plant pas wordt vernoemd. De andere plant naar Raffles vernoemd, is de *Nepenthes rafflesiana*.

338 Engelhard is dus positief over het intellect van de vroegere Javaanse bevolking. N.J. Krom, “Engelhard over de Javaansche Oudheden”, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië* (juli 1920): 439.

339 Groot, *Van Batavia naar Weltevreden*: 161.

340 Groot, *Van Batavia naar Weltevreden*: 170.

341 NL-HaNA, Alphen/Engelhard, van [Collectie 019 Eerste deel], 2.21.004.19 , inv.nr. 267: Correspondentie met Janssens, Raffles en Fendall.

342 Brief van Thomas S. Raffles aan N. Engelhard (3 februari 1815), Universiteitsbibliotheek Leiden LTK 2088 bis.

echter toe te voegen, als bijlagen, aan *The History*.³⁴³ Mogelijk denkt hij op deze wijze aan zijn belofte te hebben voldaan want hij stuurt in 1817 wel een exemplaar van zijn boek naar het Genootschap.³⁴⁴

The History of Java

Raffles' publicatie is luxe uitgevoerd met tabellen, die het geheel een meer wetenschappelijk aanzien geven, en grote illustraties van onder andere Javaanse oudheden, werktuigen, muziekinstrumenten en Javaanse personen. Naast geschiedenis komen andere zaken zoals geografie, religie, Javaanse oudheden, economie, taal en vooral het koloniale bestuur van de Nederlanders en van Raffles zelf ter sprake. In deze periode verschijnen meerdere publicaties die op dezelfde veelomvattende wijze een gebied beschrijven.³⁴⁵ Dit lijkt gebaseerd te zijn op de ideologie van de Schotse Verlichting waarin de filosofen proberen algemene wetten te formuleren op basis van observatie, metingen en de bewijzen die zij vinden in de economische, politieke en culturele aspecten van een samenleving. Studies naar andere volkeren zijn vooral belangrijk om inzicht te krijgen in de eigen beschaving en identiteit, die doorgaans als superieur wordt gezien.³⁴⁶ Raffles voegt alleen de taalstudie toe aan de al bestaande onderzoeksthema's omdat taal een cruciale rol speelt bij de evolutie van het menselijke brein.³⁴⁷ Alle andere onderwerpen werden ook al onderzocht door het Bataviaasch Genootschap. Dit blijkt uit een citaat uit de *Verhandelingen*:

... opheldering en uitbreiding der Natuurlijke historie, van talen, oudheden, zeden en gewoonten der Indische volken en andere bijzonderheden deze Landen betreffende bestemmen eigenaardig door plaatselijke betrekking het bijzonder doel van het Genootschap, welk tevens de bevordering van den

343 Het betreft opstellen over: Kawi-inscripties gevonden in Oost-Java, Cheribonse manuscripten en ontcijferdeinscripties op koperplaten, de aard van het Javaanse schrift en Tenggerse gebedsformules. In de bijlagen bij *The History* vinden we uitgebreide woordenlijsten in bijlage E en F, de verhandelingen over Celebes en Bali (F en K), en vertalingen van Kawi-inscripties (bijlage I). Groot, *Van Batavia naar Weltevreden*: 175-6.

344 Groot, *Van Batavia naar Weltevreden*: 181.

345 Het betreffen o.a. William Marsden *History of Sumatra*, John Crawfurd *History of the Indian Archipelago*.

346 Volgens Said: "Orientalism responded more to the culture that produced it..." Said, *Orientalism*: 22.

347 Rendall, "Scottish Orientalism: From Robertson to James Mill": 43-4, 51, 58. "The sciences would reveal the laws of Nature that governed the world and all that was in it". B.S. Cohn, "The Command of Language and the Language of Command", in: *Colonialism and Its Forms of Knowledge, the British in India*, B.S. Cohn (Princeton: Princeton University Press, 1996): 53.

Aan de andere kant wordt er onder Napoleon een serie boeken uitgegeven onder de naam *Description de l'Égypte* enz. die de Britten ook heel goed tot voorbeeld kan hebben gediend. Het eerste deel van deze serie verscheen in 1809. Mault, "Java as a Western Construct: an Examination of Sir Thomas Stamford Raffles' *The History of Java*" en http://en.wikipedia.org/wiki/Description_de_l'Égypte, 1-7-2013.

Landbouw en andere aangelegenheden tot de welvaart der Volkplanting behorende niet uit het oog zal verliezen.³⁴⁸

The History verschijnt in mei 1817 en het schrijven lijkt een haastklus te zijn geweest, want Raffles verblijft slechts korte tijd in Europa voordat hij vertrekt naar zijn post te Benkoelen.³⁴⁹ Raffles benadrukt zich te baseren op eigen observaties; “It is a ragbag of personal knowledge” volgens Barley.³⁵⁰ Raffles vindt de geschriften van Nederlandse onderzoekers vaak onbetrouwbaar en claimt zelf waarheidsgetrouwe informatie te geven.³⁵¹ Uit verschillende literatuur blijkt echter dat veel van de tekst, platen en statistiek niet gebaseerd zijn op de persoonlijke ervaringen van Raffles. Hij componeert zijn boek uit diverse stukken die anderen, waaronder ook Nederlanders, aanleveren. Zo blijkt het grootste deel van het hoofdstuk over de Javaanse oudheden te berusten op een tekst van Mackenzie.³⁵² Waarschijnlijk wisten deze personen niet dat Raffles hun informatie op deze wijze zou gebruiken. Raffles refereert meestal niet aan hen in *The History*, zeker niet als het Nederlandse auteurs betreft. Ook Engelhards gegevens zijn gebruikt in *The History* maar Raffles vermeldt alleen dat hij de beelden uit Engelhards tuin heeft laten tekenen.³⁵³ Dit leidt ertoe dat Engelhard in 1827 zich, in een reactie op een verhandeling van Reuvens, meent te moeten verdedigen per brief.³⁵⁴ Hij schrijft dat zowel Raffles als John Crawfurd, Thomas Horsfield en Luitenant-Kolonel Mackenzie uit zijn collecties “het voornaamste gedeelte hunner verzameling voor de oudheid hebben te samengebragt”.³⁵⁵ Hij somt op welke informatie van hem afkomstig is: “de meeste tempels, beelden als tabellen die in het werk van de heer Raffles voorkomen zijn van mij afkomstig. Ik zal van enige tempels en beelden speciale mentie maken.” Waarna hij al zijn tekeningen benoemt en vervolgt: “Voorts zijn alle statistieque tabellen nopens de bevolking van Java en Madura, voorkomende op pag

348 Dit citaat verscheen in de *Verhandelingen* van 1814 maar is gebaseerd op de oude doelstellingen. Citaat overgenomen uit Groot, *Van Batavia naar Weltevreden*: 173.

349 Raffles was op 18 juli 1816 in Londen aangekomen en vertrekt eind 1817 naar Benkoelen. Naast het schrijven van *The History* vindt hij de tijd om te trouwen en een reis langs meerdere Europese landen te maken.

350 Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 178. Barley baseert zich hierbij op Raffles, *Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles*, deel 1: 286.

351 Raffles, *The History of Java*, deel 1: vii. Bastin, *Sir Stamford Raffles's The History of Java, a Bibliographical Essay*: 16.

352 J.S. Bastin, “voorwoord”, A.T. Gallop, *Early Views of Indonesia, Drawings from the British Library* (Londen: The British Library, 1995): 8.

353 Raffles, *The History of Java*, deel 2: 55.

354 C.J.C. Reuvens, “Verhandeling over drie groote steenen beelden, in den jare 1819 uit Java naar de Nederlanden overgezonden”, *Gedenkschriften in de hedendaagsche talen van de Derde Klasse van Het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en schoone Kunsten*, 3: 1, (1824).

355 Brief van N. Engelhard aan Caspar Jacob Christiaan Reuvens (1793-1835), Universiteitsbibliotheek Leiden BPL 885. De Haan, *Priangan*, deel 1: 85.

243 tot 288 (van mij). De originele zijn aan de Hoge Regering in 't jaar 1803 voorgezonden".³⁵⁶ Engelhard's claim is te bewijzen. De tekeningen door Cornelius en zijn ondergeschikten in opdracht van Engelhard gemaakt, zijn in het Museum voor Volkenkunde te Leiden aanwezig. De prenten van Prambanan zijn zelfs door Engelhard rechtstreeks aan koning Willem I aangeboden.³⁵⁷ Door deze schetsen te vergelijken met de afbeeldingen in *The History*, wordt duidelijk dat Raffles kopieën van deze originelen moet hebben gebruikt voor zijn boek.³⁵⁸

Engelhard was mogelijk ook de eigenaar van de landkaart die in *The History* wordt afgedrukt. Het betreft een kopie van de kaart van Dubois uit 1811 en is belangrijk omdat deze, buiten de gewone topografie, ook de bekende Javaanse oudheden toont. Zo worden onder andere de tempels van Majapahit, Singosari, Prambanan en de Borobudur genoemd op de kaart.³⁵⁹ Dit betekent dat de Borobudur niet is "herontdekt" door Raffles in 1815, zoals algemeen aangenomen, maar al bij de Nederlanders bekend was. De dreiging van een Britse inval heeft mogelijk de Nederlanders belet om iets met die informatie te doen.

Het waarheidsgehalte van The History of Java

Zowel de technisch ogende prenten als de meer artistieke gravures zijn gemaakt naar tekeningen van Cornelius. Raffles neemt verslagen op van de Engelse kapitein Baker maar neemt niet zijn tekeningen op, maar die van Cornelius.³⁶⁰ Het gebruik van Cornelius' tekeningen roept de vraag op in hoeverre *The History* waarheidsgetrouw is want Stutterheim noemt de schetsen: onjuist, onvolledig en slecht. Vanuit archeologisch en kunsthistorisch standpunt hebben ze weinig waarde en ze zijn ongeschikt voor de bestudering van de Hindoe-Javaanse kunst.³⁶¹ De tempels waren in de 18de eeuw al vervallen tot ruïnes maar toch tekent Cornelius in enkele prenten complete tempels met dak. Deze afbeeldingen tonen de tempels "restored to its original state".³⁶² Maar de fantasiedaken komen niet overeen met de werkelijkheid. Tiffin meent dat de foutieve en gemanipuleerde prenten berusten op misverstanden bij de tekenaars, dan wel op een misinterpretatie van de Engelse graveurs die zich baseren op voorbeelden uit het Midden-Oosten.³⁶³ Maar dit verklaart niet waarom Raffles deze imaginaire beelden opneemt in zijn werk.

356 Brief van N. Engelhard aan Caspar Jacob Christiaan Reuvens (1793-1835), Universiteitsbibliotheek Leiden, BPL 885.

357 Stutterheim, *De tekeningen van Javaansche oudheden in het Rijksmuseum van Ethnografie*: 18.

358 Dit is met name zo goed te bewijzen omdat de tekeningen van Cornelius niet waarheidsgetrouw zijn maar grotendeels fantasie. Dezelfde fantastische schetsen komen voor in *The History*.

359 Zandvliet, "Daendels en de nieuwe kaart van Java": 99-103.

360 Archer en Bastin, *The Raffles Drawings in the India Office Library London*: 6.

361 Stutterheim, *De tekeningen van Javaansche oudheden in het Rijksmuseum van Ethnografie*: 100.

362 Raffles, *The History of Java*, deel 2: tussen pagina's 18-9 en tegenover 33.

363 S. Tiffin, "Java's ruined Candis and the British Picturesque Ideal", *Bulletin of SOAS*, 72, 3: 544-6.

Ik denk dat deze gefantaseerde tekeningen bewust zijn opgenomen vanwege hun overeenkomst met andere oude beschavingen. De daken vertonen enige overeenkomst met Egyptische pyramides; Stutterheim verbaast zich over die gelijkenis. Maar Raffles legt zelf die connectie bij de Sukuh tempel en meent dat de eerste bewoners van Java bannelingen uit Egypte waren.³⁶⁴ Het is dus aannemelijk dat er een verband werd gelegd tussen de Egyptische en Javaanse culturen en dat de tekeningen deze relatie moesten aantonen.³⁶⁵ Ook het Engelse publiek heeft het zo beoordeeld want in een kritiek over *The History* werden de afbeeldingen in het werk vergeleken met Griekse en Egyptische kunst en architectuur.³⁶⁶ De Egyptische kunst en beschaving werden lager gewaardeerd dan de Griekse, maar Egypte stond wel in de belangstelling van de Britten door de inval van Napoleon in 1798. Egypte werd gezien als een land met een hoge cultuur in de oudheid waarvan de beschaving was afgenomen onder invloed van de Islam. Dit komt overeen met Raffles' gedachten over de Javaanse cultuur begin 19de eeuw.

Volgens Raffles' theorie bezaten de Javanen vroeger een hoge cultuur, die van de Hindoes, maar deze is in verval geraakt. Over de huidige bevolking zegt Raffles: "The grandeur of their ancestors sounds like a fable in the mouth of the degenerate Javan."³⁶⁷ Deze achteruitgang wijt Raffles aan de Islamitische overheersing en de mercantilistische politiek van de Nederlanders. Groot-Brittannië kan echter, als grootste commerciële mogendheid, de Javanen opnieuw een hogere mate van beschaving brengen.³⁶⁸ Dit is het beeld dat Raffles schetst voor het Engelse publiek. Welke natie kan deze welwillende hulp weigeren aan een volk in nood?

De tekeningen van de Javaanse oudheden zijn nog verder aangepast ter wille van het Britse publiek. De uitvoering van de artistieke gravures is totaal anders dan die van de technische tekeningen. De ruïnes hierop afgebeeld, voldoen aan alle conventies van de Picturesque. Een kunststroming waarin ruïnes in een landschap de ideale natuur verbeelden en emoties oproepen van melancholie en verval. Ruïnes verwijzen naar de val en de opkomst van imperia.³⁶⁹ Ook de prenten in *The History* moeten deze gevoelens oproepen bij het publiek, dat een parallel trekt met het politieke en culturele verval van sommige Europese beschavingen en de opkomst van andere.³⁷⁰ Ik ben het

364 Raffles, *The History of Java*, deel 2: 47, 65-6.

365 Barley weet nog een ander verband tussen Raffles en Egypte te leggen. In Benkoelen richt Raffles een vrijmetselaarsloge op die hij de "Rijzende Zon" noemt. Deze naam wijst volgens Barley op de mythe van de Osiris cultus in Egypte. Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 189.

366 S. Tiffin, "Raffles and the Barometer of Civilisation: Images and Descriptions of Ruined Candis": 347 noot 34. Een andere relatie legt Raffles in verband met de Javaanse muziek die hij vergelijkt met zowel Schotse als Indiase en Griekse muziek, hij brengt hier een heel ingenieuze band aan tussen Groot-Brittannië, India en Java. Raffles, *The History of Java*, deel 1: 525-6.

367 Raffles, *The History of Java*, deel 2: 6.

368 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 57. Van den Doel en de Schaepdrijver. "Een Britse Oriëntalist in Indië. Thomas Stamford Raffles (1781-1826)": 30.

369 Bayly, *Imperial Meridian*: 161.

370 S. Tiffin, "Java's ruined Candis and the British Picturesque Ideal": 558.

oneens met Tiffin dat de platen een statische cultuur moeten uitbeelden.³⁷¹ Raffles gelooft in het vooruitgangsideaal en dat is in tegenspraak met de filosofie van een onveranderlijke beschaving. Wel roepen de prenten de associatie op van een vervallen, hoge beschaving die opnieuw bereikt kan worden onder Brits bestuur.

In de tekeningen van Javaanse personen zit ook een boodschap verborgen. Raffles laat de Javanen uitbeelden als elegante figuren die, hoewel afwijkend van westerlingen, toch fundamenteel beschaafd overkomen.³⁷² Zo is bij de Javaanse mannen de snor weggelaten om hen niet te laten lijken op bandieten of Napoleontische soldaten.³⁷³ De figuren zijn verlengd zodat ze meer op Europeanen lijken.³⁷⁴ De focus ligt op de Javaanse kleding. In de Javaanse maatschappij geeft het patroon van de kleding de status van de drager weer. Dit blijkt echter niet altijd even accuraat afgebeeld.³⁷⁵ Soms komt de status van de persoon en het afgebeelde patroon niet overeen met de werkelijkheid. Zo wordt "A Javan of the Lower Class" afgebeeld in een *kawung* patroon. Dit ontwerp is echter voorbehouden aan personen van koninklijk bloed, een vergissing die een Javaan niet snel zal hebben gemaakt.³⁷⁶ Raffles neemt ook een gravure op van een Papoea. Deze prent versterkt de tegenstelling tussen de Javanen en een minder beschaafd ras. De meeste afbeeldingen zijn gemaakt door de graveur William Daniell, een kunstenaar die zelf op Java is geweest. Hierdoor komen de kunstzinnige gravures toch waarheidsgetrouw over terwijl ze veelal zijn gemaakt naar beeldjes of tekeningen.³⁷⁷

Ook Raffles' teksten sluiten aan bij het beeld dat hij van de Javanen creëert. Zo blijkt het hoofdstuk over geschiedenis gebaseerd te zijn op een manuscript van Van Middelkoop. Het betreft een vertaling van een Babad, aangevuld met opmerkingen van een redacteur.³⁷⁸ Ook Engelhard bezit een vertaling van ditzelfde handschrift. Beide versies blijken op één belangrijk punt van elkaar af te wijken. Uit het document van Van Middelkoop zijn alle mythische en magische verwijzingen verdwenen, terwijl deze een belangrijke plaats innemen in het manuscript van Engelhard.³⁷⁹ Het is

371 S. Tiffin, "Java's ruined *Candis* and the British Picturesque Ideal": 553.

372 Forge, "Raffles and Daniell: Making the Image Fit": 110.

373 Forge, "Raffles and Daniell: Making the Image Fit": 118, 121, 147. Zie ook Quilty, *Textual Empires*: 19. Vreemd genoeg is de Madoerees wel afgebeeld met een snor.

374 Mault, "Java as a Western Construct: an Examination of Sir Thomas Stamford Raffles' The History of Java": 62, 68.

375 Mault, "Java as a Western Construct: an Examination of Sir Thomas Stamford Raffles' The History of Java": 62-7.

376 Mault, "Java as a Western Construct: an Examination of Sir Thomas Stamford Raffles' The History of Java": 62-7, 73-6, 83, noot 147.

377 Sommige uitgebeelde figuren blijken gebaseerd te zijn op beeldjes die Raffles mee naar Europa had genomen. Barley red., *The Golden Sword, Stamford Raffles and the East*: 16.

378 Weatherbee, "Raffles' Sources for Traditional Javanese Historiography and the Mackenzie Collections": 74.

379 Weatherbee, "Raffles' Sources for Traditional Javanese Historiography and the Mackenzie Collections": 92.

onbekend of Raffles dit wist, maar een al te mystiek verhaal zou niet bij zijn beeldvorming over de Javanen hebben gepast.

Raffles vermeldt, in de bijlagen, ook de data van verschillende steeninscripties. Mogelijk baseert hij zich hierbij op de meegenomen opstellen van de leden van het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen. Meerdere wetenschappers zijn het er echter over eens dat deze data onjuist zijn.³⁸⁰ Ook oppert Raffles dat de Preangerregentschappen nooit door het koninkrijk van Mataram zijn overheerst; een aanname die waarschijnlijk gebaseerd is op een idee van Engelhard.³⁸¹ Raffles spreekt zichzelf ook nog wel eens tegen. Zo schrijft hij dat de bewoners van Java afstammelingen zijn van de Tartaren wat in tegenspraak is met het idee dat de eerste bewoners uit Egypte afkomstig waren.³⁸² Uit bovenstaande blijkt dat *The History* vooral een samengesteld werk is uit geschriften van anderen en op meerdere punten is aangepast dan wel niet correct is. Crawford zegt dan ook "(Raffles) composes with too much facility" en vindt hem geen oorspronkelijk denker.³⁸³ Daarnaast construeert Raffles een beeld van zijn eigen bewind dat de waarheid soms geweld aandoet, zoals we in vorige hoofdstukken hebben gezien.³⁸⁴ Dit maakt het werk onbetrouwbaar waardoor het wetenschappelijk alleen bruikbaar is als bron om Raffles te bestuderen. Toch weet Raffles met zijn boek zijn reputatie van verlicht hervormer te creëren. Hij draagt *The History* op aan de Prins-Regent en schrijft dat hij diens goedheid en rechtvaardigheid heeft uitgedragen door de invoering van edelmoedige wetgeving.³⁸⁵ Dit is een doeltreffende manier om de Prins-Regent op zijn hand te krijgen.

Raffles beoogt met *The History* het Engelse publiek voor zich te winnen dat druk op de regering zal uitoefenen om Java opnieuw in te lijven bij Groot-Brittannië. Zoals Sophia zegt: "... to make the country sensible of the loss sustained by the relinquishment of so flourishing a colony to a foreign and rival power, he determined to write his History of Java ...".³⁸⁶ Raffles verantwoordt zijn bestuur door steeds te herhalen dat hij een veel humanere regering heeft ingevoerd. Ook zinspeelt hij erop dat er nog meer ontdekkingen te doen zijn waar de Britten hun voordeel mee kunnen behalen.³⁸⁷ Hiermee hoopt hij de lezers voor zijn standpunt te winnen. Het publiek moet Java als een

380 Stutterheim, *De teekeningen van Javaansche oudheden in het Rijksmuseum van Ethnografie*: 118-9.

381 De Haan, *Priangan*, deel 3: 43-4.

382 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 55 en deel 2: 47, 65-6.

383 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 98. Van der Kemp, *Oost-Indië's Herstel in 1816*: 167.

384 Bastin, *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission*. Bastin, "The Working of the Early Land Rent System in West Java", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 116, no. 3 (1960): 301-12

385 Raffles, *The History of Java*, deel 1: dedication.

386 Raffles, *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles*: 286. Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 60-1.

387 Raffles, *The History of Java*, deel 2: 52.

onmisbare kolonie gaan beschouwen en Raffles erkennen als een groot bestuurder. Raffles wil Java behouden vanwege de strategische positie van het eiland voor de handel met China, en als afzetmarkt voor Britse producten. Maar waarschijnlijk wil hij ook zijn eigen positie heroveren. Met *The History* verdedigt Raffles zich ook tegen de aanklacht van Gillespie wegens wanbeleid en corruptie. Dit is een smet op Raffles' bestuur. Voor een man van eer moet dit een blijvende irritatie zijn geweest. Ten slotte biedt deze publicatie een mogelijkheid om bekend te worden en zijn naam als wetenschapper te vestigen.

Quilty noemt *The History of Java* een "guiltless spoliation", een onschuldige manier om bewijs te vervalsen.³⁸⁸ Zij meent dat het vergroten van de algemene kennis een doel op zichzelf is van het boek. Aan de andere kant zet zij uiteen hoe de lezer door tekstuele strategieën gemanipuleerd wordt om zogenaamd zelf tot een interpretatie van de tekst te komen.³⁸⁹ Deze methoden zijn: nevenschikking (parataxis), rangschikking van de argumenten en de nadruk op eigen observatie.³⁹⁰ Het publiek kan dus maar één conclusie trekken, de "geheime" boodschap van de auteur. Geheim, want de lezer denkt een neutraal, wetenschappelijk en feitelijk verslag te lezen zonder het gevoel te hebben dat hij beïnvloed wordt. Dit is belangrijk omdat iemand meer gelooft in zijn eigen gevolgtrekking dan als die wordt opgelegd. Dat dit werkt, blijkt uit de opmerking van Glendinning die meent dat Raffles zijn theorie van koloniale expansie ondermijnt door geen conclusie te trekken. Dit is precies zijn tactiek: de lezer zelf de gevolgtrekking laten maken dat kolonisatie nodig is.³⁹¹ Daarom beschouw ik zijn boek niet als "guiltless".

De historiografie van Java

In de 17de en 18de eeuw verschenen er meerdere werken over Indonesië in het Nederlands, vaak in de vorm van reisverhalen en soms voorzien van afbeeldingen.³⁹² Maar eind 18de eeuw nam het rijk van

388 Quilty vergelijkt in haar boek vijf verschillende werken. Naast het boek van Raffles zijn dit John Crawford *History of the Indian Archipelago*, William Marsden *History of Sumatra*, Michael Symes *Journal of an Embassy to the Kingdom of Ava* en John Anderson *Mission to the East Coast of Sumatra*. Quilty, *Textual Empires*: i, ii.

389 Quilty, *Textual Empires*: 2.

390 Quilty, *Textual Empires*: 22, 112

391 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 98. Van der Kemp, *Oost-Indië's Herstel in 1816*: 169.

392 Zelfs al in 1596 publiceerde Jan Huygen van Linschoten zijn *Itinerario, voyage ofte schipvaart van Jan Huygen van Linschoten naer Oost ofte Portugaels Indien inhoudende een corte beschrijvinghe der selver landen ende zee-custen enz.* (Amsterdam: Cornelis Claesz, 1596). Andere werken zijn o.a. Joan Nieuwhof, *Zee en lant-reize, door verscheide gewesten van Oostindien : behelzende veele zeltzaame en wonderlijke voorvallen en geschiedenissen enz.* (Amsterdam: Weduwe van Jacob van Meurs, 1682); N. de Graaff, *Reisen van Nicolaus de Graaff, na de vier gedeelten des werelds, als Asia, Africa, America en Europa enz.* (Hoorn: Rijk, Feyken, 1701); Cornelis de Bruyn, *Cornelis de Bruins Reizen over Moskovië, door Persië en Indië: verrykt met driehondert kunstplaten, vertoonende de beroemste lantschappen en steden, ook de byzondere dragten, beesten, gewassen en planten, die daar*

de VOC af en de boeken die nog over Oost-Indië werden geschreven, focusten meer op het Nederlandse beleid dan op de natuur, cultuur of etnografie.³⁹³ Het Bataviaasch Genootschap publiceerde nog wel een aantal interessante artikelen op het eind van de 18de eeuw. Josua van Iperen schreef zijn *Begin van eene Javaansche historie* (1781). J.C. M. Radermacher en W. van Hogendorp maakten beschrijvingen van verschillende eilanden en plaatsen (1781, 1784, 1787) terwijl de natuur aan bod kwam bij Frederik Wurmb (1784, 1787).³⁹⁴ In 1797 kwam Stavorinus' boek uit waarin hij zijn reis naar India en Indië beschreef waaronder zijn zeereis tussen Java en Semarang en zijn trip naar de vorstenhoven. Ook besteedde hij aandacht aan de cultuur van Java wat blijkt uit zijn beschrijving van een gevecht tussen een tijger en een buffel, een Moorse en een Chinese tempel en het karakter en kledij van een Javaanse prins. Afbeeldingen ontbreken in zijn boek.³⁹⁵ Dit werk komt misschien nog het meest overeen met Raffles' *History*. Raffles noemt, naast verwijzingen naar Valentijns publicatie, ook een aantal keer Stavorinus in zijn boek.³⁹⁶ Maar Bastin meent:

... that the real beginnings of Indonesian Historiography are to be found not so much in the work of the early Orientalists at Leyden ... as in the massive histories which were published by the British scholars Marsden, Raffles and Crawford.³⁹⁷

Bastin laat hiermee alle eerdere Europese en Javaanse publicaties over Indonesië buiten beschouwing. Dat de Britse werken een aparte groep betreffen in de geschiedschrijving van Indonesië is waar, hoewel geschiedenis slechts geringe aandacht krijgt in deze boeken. Maar eigenlijk draait het ook binnen deze categorie vooral om Raffles' *History*. Waaraan heeft dit boek zijn succes te danken? Ik denk dat hier verschillende redenen voor zijn. Zo verschijnt Raffles' publicatie op een moment dat er in Groot-Brittannië veel belangstelling is voor de nieuwe Britse koloniën. De Britten voelen zich trots en onoverwinnelijk; zij verheerlijken hun wereldrijk. De Picturesque is juist belangrijk geworden omdat het de associatie met de val en opkomst van imperia oproept.³⁹⁸ Ook andere boeken over gevonden worden enz. (Amsterdam: Hendrik van de Gaete, 1714); François Valentijn, *Oud en nieuw Oost-Indiën enz.*, 5 delen (Dordrecht: Joannes van Braam, 1724-1726).

393 Zoals het werk van Van Hogendorp, *Bericht van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indië en den handel op dezelve* (Delft, s.n., 1799).

394 L. The-Mulliner, *The Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap* (Athens: Ohio University, Center for International Studies, 1973): 98-102.

395 J.S. Stavorinus, *Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop, en Batavia, naar Samarang, Macasser, Amboina, Suratte, enz. : gedaan in de jaaren MDCCLXXIV tot MDCCLXXVIII, door den heer J.S. Stavorinus ... doormengd met veele belangrijke aanmerkingen over den aart, gewoonten, levenswijze, godsdienstplegtigheden, en koophandel der volkeren in die gewesten* (Leiden: A. en J. Honkoop, 1797).

396 Raffles, *The History of Java*, deel 1: 118-9.

397 J.S. Bastin, "English Sources for the Modern Period of Indonesian History", in *An Introduction to Indonesian Historiography*, M. Soedjatmoko, M. Ali, G.J. Resink reds. (Ithaca: Cornell University Press, 1965): 252.

398 Bayly, *Imperial Meridian*: 161.

oudheden of over Java verschijnen, zoals de serie *Architectural antiquities of Great Britain*, Stockdale's *Sketches* en Thorns verslag over de aanval op Java.³⁹⁹ In de theaters worden toneelstukken over Java opgevoerd die imperialistische propaganda verkondigen.⁴⁰⁰ Raffles' *History* sluit aan bij de mode en een uitgever zal gemakkelijk gevonden zijn. Een verschil met eerder verschenen boeken is dat die meestal een oppervlakkige beschrijving gaven van een groter gebied, vaak zijn het indrukken van een reiziger. Maar in het geval van *The History* wordt het boek geschreven door iemand die de hoogste functie heeft uitgeoefend op Java, Raffles is er geweest en hij kent de *ins and outs* van het bestuur. Dit wordt versterkt doordat hij het doet voorkomen alsof hij zijn eigen ervaringen en observaties opschrijft. Hij lardeert het boek met "wetenschappelijke" tabellen en voorziet het met prenten van hoge kwaliteit. Zijn hele werk is er op gericht om Java in de ogen van zijn publiek aantrekkelijk neer te zetten. Deze kenmerken hebben er toe geleid dat *The History* zo'n betrouwbare indruk maakt en nog steeds wordt gebruikt als informatiebron over Java.

Het boek trok ook in Nederland de aandacht en zorgde ervoor dat de belangstelling voor Java toenam. Raffles maakte dan ook handig gebruik van de concurrentiestrijd tussen Groot-Brittannië en Nederland en van de heersende, slechte opvattingen over het Indisch bestuur in Nederland. Hij versterkt het beeld dat de Nederlanders hebben van de Indische ambtenaren: "The orders of the Dutch Government in Holland to the Authorities at Batavia, ... breathe a spirit of liberality and benevolence; ... the tyranny and rapacity of its Dutch colonial officers, created no less indignation in Holland ...".⁴⁰¹ Het maakt het voor de beleidsmakers in Nederland gemakkelijker om het Indische bestuur te beschuldigen van corruptie en slecht management, en om te vergeten dat zij zelf een reorganisatie in Indië hebben tegengehouden. Zoals Coolhaas aangeeft "Raffles anti-Dutch attitude makes an objective judgment (van het Indische bestuur) difficult for us".⁴⁰² Ook in de 20ste eeuw, als het koloniale verleden steeds meer als negatief wordt ervaren, lijkt er aanvankelijk weinig onderzoek te zijn dat dit beeld probeert bij te stellen. Zo wordt het humanisme van Raffles tegenover het despotische en corrupte gedrag van de Indische ambtenaren een cliché.

399 J. Britton, *The architectural antiquities of Great Britain: represented and illustrated in a series of views, elevations, plans, sections, and details, of ancient English edifices: with historical and descriptive accounts of each* (Londen: Longmans, Hurst, Rees, and Orme, 1807-1809). Dit werk bestaat uit 40 delen. J.J. Stockdale, *Sketches, civil and military, of the island of Java and its immediate dependencies: comprising interesting details of Batavia, and authentic particulars of the celebrated poison-tree* (Londen: Stockdale, 1811). Thorn W., *Memoir of the conquest of Java; with the subsequent operations of the British forces, in the Oriental Archipelago: to which is subjoined, a statistical and historical sketch of Java; being the result of observations made in a tour through the country; with an account of its dependencies* (Londen: Stockdale, 1815).

400 De pantomime *The Poison Tree* in 1811 en een melodrama *The Law of Java* in 1822 zijn bij mij bekend. M.I. Cohen, "British Performances of Java 1811-1822", *South East Asia Research* 17, 1: 87, 89.

401 Raffles, *The History of Java*, deel 1: ix.

402 W.Ph. Coolhaas, "Dutch contributions to the Historiography of Colonial Activity in the Eighteenth and Nineteenth Centuries", in *Historians of South East Asia*, D.G.E. Hall red. (Londen: Oxford University Press, 1961): 233.

Het nut van verzamelingen

Raffles' belangstelling voor de Javaanse oudheid is niet alleen puur wetenschappelijk. Hij zoekt in de oude Javaanse literatuur ook naar legitimatie voor zijn bewind. Hij beroept zich daarbij op het oude rijk van *Majapahit*, waar de heerser de grond bezit en de boerenklasse direct aanstuurt.⁴⁰³ Raffles heeft een aantal Javaanse edelen in dienst, Bustaman en zijn familie, die hem hierbij helpen door teksten te vertalen en door het Javaanse rechtssysteem te onderzoeken.⁴⁰⁴ Raffles zet zich in zijn *History* af tegen deze klasse, maar Bustaman ziet hij als "improved under British civilizing influences".⁴⁰⁵ Een interessant detail is dat deze Bustaman zelf contact heeft gezocht met Mackenzie en Raffles, omdat hij regent van Semarang wil worden. De zittende regent wordt afgezet en Bustaman krijgt inderdaad de gevraagde baan als beloning voor zijn diensten.⁴⁰⁶

Raffles gebruikt zijn kennis en collectie nog op andere manieren. Hij toont zijn objecten trots aan bekenden zoals Dr. Arnold en in Londen deelt hij geschenken uit aan invloedrijke personen.⁴⁰⁷ In oktober 1813 lijkt Raffles het idee opgevat te hebben om een boek te gaan schrijven.⁴⁰⁸ Het is dezelfde maand waarin Napoleon verslagen wordt in de slag bij Leipzig. Hoewel Raffles daarvan niet direct op de hoogte is, houdt hij er rekening mee dat Java teruggegeven zal worden als de vrede in Europa getekend wordt. Het laatste jaar van Raffles' bestuur op Java lijkt vooral in het teken te staan van het vergaren van zoveel mogelijk informatie voor zijn publicatie.

Engelhard's verzameling lijkt te passen in de traditie van de Europese rariteitenkabinetten, een gemakkelijke en elitaire hobby. Hij zal zijn objecten, net als Raffles, op soirees hebben getoond aan kennissen. Hij lijkt geen plannen te hebben gehad om zijn collectie te gebruiken voor een publicatie. Mogelijk vond Engelhard zichzelf tekort schieten voor het schrijven van een meer wetenschappelijk werk. Zijn Nederlands was niet erg goed wat hem mogelijk heeft gehinderd in het schrijven, en wellicht was hij onzeker over zijn kennis op het gebied van de Javaanse historie. Dit lijkt een logische conclusie want Engelhard schreef ook geen stukken voor het Bataviaasch Genootschap. Ook had Engelhard geen directe redenen voor een soortgelijk boek en is het maar de vraag hoe er op zo'n werk gereageerd zou zijn in Nederland begin 19de eeuw. De gouden tijden van het Nederlandse rijk waren voorbij en het Indisch bestuur was behoorlijk omstreden. Bestuursambtenaren stonden

403 Egerton, *Sir Stamford Raffles, England in the Far East*: 86.

404 Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold*: 22.

405 Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold*: 18-9, noot 93. Raffles, *The History of Java*, deel 1: 272-3.

406 Weatherbee, "Raffles' Sources for Traditional Javanese Historiography and the Mackenzie Collections": 67.

407 Bastin red., *The Java Journal of Dr. Joseph Arnold*: 16-7.

408 Raffles, *Memoir of the life and public services of Sir Thomas Stamford Raffles*: deel 1, p. 195.

bekend als corrupt en zichzelf verrijkend en ook over Engelhard deden er in Nederland lasterpraatjes de ronde.⁴⁰⁹ Een boek gewijd aan bouwwerken en kunstschaten zou dit beeld kunnen versterken.

Bovendien bestonden er in Batavia nauwelijks mogelijkheden om een boek met illustraties te vervaardigen; de technische reproductieprocessen stonden daar nog in de kinderschoenen.⁴¹⁰ Een dergelijke uitgave vraagt om een hoge investering die zich misschien niet terugverdient. Een reden die voor Engelhard, die vaak financiële zorgen kende, kan hebben meegespeeld. Toch is wel gebleken dat Engelhard wilde dat de Nederlanders kennisnamen van de Javaanse cultuur. Het verschijnen van *The History* wakkerde ook de interesse in Nederland aan en Engelhard was de Nederlandse wetenschappers Reinwardt en Reuvens zeer behulpzaam.⁴¹¹

Engelhard had de grote stenen beelden van de Singosari tempel naar zijn tuin laten brengen, naar eigen zeggen om te voorkomen dat ze gestolen of vernield zouden worden.⁴¹² Inderdaad gebruikten de Javanen regelmatig materiaal van de oude tempels voor hun eigen bouwwerken maar toch zou je kunnen stellen dat Engelhard zich de beelden gewoon toe-eigende. Barley lijkt op Engelhard te doelen als hij Raffles roemt met de opmerking: "Unlike other scholars of the age ... was not to hack the temple apart to ornament the gardens...".⁴¹³ Barley lijkt niet te weten dat Raffles twee stèles met belangrijke inscripties cadeau heeft gedaan aan Lord Minto, noch dat Raffles een aantal Boeddhoofden van de Borobudur naar Engeland overbrengt.⁴¹⁴ Deze omissie is opmerkelijk omdat Barley beheerder van de Raffles' collectie in het British Museum is geweest. Uiteindelijk zijn het Engelhard's beelden die al in 1819 in Nederland in het museum terechtkomen.⁴¹⁵ Raffles' verzameling blijft privé en wordt pas in 1859 te koop aangeboden aan het *British Museum*, dat echter geen interesse toont. Het is door de donatie van Raffles' neef dat de collectie in het museum terecht komt.⁴¹⁶

409 Carree, "Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer": 17.

410 Archer, *British Drawings in the India Office Library*, deel 1: 3.

411 Reinwardt kwam in 1816 in Batavia aan als lid van de Koninklijke Commissie voor Wetenschappen en Kunsten. Hij is de stichter van de botanische tuin te Buitenzorg. Engelhard zendt "zijn" beelden naar Reuvens in Nederland.

412 Krom, "Engelhard over de Javaansche Oudheden": 440.

413 Kalf, "De Koning der Oudgasten": 425, zie noot 61. Barley, *In the Footsteps of Stamford Raffles*: 138-9.

414 Eén van de stenen is bekend als de Prasasti Sanggurah (Minto Stone) de andere als de Pucangan Inscription (Calcutta Stone). De eerste heeft Minto laten verscheppen naar Schotland, de andere verblijft in Calcutta zie http://en.wikipedia.org/wiki/Minto_Stone en http://en.wikipedia.org/wiki/Calcutta_Stone.

Noltie, *Raffles' Ark redrawn*: 20. Drieënhuizen, "De kunst van het verzamelen, koloniale verzamelaars en de VVAK": 3.

415 De grote beelden van de Singosari tempel bevinden zich nu in het Museum voor Volkenkunde te Leiden.

416 Barley red., *The Golden Sword, Stamford Raffles and the East*: 11.

Overeenkomsten en verschillen

Raffles en Engelhard zijn allebei nauw betrokken bij verschillende organisaties die de Indische maatschappij meer in lijn brengen met de cultuur in Europa. Engelhard bekleedt de hoogste functie in de Vrijmetselarij en wijdt Raffles in de Orde in. Uit het optreden van beide mannen binnen deze organisaties, leid ik af dat zij statusgevoelig zijn en dat hiërarchie belangrijk voor hen is. Raffles' opmerking dat de Nederlanders niet geïnteresseerd waren in de Javaanse cultuur is onjuist en geldt zeker niet voor Engelhard, die al een collectie bezat toen de Britten op Java aankwamen. Zij kloppen dan ook bij hem aan voor informatie. Raffles zet zijn kennis praktisch in om zijn bestuur te legitimeren en in 1813 vat hij het plan op om een boek te schrijven. Raffles is meer een *scholar* dan Engelhard die vooral praktijkgericht kennis vergaart. Zo experimenteert Engelhard met producten om zijn verzameling naturalia te conserveren. Toch is hij ook geïnteresseerd in meer intellectuele onderwerpen zoals de geschiedenis van Java. Ook hij gebruikt zijn gegevens om zijn bestuur te legitimeren maar hij gebruikt hiervoor geen oude Javaanse bronnen. Hij zet, net als Raffles, zijn collectie in om te netwerken. Dit blijkt duidelijk uit zijn hulp aan Reinwardt en het feit dat hij tekeningen zendt naar de koning. Engelhard hoopt opnieuw op een hoge post op Java na het vertrek van de Britten. Raffles en Engelhard lijken het gewoon te vinden om zich objecten en kennis toe te eigenen. Engelhard laat beelden verwijderen uit Javaanse tempels, Raffles doet hetzelfde met stèles en Boeddha's. Ook claimt Raffles al het materiaal van Dr. Horsfield, grotendeels betaald door het Nederlandse Gouvernement. Overigens waarderen ze allebei ook de contemporaine Javaanse cultuur wat blijkt uit de gamelanorkesten die in hun huis spelen.

The History is niet, zoals Raffles zijn lezers wil doen geloven, gebaseerd op zijn eigen ervaringen maar vooral een compilatie van andermans werk waaronder dat van Engelhard. Raffles rangschikt het werk op een wijze die zijn publiek tot een bepaalde conclusie leidt. Raffles, die vooral persoonlijke redenen heeft voor dit boek, vindt in Groot-Brittannië een vruchtbare voedingsbodem voor zijn werk. Engelhard lijkt niets te hebben geschreven over de Javaanse cultuur. Nu lijkt de interesse hiervoor in Nederland ook beperkt te zijn geweest in deze periode. Maar na Raffles' vertrek en de uitgave van *The History*, neemt de belangstelling van de Nederlandse overheid voor de Javaanse cultuur toe. Het is dan vooral Engelhard die zijn kennis deelt en ervoor zorgt dat een deel van zijn collectie in een Nederlands museum terecht komt. Raffles neemt zijn verzameling mee naar Londen en houdt deze privé op een aantal geschenken voor hoogwaardigheidsbekleders na.

Biografische manipulaties

Twee voorbeelden

De biografen baseren zich voornamelijk op de werken van Raffles, zijn weduwe en Boulger omdat hier de authentieke stukken van Raffles in zijn opgenomen. Er is echter aangetoond dat Raffles niet altijd eerlijk zijn bestuur heeft beschreven en ook de publicaties van Sophia en Boulger zijn niet objectief want ze hebben tot doel om Raffles' "goede bestuur" te doen erkennen. De tegenstanders van Raffles' heldenimago menen dan ook dat zijn reputatie is ontstaan door biografische manipulaties. Zij baseren zich op een aantal omstreden daden van Raffles en hoe deze door biografen en de wetenschapper Bastin worden beschreven. Ik geef hieronder twee voorbeelden. Het betreft de moord op de Nederlanders in Palembang eind 1811 en de beschuldiging van wanbeleid en corruptie van Gillespie tegen Raffles' bestuur in 1813.

In september 1811 zijn bijna alle Nederlanders in Palembang vermoord, waarschijnlijk in opdracht van de Sultan. De Britten hebben net hun gezag op Java gevestigd. Volgens het rapport dat Raffles opmaakt naar aanleiding van de moorden, hoort hij hier pas in december 1811 over. Hierop stuurt hij Gillespie met een troepenmacht om de Sultan te laten vervangen door zijn broer. Maar enige tijd later worden Raffles' eigen acties, uit de tijd van zijn agentschap te Malakka, in verband gebracht met de moordpartij. Raffles had de Sultan voorzien van wapens en hem, in zijn brieven, onafhankelijkheid beloofd als hij de Nederlanders zou "uitwerpen en vernietigen" voordat de Britten Java zouden bezetten.⁴¹⁷ Raffles zag de Sultan als een "powerful ally" maar hij was toch vooral geïnteresseerd in "the grand monopoly of the tin trade" van het eiland Bangka.⁴¹⁸ Wat Raffles' aandeel in de moorden precies is geweest, blijft onduidelijk. Kende hij de betekenis van zijn Maleise woorden? Zijn biografen roemen altijd zijn kennis op dit gebied. Baud schrijft als eerste hierover. Hij meent dat Raffles niet opzettelijk heeft aangezet tot moord maar dat hij wel mede schuldig is door zijn opruiende brieven, waarvan hij de gevolgen had kunnen overzien.⁴¹⁹ Bastin concludeert dat Raffles slechts onverantwoordelijk heeft gehandeld met zijn brieven.⁴²⁰ Alatas onderschrijft Bauds conclusie.⁴²¹ Er is slechts één biograaf, Wurtzburg, die de aanloop tot de moorden beschrijft en die daarbij dezelfde brieven als Baud gebruikt. Hij is overtuigd dat Raffles geen opdracht heeft gegeven voor de moorden maar wel wist welk risico hij nam. Maar "Raffles could hardly be blamed" omdat

417 J.C. Baud, "[Palembang in 1811 en 1812](#)", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* Vol. I, No. 1 (1853): 12.

418 Raffles, *Memoir*: 43. Baud, "[Palembang in 1811 en 1812](#)": 10.

419 Baud, "[Palembang in 1811 en 1812](#)": 16-7.

420 Bastin, "Palembang in 1811 and 1812", no. 1:78.

421 Alatas, *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?*: 27.

zijn acties plaats hadden in oorlogstijd.⁴²² De overige biografen noemen de hele passage pas vanaf het moment dat Raffles hoort van de moorden en zijn reactie hierop.⁴²³ Glendinning vermeldt ook Raffles' brieven niet maar stelt simpelweg over de moorden dat "Raffles, knowing nothing of this, ...".⁴²⁴

Het tweede voorbeeld zijn de 17 aanklachten die Gillespie inbrengt tegen het bestuur van Raffles. De directe aanleiding is Raffles' aandeel in een particuliere landaankoop. Raffles en zijn raad hadden besloten om, zonder toestemming van de Hoge Regering in Calcutta, land per veiling te verkopen. In januari 1813 kopen Raffles, Engelhard en nog twee andere investeerders een aantal kavels. Mogelijk beoogt Raffles, net als Engelhard, van zijn landbezit te gaan leven indien Java aan de Hollanders wordt teruggegeven.⁴²⁵ Raffles wil minimaal de helft van het land op zijn naam zetten.⁴²⁶ Pas bij registratie wordt bekend dat hij mede-eigenaar is geworden, want zijn deelname was stilgehouden.⁴²⁷ Kort na de veiling schrijft Gillespie een geheime brief hierover aan de Hoge Regering waarop Minto's zoon een verzoeningsgesprek met Raffles en Gillespie moet houden. Gillespie neemt ontslag en schrijft vanuit Penang nog een vriendschappelijke brief aan Raffles.⁴²⁸ Toch dient Gillespie zijn beschuldiging in bij de nieuwe Gouverneur-Generaal in Calcutta. De vervanging van Raffles' beschermheer Lord Minto, heeft Gillespie waarschijnlijk doen besluiten om de aanklacht door te zetten. Zijn beschuldiging wordt ondersteund door de getuigenissen van Blgrave, ex-secretaris van Raffles, en Robison, ex-resident van Palembang.⁴²⁹ Gillespie meent dat Raffles zichzelf en zijn vrienden heeft bevoordeeld. Raffles hoopt dat Minto, in Engeland, hem alsnog zal vrijpleiten.⁴³⁰ Hij wil nu zo snel mogelijk van zijn land af en vraagt zijn twee Hollandse partners om zijn aandeel tegen kostprijs

422 Wurtzburg, *Raffles of the Eastern Isles*: 118, 122-3, 202-3, 210-2.

423 Hahn geeft een verslag dat Gillespie hierover geschreven zou hebben. Gillespie lijkt de zoon van de Sultan verantwoordelijk te houden. Hahn noemt ook het contract dat Gillespie sluit inzake Bangka en Billington waar Raffles erg blij mee is. Hahn, *Raffles of Singapore*: 103-5. Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 140-1. Pearson vermeldt de hele gebeurtenis niet. Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*.

424 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 99.

425 Archer en Bastin suggereren ook iets dergelijks, namelijk dat Raffles met een Nederlandse grootgrondbezitter (Engelhard?) overlegt over de mogelijkheid om een landgoed aan te kopen voor het geval hij zijn ambt moet neerleggen. Archer en Bastin, *The Raffles drawings in the India Office Library London*: 80.

426 Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 57 noot 303.

427 Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 57 noot 303.

428 Dit is bekend uit een brief van Engelhard uit 1815. Hahn, *Raffles of Singapore*: 188.

429 Blgrave had als secretaris inzicht in alle geheime documenten van Raffles en noemt Raffles corrupt en onbekwaam. Collis, *Raffles*: 77-8. Robison had in Palembang de afgezette Sultan teruggeplaatst op zijn troon omdat hij niet geloofde dat deze schuldig was aan de slachting op de Nederlanders. Robison houdt "the Agent who had to conduct it on our part..." medeverantwoordelijk. Die Agent is Raffles. Alatas, *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?*: 15. Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 226-7.

430 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 53.

over te nemen.⁴³¹ Hij schrijft een verweerschrift waarin hij uitlegt dat hij onmogelijk Engelhard's verzoek, om samen te investeren in landerijen, kon weigeren. Als Engelhard zich had teruggetrokken, zouden ook andere investeerders hun vertrouwen verliezen. Dit zou de hele verkoop ondermijnen. Volgens Raffles is er voor de grond nu veel meer betaald dan Engelhard in eerste instantie in gedachten had.⁴³² Raffles plaatst ook een beschuldiging aan het adres van Gillespie. Deze zou een vrouw ontvoerd en onteerd hebben, maar Raffles kan dit niet bewijzen.⁴³³

Ook met deze aanklacht zitten de biografen in hun maag en ze gaan er verschillend mee om. Glendinning zegt: "Raffles had committed no crime" want hij mag gewoon zelf land aankopen.⁴³⁴ Boulger citeert Raffles, die de druk van Engelhard aanvoert om mee te doen in de aankoop.⁴³⁵ Egerton meldt dat Raffles de prijs 30-40% heeft opgedreven. Dit kan echter niet waar zijn want Raffles bood zelf niet mee.⁴³⁶ Het was kolonel Gillespie die, als raadslid, op de hoogte was en de prijs opdreef.⁴³⁷ Maar naast de vergoelijkende woorden van de biografen zijn er ook beschuldigingen en belastingen aan het adres van de drie aanklagers die allemaal wraak zouden willen nemen op Raffles. Dit vermindert hun geloofwaardigheid. Zo bezit Gillespie "a strain of malice", is vaak slecht gehumeurd en "drew up all kinds of unfounded accusations against Raffles".⁴³⁸ Daarnaast wordt zijn Ierse afkomst meermaals herhaald. Majoor Robison wordt zelfs afgeschilderd als "a little mad".⁴³⁹ Bastin schrijft dat de aanklacht van Gillespie vooral is ingegeven door een machtsstrijd tussen beide heren. Raffles wil bezuinigen op het Engelse garnizoen en Gillespie zou hier tegen in opstand zijn gekomen.⁴⁴⁰ Ik plaats hier mijn vraagtekens bij want Gillespie schiet er niets mee op om die machtsstrijd zo hoog te laten oplopen dat hijzelf Java moet verlaten. Wat de aanklacht van Gillespie wel aantoonde, is dat ook Raffles zich schuldig gemaakt kan hebben aan zelfverrijking en corruptie. Twijfelt er bij Engelhard niemand aan dit soort feiten, bij Raffles blijken wetenschappers en biografen moeilijk met dit punt overweg te kunnen.

431 Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 57 noot 303. Volgens Levyssohn Norman zou Raffles zijn landen met verlies hebben verkocht maar ik vertrouw in deze toch meer op de expertise van Bastin, Levyssohn Norman, *De Britsche heerschappij over Java 1811-1816*: 308-9.

432 Raffles verklaring is opgenomen in Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 231-3.

433 Pearson, *This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles*: 52.

434 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 132.

435 Boulger, *The Life of Sir Stamford Raffles*: 231-3.

436 Egerton, *Sir Stamford Raffles, England in the Far East*: 104.

437 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 117.

438 Collis, *Raffles*: 62. Hahn, *Raffles of Singapore*: 187. Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 127.

439 Glendinning, *Raffles and the Golden Opportunity*: 133.

440 Bastin red., "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815": 42, noot 220.

Manipulatieve technieken

Alatas stelt dat het beeld van Raffles gecanoniseerd is door de Britse koloniale historici als “a lovable and gentle personality surrounded by jealous competitors, as an heroic reformer who wanted to bring peace and progress to the people ...”.⁴⁴¹ Nadia Wright baseert haar stelling, over vier manipulatieve technieken in de biografieën, op het werk van Alatas. In bovenstaande voorbeelden komt inderdaad een aantal van die technieken tot uiting. Zo vestigen de biografen hun aandacht vooral op Raffles’ goede daden, zijn humanitaire kant wordt steeds genoemd. Er worden weinig woorden gewijd aan zijn slechte acties en zijn opponenten worden belasterd.⁴⁴² Daarnaast lijkt het erop dat gebruikelijke zaken bij Raffles worden verbijzonderd waardoor hij unieker lijkt dan hij is en verkrijgt hij zijn imago ten koste van anderen. Zo kan men zich afvragen of één man een totale politieke ommekeer zou kunnen bewerkstelligen. Was het Raffles die “..., despite limited resources, and opposition from his superiors, attempted a revolutionary reform of the Dutch colonial system” of is dit beeld later ontstaan vanwege Raffles’ eigen propaganda en de latere biografieën?⁴⁴³ Volgens Wright zetten de biografen de “*rags to riches story*” dik aan zodat lezers sympathie opvatten voor Raffles die vanuit een slechte positie, op eigen kracht, weet op te klimmen tot de Engelse elite.⁴⁴⁴ Deze techniek mag dan voor Raffles werken maar lijkt niet altijd te leiden tot een positief imago. Engelhard profiteert hier in ieder geval niet van. Zijn vooruitgang wordt toegeschreven aan nepotisme en hoewel dit bij Raffles ook het geval is, komt dat in de literatuur nauwelijks ter sprake.

Ik wil nog twee methoden toevoegen naast de al beschreven technieken van Wright, namelijk “repetitie” en “externe factoren”. De herhaling van steeds maar weer dezelfde citaten en hetzelfde goede imago, in bijna elke biografie en ook in het werk van Bastin, zorgen ervoor dat deze opmerkingen een waarheid op zichzelf worden. Er ontstaat een discours, een traditie van interpretatie.⁴⁴⁵ Daarnaast worden de meeste van Raffles’ mislukkingen en dubieuze acties geweten aan “externe factoren”, zaken die buiten zijn macht liggen. Voorbeelden hiervan zijn dat Java terug in handen van de Nederlanders komt, waardoor Raffles zijn hervormingen niet kan afmaken en het feit dat Raffles geen tijd zou hebben voor bepaalde reorganisaties omdat hij te druk is met andere zaken.

Uiteraard is geschiedschrijving altijd interpretatie en een keuze van de auteur welke informatie wel of niet wordt opgenomen. Toch lijkt zelfs het gedegen wetenschappelijke werk van Bastin niet overal een objectieve mening weer te geven. Bastin eindigt zijn publicaties over Raffles vaak positief terwijl het voorgaande onderzoek daar dan niet direct een aanleiding toe lijkt te geven. Ook heeft Bastin veel “grote” uitspraken gedaan over Raffles. Zo zijn het zijn woorden die Raffles’

441 Alatas, *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?*: 39-52.

442 Wright, *Sir Stamford Raffles: a Manufactured Hero?*: 4-6.

443 Bastin red., “The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815”: 1.

444 Wright, *Sir Stamford Raffles: a Manufactured Hero?*: 2.

445 Said, *Orientalism*: 3.

bestuur bestempelen tot een humanitaire en revolutionaire verandering. Hij meent dat het belang van *The History* niet overschat kan worden en dat hiermee de Indonesische geschiedschrijving aanvangt. Zijn Raffles en zijn bestuur daardoor niet groter gemaakt dan zij in werkelijkheid zijn?

In de vroege biografieën over Engelhard lijken ook biografische manipulaties voor te komen maar dan ter ondersteuning van het negatieve beeld over hem. Regelmatig complimenteren de schrijvers Engelhard voor zijn kennis en acties. Maar deze opmerkingen worden steeds gevolgd door een negatieve uitlating, die doorgaans blijft hangen bij de lezer.⁴⁴⁶ Dit heeft waarschijnlijk te maken met de periode waarin deze artikelen geschreven zijn. De oudgasten hadden al vanaf de ondergang van de VOC een slechte naam maar aan het begin van de 20ste eeuw wordt de ethische politiek ingevoerd en het eerdere bewind wordt als ronduit negatief ervaren. De oude bestuursvormen in Indië hebben voluit ter discussie gestaan naar aanleiding van de *Max Havelaar*. Deze achtergrond lijkt een grote rol te spelen bij de beeldvorming over Engelhard. Hoewel het imago van een corrupte oudgast nog steeds volhardt, lijkt Engelhards reputatie in de huidige literatuur meer in balans te komen met zijn daden.

446 Zoals Kalff die sneert dat Engelhard nooit slaapt als zijn eigenbelang in het geding is. Kalff, "De Koning der Oudgasten": 414.

Conclusie

In dit onderzoek zijn de verschillende kanten van Thomas Raffles' bestuur en ideologie onderzocht en afgewogen tegen het bestuur en de hervormingsideeën van Nicolaus Engelhard. Het is nu mogelijk om een antwoord te formuleren op de vraag: waaraan heeft Raffles het te danken dat zijn goede imago, grenzend aan heldendom, de boventoon blijft voeren? Is Raffles' bestuur zo humaan en bevrijdend geweest dat dit de grondslag is voor zijn reputatie of is er iets anders aan de hand?

In het eerste deel van dit onderzoek zijn de achtergronden van beide mannen geschetst. Hieruit blijkt dat hun levenslopen niet veel van elkaar verschillen. Wat opvalt is dat beiden hun loopbaan te danken hebben aan patronage. Engelhard steunt op zijn oom Gouverneur-Generaal Alting. Raffles' begunstiger die hem aan een baan bij de EIC helpt, is onbekend maar later vervult Lord Minto deze rol. Er zijn slechts twee punten waarop ze verschillen die van invloed kunnen zijn geweest op hun uiteenlopende reputaties. Een eerste element is de manier waarop zij zichzelf presenteren in hun eigen boek. Raffles propageert zijn eigen bestuur van Java en zet zichzelf vooral positief neer terwijl Engelhard het bewind van Daendels aanvalt waardoor het boek een negatieve lading krijgt. Ook komt hij op voor het voormalige Indische bestuur waarmee hij de reputatie van oudgast krijgt. Een externe factor is het feit dat Raffles deel uitmaakt van een rijk in opkomst, de inwoners van Groot-Brittannië zijn trots op hun natie, geïnteresseerd in de nieuwe koloniën en voelen zich onoverwinnelijk door hun zege op Napoleon. Voor Engelhard geldt het omgekeerde. Het Nederlandse imperium is steeds verder in verval geraakt. De VOC is failliet en de Indische bestuursambtenaren krijgen hier grotendeels de schuld van. In Nederland worden de Indische bestuursambtenaren vooral gezien als corrupte en zichzelf verrijkende personen. Beide punten hebben mijns inziens meegespeeld in de beeldvorming over beide bestuurders, die overigens bij leven weinig erkenning krijgen voor hun werk.

In het tweede deel van deze studie zijn de drie facetten onderzocht waarop Raffles' imago berust: zijn hervormingen, zijn bevrijding van het Javaanse volk en zijn wetenschappelijke carrière. Geven deze voldoende aanleiding voor het ontstaan en continueren van zijn unieke reputatie? Uit het onderzoek naar Raffles' hervormingen blijkt dat hij de opdracht van Lord Minto volgt. Raffles' belangrijkste taak is Java winstgevend maken omdat Minto tegen de wens van de EIC in, Java gekoloniseerd heeft. Als Java niet in korte tijd rendeert, zal het eiland zeker aan de Nederlanders worden teruggegeven bij vrede in Europa. Raffles heeft daarmee een belangrijke economische reden voor een grootscheepse reorganisatie.

Zowel de Hollanders als de Britten menen dat de belangrijkste inkomstenbron komt uit uitbreiding van de landbouw. Dit verklaart de aandacht van het bestuur voor de bevolking die bevrijd moet worden van de herendiensten en gestimuleerd moet worden om zich volledig te gaan richten

op de agrarische productie. Daarnaast moet het volk tevreden gehouden worden want men heeft met de nasleep van de Franse Revolutie ervaren wat een volksoproer teweeg kan brengen. Deze achterliggende factoren, naast de opkomende Verlichtingsideeën, hebben geleid tot een socialer denken in de politiek op Java zowel bij sommige Nederlanders als bij de Britten.

Bij de meeste hervormingen van Raffles is de economische grond duidelijk aan te tonen. Raffles doet het echter voorkomen alsof zijn veranderingen alleen gedreven zijn door menslievendheid. Voor het merendeel van de maatregelen kan ik dat niet concluderen omdat blijkt dat Raffles niet ingrijpt als er negatieve gevolgen voor de lokale bevolking optreden. Zo had hij al van tevoren gedragsregels kunnen opstellen voor de particulieren die land aankochten en had hij kunnen besluiten om de belastingen pas achteraf te heffen toen hij de problemen voor de bevolking zag. Door van landrentestelsels te wisselen lijkt de chaos nog meer toe te nemen. De problemen zijn bij beide stelsels vergelijkbaar: naast het vooruit moeten voldoen van de belasting, is er onvoldoende kennis en zijn er te weinig beampten om de belasting goed vast te stellen. Dit alles leidt tot uitbuiting van de boeren. De grondhervormingen kunnen hiermee niet humaan genoemd worden.

Raffles en Engelhard willen de boeren verregaande vrijheid geven in de keuze van hun gewassen. Dit bevrijdt de boeren van de verplichte teelt van producten als koffie of indigo die veel weerstand oproepen. Engelhard gelooft dat er geen schaarste in producten als rijst, voor het levensonderhoud, mag optreden. De verbouwing hiervan moet verplicht blijven. Ook Raffles behoudt een aantal verplichte leveringen en monopolies, zoals de koffie in de Preanger.

De meeste van Raffles' hervormingen worden al in Engelhards voorstellen genoemd en ook hij geeft aan het lot van de bevolking te willen verbeteren. Waarschijnlijk denkt Engelhard dat een hogere welvaart van de Indonesiërs, een vooruitgang voor de hele Indische maatschappij zou betekenen want hij gelooft, net als Raffles, in de filosofie van de homo economicus. Deze filosofie stelt dat mensen harder zullen werken als zij daar zelf meer baat bij hebben. Door het volk meer vrijheden te geven, zullen zij beter het land gaan bewerken en zullen de oogsten groter worden. De machthebbers profiteren mee, want de hogere productie leidt tot meer handel.

Toch lijken enkele van Raffles' politieke veranderingen geen direct economisch gewin op te leveren. Eén ervan is de wijziging in de rechtspraak waarin alle bevolkingsgroepen op dezelfde wijze worden berecht. Zware misdrijven komen voor een jury waarin de Europese elite zitting heeft. Het is tevens één van de weinige vernieuwingen die niet door Engelhard al eerder wordt genoemd.⁴⁴⁷ Met de oprichting van de Java Benevolent Institution, gericht tegen de slavernij, probeert Raffles echt het denken over slavernij te veranderen en door zijn rol hierin kan dit een grote invloed uitoefenen op de elitaire bovenlaag op Java. Er zijn dus wel enkele humane veranderingen door Raffles ingezet die niet direct ook een ander doel lijken te dienen. Als hervormer probeert Raffles Java te laten renderen door

447 Overigens was dit wel één van de punten van Dirk van Hogerdp.

op meerdere vlakken beleidsveranderingen door te voeren. Zijn ideeën komen voor een groot deel overeen met de voorstellen die Engelhard heeft voorgelegd bij de regering in Batavia. Dit wijst erop dat ook de Nederlandse bestuurders ervan doordrongen waren dat een reorganisatie nodig was. Maar de regering in Nederland verbiedt verregaande hervormingen vanwege de oorlogsdreiging. Raffles' wijzigingen lijken op beperkte schaal de positie van de Javaanse bevolking te hebben verbeterd ten opzichte van het voorgaande Nederlandse bestuur. Dit lijkt echter onvoldoende om Raffles' heldenreputatie te verklaren.

Raffles wil het volk emanciperen. De slavenhandel is door Minto al afgeschaft en het volk moet bevrijd worden van de beknellende herendiensten van de elitaire bovenlaag. De bevolking wordt dan wel geacht om haar tijd volledig te besteden aan de landbouw want de opgelegde belasting gaat uit van de maximale productie. Raffles introduceert een directere bestuursvorm om de Javanen te bevrijden van de onderdrukkende adel. Door de tussenlaag van de Javaanse elite uit te schakelen wordt het volk directer verbonden met het bewind, komt er meer geld in de schatkist en kan de elite minder gemakkelijk druk uitoefenen op de bevolking. Ook hier spelen zowel economische als humanitaire motieven. De statusverandering van de edelen zou inderdaad kunnen leiden tot een verbetering van de positie van de bevolking die daardoor minder pressie ondervindt. Maar ondanks de volledige kolonisatie van Raffles lukt het hem niet om de positie van de Javaanse edelen ten opzichte van de bevolking volledig te elimineren, waardoor het volk twee meesters heeft. Engelhard blijft een voorstander van de indirecte bestuursvorm. Hij meent dat het Indische bestuur te weinig controle heeft uitgevoerd op de adel. Door de controle op te voeren en vaste salarissen voor zowel de regenten als de residenten in te voeren, wil hij de corruptie uitbannen. Daarmee lijken Engelhard's voorstellen voor alle bevolkingsgroepen op Java verbeteringen te kunnen brengen en zouden zijn hervormingen doorgevoerd kunnen worden zonder een opstand van de regenten uit te lokken. Engelhard's plannen stuiten echter op verzet in Batavia en Nederlands en er komen pas grote veranderingen door de komst van Gouverneur-Generaal Daendels in 1808. We kunnen dus niet de resultaten vergelijken van Engelhard's hervormingen met die van Raffles. Maar ik denk dat ook Engelhard de rol van de Javaanse edelen onvoldoende zou hebben kunnen inperken om het lijfeigenschap totaal uit te bannen.

Het nastreven van volledige kolonisatie heeft te maken met Raffles' geloof in het vooruitgangdenken, een imperialistische theorie die uitgaat van de ongelijkheid in beschaving tussen verschillende volkeren. Het superieure volk, de Britten, moeten het inferieure volk, de Javanen, overheersen om hun beschaving te doen toenemen; dit is een noodzakelijke stap die niet overgeslagen kan worden. Het vooruitgangdenken maakt een moreel en hiërarchisch onderscheid tussen bevolkingsgroepen. Het Britse bewind leidt tot een grotere kloof tussen de Indonesiërs en de Europeanen dan voorheen op Java gebruikelijk was. Daarom kan het vooruitgangdenken in het

postkoloniale tijdperk niet meer humanitair genoemd worden. Ook Engelhard blijkt na 1816 deze theorie aan te hangen, mogelijk is hij beïnvloed door de Britten. Overigens uit dit morele verschil zich ook tussen de Britse en de Nederlandse inwoners op Java. De Britten kijken neer op de Nederlanders met hun Indische gewoontes en beschimpen hen in de krant. Zowel Raffles als zijn vrouw Olivia zetten zich in om de Indische maatschappij te verwestersen. Ook dit vergroot de kloof tussen Oost en West.

Raffles lijkt ook het “sociale contract” van Locke te volgen. Hij wil als patriarch zijn volk besturen. Hij heeft het beste met de Javanen voor als ze hem gehoorzamen. Ook hieruit spreekt weer de ongelijke status tussen het volk en Raffles. Raffles legitimeert zijn bewind op basis van zijn “goede” bestuur. De Nederlanders hebben hun bewind, geen totale kolonisatie tot dan toe, altijd gelegitimeerd vanuit het winst oogmerk voor het Vaderland. Maar omdat de economische redenen voor hervormingen ook voor Raffles leidend zijn, is zijn benevolence toch vooral de rechtvaardiging van zijn politieke bestuur. Ook als bevrijders van het volk blijken Raffles en Engelhard veel overeenkomstige denkbeelden te hebben. Het indirecte bestuur van de Nederlanders had geleid tot uitbuiting van de bevolking, door Nederlandse functionarissen en door de Javaanse adel. Het directe bestuur van Raffles kan echter ook maar beperkt de herendiensten terugdringen. Daarnaast zijn alle Javanen nu ondergeschikt aan het Britse bewind waardoor er van vrijheid eigenlijk geen sprake meer kan zijn. Raffles bouwt voort op de hervormingslijn ingezet door Daendels en hij continueert de bestaande manier van controle over de vorsten. Zo helpt hij de sultans op de troon die hem welgezind zijn. Dat roept de vraag op of Raffles’ bestuur wel zo’n keerpunt is geweest in de Indonesische geschiedenis. In ieder geval blijken de verschillen met het Nederlandse bestuur kleiner dan Raffles ons doet geloven in *The History of Java*. Ook als bevrijder lijkt Raffles onvoldoende te zijn geslaagd om zijn positieve imago te rechtvaardigen.

In dit werk zet Raffles zich af tegen het Indische bestuur en juist niet tegen het bewind in Nederland dat de hervormingen tegenhield. Zijn boek is vooral bedoeld om de Engelse publieke opinie te beïnvloeden die de Britse regering onder druk zou kunnen zetten om Java alsnog in te lijven. Raffles verdedigt ook zijn bestuur en hoopt zijn reputatie van blaam te zuiveren na Gillespie’s aanklacht. Tevens hoopt hij op erkenning voor zijn wetenschappelijke werk. In *The History* werkt Raffles de theorie uit van een volk dat hoogbeschaafd zou kunnen zijn, zoals haar verleden bewijst, maar dat om verschillende redenen in beschaving achteruit is gegaan. Om de Javanen vooruit te helpen is een “goed” bestuur zoals het zijne noodzakelijk. Raffles gebruikt een aantal technieken om zijn werk objectief en geloofwaardig over te doen komen, zoals zijn claim dat hij zijn eigen ervaringen beschrijft. Er is echter afdoende aangetoond dat het grootste deel van de teksten, prenten en tabellen van anderen afkomstig zijn. Raffles refereert weinig aan anderen, waarschijnlijk om het idee van “eigen observatie” niet teniet te doen. Raffles eigent zich ook op andere vlakken andermans eigendommen toe. Zo stuurt hij al het werk van Horsfield naar Londen terwijl deze grotendeels was

betaald door de Nederlanders en hij gebruikt waarschijnlijk ook de artikelen van het Bataviaasch Genootschap in zijn eigen boek.

Raffles beweert dat de Nederlandse bestuursambtenaren geen interesse toonden voor de Javaanse cultuur. Dit is onjuist want Engelhard verzamelt objecten en manuscripten. Ook laat hij veel tekeningen vervaardigen zowel voor zijn Gouvernement als vanuit zijn eigen belangstelling. Hij informeert de Britten over de topografie met zijn landkaarten en verschaft gegevens over de antiquiteiten. Veel van zijn informatie wordt opgenomen in *The History*.

Dat *The History* zo groot is geworden, heeft Raffles mede te danken aan latere auteurs zoals John Bastin die vindt dat de Javaanse geschiedschrijving pas een aanvang neemt met dit werk. Bastin gaat hierbij voorbij aan al het eerdere werk dat is gepubliceerd. Begint de geschiedschrijving niet met de Javaanse handschriften en de eerdere werken van Europese reizigers? Raffles' publicatie is ook nauwelijks een echte historiografie want geschiedenis is slechts een klein onderdeel van het totale werk. Bastins uitspraak is ook opmerkelijk omdat hij onomstotelijk aantoonde dat Raffles zijn resultaten op het gebied van financiële en economische hervormingen schromelijk heeft overdreven zowel naar zijn opdrachtgevers als in *The History*. Is een waarachtige verslaglegging juist niet erg belangrijk in een historiografie? Andere onderdelen van de tekst en de prenten blijken ook door Raffles aangepast aan zijn theorie. Daarom ben ik van mening dat *The History* alleen bruikbaar is voor wetenschappelijk onderzoek naar Raffles en geen neutraal beeld verschaft van Java aan het begin van de 19de eeuw. Het wetenschappelijke werk van Raffles blijkt vooral te bestaan uit het bijeenbrengen van informatie van anderen. Dit lijkt een magere basis te zijn voor zijn reputatie als wetenschapper.

De publicatie heeft er wel voor gezorgd dat in Nederland de interesse voor Java is toegenomen maar in Indië bestond deze al veel langer. Raffles heeft in zijn tijd terecht lof geogst met *The History*. Het luxe boek speelde in op de toenmalige mode en was vernieuwend door één gebied zo uitgebreid te beschrijven. Engelhard heeft geen wetenschappelijk werk geleverd, maar hij zorgde er wel voor dat een groot deel van zijn collectie in Nederlandse musea terecht kwam.

Al met al heeft Raffles enige humanitaire veranderingen doorgevoerd en een prachtig boek gepubliceerd. Toch lijkt dit niet in verhouding te staan tot zijn heldendom. Het is dus aannemelijk dat er andere factoren meespelen die zijn imago kunnen verklaren. Raffles' beeldvorming start bij zijn eigen propaganda in *The History* en de *Memoir* van zijn weduwe. Deze boeken zorgen ervoor dat Raffles gezien wordt als een humaan bewindvoerder. De eerste biografen van Raffles baseren zich op zijn documenten en verlaten zich op Raffles' familielid die nog steeds erkenning zoekt voor Raffles' bestuur. Deze biografieën verschijnen op een moment dat het Britse Rijk verwickeld is in de Boerenoorlogen in Zuid-Afrika en verhalen over Britse helden gretig aftrek vinden. De volgende generatie levensbeschrijvers baseert zich weer op deze eerdere werken. Ze funderen hun werk dus vooral op geschriften die geen neutrale verslaglegging zijn van het gebeurde maar gekleurde

verslagen van Raffles, die zijn eigen beleid zo positief mogelijk voorstelt. Daden van Raffles die deze beeldvorming verstoren, blijken niet opgenomen te worden in de biografieën of worden op een zodanige wijze beschreven dat Raffles er nog gunstig uitkomt. Dat Raffles zich ook schuldig lijkt te hebben gemaakt aan corruptie, patronage en wanbeleid blijkt uit de twee voorbeelden die ik heb beschreven in het laatste hoofdstuk. Daar waar Engelhard's biografen hieraan niet zouden hebben getwijfeld, lijkt dit voor de levensbeschrijvers van Raffles onmogelijk waar te kunnen zijn.

De biografen gebruiken een aantal technieken om Raffles' imago positiever voor te stellen. Zo accentueren zij zijn goede daden en het feit dat hij zichzelf door zelfstudie weet op te werken terwijl ze zijn tegenstanders belasteren of zijn mede-initiatiefnemers niet eens noemen. Dat Raffles geholpen is om een baan te krijgen bij het East India House wordt alleen in de laatste biografie vermeld. Ook worden Raffles' fouten meestal aan externe factoren toegeschreven of is het overmacht dat zijn hervormingen niet het gewenste effect hebben. Uitspraken die Raffles karakteriseren als een belangrijk hervormer worden keer op keer herhaald. De vele biografieën die hetzelfde beeld uitstralen leiden tot het ontstaan van een discours. Zij vormen een waarheid op zichzelf die zich maar moeilijk laat bijstellen. Dit blijkt uit het feit dat er wel degelijk tegengeluiden bestaan gericht tegen Raffles' reputatie maar deze hebben het beeld over hem nog niet diepgaand kunnen wijzigen. Ook voor Bastin geldt dat hij Raffles, ondanks de negatieve gevolgen van diens beleid, positief neerzet.

Engelhard heeft zich ook uit een kansarme positie omhooggewerkt maar dit heeft niet hetzelfde positieve effect op zijn reputatie als bij Raffles. Engelhard wordt gezien als iemand die door nepotisme omhoog geholpen is. Engelhard heeft, heel kort, een positieve reputatie gekend als "redder van Java", na zijn optreden in Cheribon. Hij heeft dit imago niet weten vast te houden, mogelijk door zichzelf in zijn boek als conservatief te portretteren en door de vele lasterpraatjes in Nederland en Java. Daarnaast is het beeld van Engelhard niet voortgezet door de tijd heen zoals bij Raffles. Er bestaat geen enkele uitgebreide biografie over zijn leven in gedrukte vorm. Het lijkt erop dat Raffles zich goed heeft weten te verkopen terwijl Engelhard daar geen poging toe heeft gedaan. Achtergrond en denkbeelden van beide mannen ontlopen elkaar niet veel. Hun reputaties zijn in overeenstemming met hoe de historici aankijken tegen deze periode in de geschiedenis. Groot-Brittannië komt begin 19de eeuw als triomfator uit de concurrentiestrijd met Nederland. Zo blijkt ook Raffles uiteindelijk een winnaar terwijl Engelhard een verliezer van de geschiedenis is geworden.

Bijlages

Bijlage 1 Beknopte biografie Engelhard⁴⁴⁸

Bron: databases.tanap.nl/ead/html/Jakarta_Engelhard/.../Jakarta_Engelhard.pdf geraadpleegd 13 mei 2013.

1761 december 1	Geboren te Arnhem
1777	Als assistent naar Indië
1777 augustus 13	Aankomst in Indië
1779 april 23	Bevorderd tot onderkoopman per Patr. brief
1780 januari 12	Onderkoopman
1781 december 4	2e Administrateur in de pakhuizen aan en bezijden de waterpoort
1782 juni 5	2e vaandrig van de Casteelpennisten
1783 juli 24	1e vaandrig van de Casteelpennisten
1783 november 28	1e Administrateur in de pakhuizen, met voordracht tot koopman
1783 december 2	Diaken
1784 augustus 6	Kapitein-luitenant van de stadspennisten
1784 augustus 17	2e Administrateur van de pakhuizen op het eiland Onrust
1785 juli 14	Koopman (bij Patr. brief van 27-11-1784)
1787 februari 23	1e Administrateur van de pakhuizen op het eiland Onrust
1788 mei 6	Kapitein-luitenant van de casteelpennisten
1789 augustus 4	Sabandhaar en licentmeester (met voordracht tot opperkoopman)
1789 september 22	President van het college van boedelmeesteren
1789 oktober 9	Opperbrandspuitmeester
1789 december 24	Ontslag als kapitein-luitenant van de casteelpennisten
1791 oktober 4 - 1798 april 11	Landcommissaris (=Gecommitteerde tot en over de Zaken van de Inlander); lid van het college van Heemraden, en buitenregent van de Hospitalen
1792 juni 12	Ontslag als president van Boedelmeesteren
1794 december 4	Ouderling hervormde kerk
1798 april 11 - 1801 augustus 17	Raad extra-ordinaris van Indië
1799 januari 18 - 1800 augustus 22	Waarnemend Gecommitteerde tot en over de zaken van den Inlander
1801 juli 20 / 1808 april 08	Gouverneur en directeur van Java's Noord-Oostkust
1801 augustus 17 / 1808 april 08	Raad ordinaris van Indië, en provisioneel Directeur-Generaal (deze laatste benoeming is nooit geëffectueerd)
1811	Aankoop Pondok Gedeh
1813 november 16	Zonder beroep. Vraagt acte van verblijf [BS Batavia 250]
1816 augustus 16	President van de Adviserende Commissie
1816 september 27 / 1816 oktober 18	Commissaris tot overneming van de etablissementen op Banjermassin.

448 Raffles belangrijkste biografische gegevens zijn verwerkt in de tekst.

1817 januari 31/ 1818	President van de Commissie tot overname van de Molukken van de Engelsen 1819 Aankoop Sukabumilanden
1823	Verkoop van de Sukabumilanden aan het gouvernement
1823 - 1824	Verblijf in Nederland
1826	Lid van de Hoge Commissie tot herstel van de oud-Sultan van Djokjakarta
1828	Wordt gevraagd lid te worden van de Raad van Indië, maar neemt de benoeming niet aan
1830 augustus 30	Codicillaire beschikking waarbij hij zijn papieren aan jhr. Mr. D.F. van Alphen vermaakt
1831 mei 31	Overleden te Buitenzorg (Bogor)

Bijlage 2 Afbeeldingen

Verwijderd in de upload vanwege mogelijke copyrights.

Bijlage 3: Hervormingen van Engelhard en Raffles in tabel

Engelhard	Raffles
Informatie door inspectie	Informatie door landrente commissie
Herendiensten terugdringen	Herendiensten terugdringen
Agrarische productie uitbreiden	Agrarische productie uitbreiden
Vast salaris voor regenten en residenten	Vast salaris voor regenten en residenten
Chinezen mogen niet langer belastingen op land innen	Chinezen mogen niet langer belastingen op land innen
Afschaffen "ambtsgeld"	Afschaffen "ambtsgeld"
Boeren moeten eigen land bezitten	Zamindari en Ryotwari stelsels
Landgoederen in handen van particulieren is mogelijk	Landgoederen in handen van particulieren is mogelijk, ook een deel van de koffieplantages
Shabandaries tolsysteem moet worden gewijzigd	Afschaffen shabandaries
Productie van rijst normaliseren waardoor prijzen ook normaliseren. Gedwongen cultuur alleen om tekorten te voorkomen	Monopoliseren van hout en zout om prijzen te normaliseren. Koffie monopolie blijft gehandhaafd in de Preanger
Indirect Bestuur	Direct Bestuur
Regenten behouden positie	Regenten ondergeschikt, politie
Prijs voor kwalitatief goede producten verhogen	
	Gelijke rechtspraak voor alle bevolkingsgroepen
	Afschaffen hanengevechten en gokspelen
	Beperking van opiumgebruik door invoerbelasting
	Oprichting Java Benevolent Institution, opinievorming tegen slavernij

Bronnen

Baud Jean C. 1853. "Palembang in 1811 en 1812", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* Vol. I, No. 1: 7-40.

[http://booksandjournals.brillonline.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/docserver/22134379/1/1/22134379_001_01_s09_text.pdf?](http://booksandjournals.brillonline.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/docserver/22134379/1/1/22134379_001_01_s09_text.pdf?expires=1374605105&id=id&accname=guest&checksum=06E246180491341DABFF5F7848D65107)

[expires=1374605105&id=id&accname=guest&checksum=06E246180491341DABFF5F7848D65107.](http://booksandjournals.brillonline.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/docserver/22134379/1/1/22134379_001_01_s09_text.pdf?expires=1374605105&id=id&accname=guest&checksum=06E246180491341DABFF5F7848D65107)

Baud Jean C. 1859. "De Bandjermasinsche Afschuwelijkheid", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* Vol. VII, No. 3: 1-25.

[http://booksandjournals.brillonline.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/content/10.1163/22134379-90001083.](http://booksandjournals.brillonline.com.ezproxy.leidenuniv.nl:2048/content/10.1163/22134379-90001083)

Crawford John. 1820. *History of the Indian Archipelago, containing an Account of the Manners, Arts, Languages, Religions, Institutions, and Commerce of its Inhabitants*, 3 delen (Edinburgh: Constable).

Engelhard Nicolaus. 1816. *Overzicht van den staat der Nederlandsche Oost-Indische bezittingen, onder het bestuur van den Gouverneur-Generaal Herman Willem Daendels ... : ter betere kennis en waardeering van 's mans willekeur en gewelddadig bewind* ('s Gravenhage: Gebroeders van Cleef).

Engelhard Nicolaus. Brief aan Caspar Jacob Christiaan Reuvens (1793-1835), Universiteitsbibliotheek Leiden, BPL 885.

Java Government Gazette, 11 june 1814, geraadpleegd 22-5-2013 via

http://resources2.kb.nl/010250000/pdf/DDD_010251300.pdf en 23-1-1813:

http://resources2.kb.nl/010250000/pdf/DDD_010250900.pdf

Nationaal Archief, Den Haag, Collectie Van Alphen/Engelhard [Collectie 019 Eerste deel], nummer toegang 2.21.004.19 inventarisnummer 267: Correspondentie met Janssens, Raffles en Fendall.

Nationaal Archief, Den Haag, MIKO Ministerie van Koloniën, nummer toegang 4.MIKO, inventarisnummer G1.1 - G1.32, G1.134.

Raffles Thomas S. Brief aan Nicolaus Engelhard, Universiteitsbibliotheek Leiden, LTK 2088 bis.

Raffles Thomas S. 2010. *The History of Java* twee delen (Cambridge: Cambridge University Press), 1ste publicatie: Londen 1817.

Raffles Sophia. 1830. *Memoir of the Life and Public Services of Sir Thomas Stamford Raffles, F.R.S., &c. &c., Particularly in the Government of Java, 1811-1816, Bencoolen and its Dependencies, 1817-1824, with Details of the Commerce and Resources of the Eastern Archipelago, and Selections from his Correspondence* 2 delen (Londen: John Murray).

Reinwardt Caspar G.C. Dagboek. Onderdeel van de officiële stukken van C.G.C. Reinwardt, Universiteitsbibliotheek Leiden, BPL 2425.

Stavorinus J.S. 1797. *Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop, en Batavia, naar Samarang, Macasser, Amboina, Suratte, enz. : gedaan in de jaaren MDCCLXXIV tot MDCCLXXVIII, door den heer J.S. Stavorinus ... : doormengd met veele belangrijke aanmerkingen over den aart, gewoonten, levenswijze, godsdienstplegtigheden, en koophandel der volkeren in die gewesten* (Leiden: A. en J. Honkoop).

Stockdale John J. 1811. *Sketches, Civil and Military, of the Island of Java and its Immediate Dependencies: comprising Interesting Details of Batavia, and Authentic Particulars of the Celebrated Poison-Tree* (Londen: Stockdale).

Thorn William. 1815. *Memoir of the Conquest of Java; with the Subsequent Operations of the British Forces, in the Oriental Archipelago: to which is subjoined, a Statistical and Historical Sketch of Java; being the Result of Observations made in a Tour through the Country; with an Account of its Dependencies* (Londen: T. Egerton).

Bibliografie

- Aa A.J. van der. 1852-1878. *Biographisch woordenboek der Nederlanden, bevattende levensbeschrijvingen van zoodanige personen, die zich op eenigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt*; voortgezet door K.J.R. van Harderwijk en G.D.J. Schotel, deel 5 (Haarlem: Van Brederode).
- Alatas Syed H. 1971. *Thomas Stamford Raffles, Schemer or Reformer?* (Sydney: Angus and Robertson).
- Archer Mildred. 1969. *British Drawings in the India Office Library*, 2 delen (Londen: Her Majesty's Stationery Office).
- Archer Mildred en John S. Bastin. 1978. *The Raffles Drawings in the India Office Library London* (Kuala Lumpur: Oxford University Press).
- Barley Nigel, red. 1999. *The Golden Sword, Stamford Raffles and the East* (Londen: British Museum Press).
- Barley Nigel. 2009. *In the Footsteps of Stamford Raffles* (Singapore: Monsoon Books).
- Bastin John S. 1953. "Palembang in 1811 and 1812", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 109, no: 4: 300-20.
- " ". 1954. "Palembang in 1811 and 1812", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 110, no. 1: 64-88.
- " ". 1954. *The Development of Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java and the Mackenzie Land Tenure Commission* ('s Gravenhage: Nijhoff).
- " ". 1957. *The Native Policies of Sir Stamford Raffles in Java and Sumatra: an Economic Interpretation* (Oxford: At the Clarendon Press).
- " ". 1960. "The Working of the Early Land Rent System in West Java", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* 116, no. 3: 301-12.
- " ". 1965. "English Sources for the Modern Period of Indonesian History", in *An Introduction to Indonesian Historiography*, red. Soedjatmoko, M. Ali, G.J. Resink (Ithaca: Cornell University Press): 252-71.
- " ". 1969. *Sir Thomas Stamford Raffles : with an Account of the Raffles-Minto Manuscript Collection presented to the India Office Library on 17 July 1969 by the Malaysia-Singapore Commercial Association* (Liverpool: The Ocean Steam Ship Company).
- " " red. 1973. "The Java Journal of Dr. Joseph Arnold 3 September – 17 December 1815", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, 46, afl. 1: 1-92.
- " ". 1999. "Preface", in *The Life of Sir Stamford Raffles* Demetrius C. Boulger, (Amsterdam: [The Pepin Press](#)).
- " ". 2002. *Raffles: Some Important Influences upon his Life*. Lecture at the Raffles Town Club 1 October 2002 (Singapore: [Raffles Town Club](#)).

“ ”. 2004. *Sir Stamford Raffles's The History of Java, a Bibliographical Essay* (Eastbourne: [A. Rowe](#)).

Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. 1826. *Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen*, achtste deel, 2de druk, 1^e druk 1816 (Batavia: Egbert Heemen).

Bayly C.A. 1989. *Imperial Meridian, The British Empire and the World 1780-1830* (Londen: Longman).

Boulger Demetrius C. 1999. *The Life of Sir Stamford Raffles* (Amsterdam: [The Pepin Press](#)): 1ste uitgave 1897.

Breman Jan. 2010. *Koloniaal profijt van onvrije arbeid, Het Preanger stelsel van gedwongen koffieteelt op Java 1720-1870* (Amsterdam: Amsterdam University Press).

Carey Peter red. 1992. *The British in Java 1811-1816, A Javanese Account*, (Oxford: Oxford University Press).

Carree Eric. “Nicolaus Engelhard: oudgast of social officer, De transitieperiode in Nederlands-Indië 1795-1830 bekeken naar het leven van bestuurder Nicolaus Engelhard” (Leidse Masterscriptie).

Cohen Matthew I. “British Performances of Java 1811-1822”, *South East Asia Research* 17, 1: 87 – 109.

Cohn Bernard S. 1996. “The Command of Language and the Language of Command”, in: *Colonialism and Its Forms of Knowledge, the British in India*, Bernard S. Cohn (Princeton: Princeton University Press): 16-56.

Collis Maurice S. 1966. *Raffles* (Londen: Faber and Faber).

Cook J.A. Bethune. 1918. *Sir Thomas Stamford Raffles, Kt., L.L.D., F.R.S., Founder of Singapore, 1819, and Some of his Friends and Contemporaries* (Londen: Stockwell).

Coolhaas Willem Ph. 1956. “Ontstaan en groei”, in *Gedenkboek van de Vereniging van Ambtenaren bij het Binnenlands Bestuur in Nederlands-Indië*, J. Prins (Utrecht: Oosthoek): 35-72.

“ ”. 1961. “Dutch contributions to the Historiography of Colonial Activity in the Eighteenth and Nineteenth Centuries”, in *Historians of South East Asia*, D.G.E. Hall red (London: Oxford University Press): 225-234.

Doel H.W. van den en S.C.M. de Schaepdrijver. 1996. “Een Britse Oriëntalist in Indië. Thomas Stamford Raffles (1781-1826)”, in *Historici in de politiek*, M.Ph. Bossenbroek, M.E.H.N. Mout, C. Musterd reds (Leiden: Centrum voor Moderne Geschiedenis).

Doel H.W. van den. 1994. *De stille macht, het Europees binnenlands bestuur op Java en Madoera, 1808-1942* (Amsterdam: Bert Bakker).

“ ”. 2011. *Zo ver de wereld strekt, De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800*, (Amsterdam: Bakker).

Drieënhuizen C.A. 2011. “De kunst van het verzamelen, koloniale verzamelaars en de VVAK”, *Aziatische Kunst* 41^e jaargang, Nr. 3: 2-15.

- Egerton Hugh E. 1900. *Builders of Greater Britain. Sir Stamford Raffles, England in the Far East*, (Londen: Fisher Unwin).
- Forge Anthony. 1994. "Raffles and Daniell: Making the Image Fit", in *Recovering the Orient, Artists, Scholars, Appropriations* Andrew Gerstle en Anthony Milner reds. (Chur: Harwood Academic Publishers).
- Furnivall J.S. 1939. *Netherlands India, A Study of Plural Economy* (Cambridge: University Press).
- Gallop Annabel T. 1995. *Early Views of Indonesia, Drawings from the British Library* (Londen: The British Library).
- Glendinning Victoria. 2012. *Raffles and the Golden Opportunity* (Londen: Profile Books).
- Groot Hans. 2009. *Van Batavia naar Weltevreden. Het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 1778-1867* (Leiden: KITLV).
- Haan F. de. 1901. "De historie van een oudgast", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde Deel XLIII*: 195-225.
- " ". 1910. *Priangan, De Preanger-Regentschappen onder het Nederlandsch Bestuur tot 1811*, vier delen (Batavia: Kolff).
- Hageman JCZ J. 1855. "Geschiedenis van het Bataafsche en Hollandsche Gouvernement op Java 1802-1810", *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde IV*: 333-79.
- Hahn Emily. 1948. *Raffles of Singapore, a Biography* (Londen: Francis Aldor): 1ste uitgave 1946 (Garden City, N.Y. : Doubleday).
- James L. 1994. *The Rise and Fall of the British Empire* (Londen: Little Brown).
- Jensen Lotte, Joep Leerssen en Marita Mathijsen reds. 2010. *Free Access to the Past, Romanticism, Cultural Heritage and the Nation* (Leiden: Brill).
- Jeurgens Ch. 2011. "Op zoek naar betrouwbare informatie, De commissarissen-generaal en de stichting van de koloniale staat 1816-1819", in *Het Verre Gezicht, Politieke en culturele relaties tussen Nederland en Azië, Afrika en Amerika: opstellen aangeboden aan prof.dr. Leonard Blussé*, reds. J.Thomas Lindblad en Alicia Schrikker (Franeker: Van Wijnen).
- Kalff S. 1922. "De Koning der Oudgasten", *De Indische Gids*, Jaargang 44, I: 412-28.
- Kemp P.H. van der. 1910. "Nicolaus Engelhard", *De Indische Gids*, Jaargang 32, II: 1009-26.
- " ". 1910. *De teruggave der Oost-Indische Koloniën: naar oorspronkelijke stukken 1814-1816* ('s Gravenhage: Nijhoff).
- "". 1911. *Oost-Indië's Herstel in 1816: naar oorspronkelijke stukken* ('s-Gravenhage: Nijhoff).
- Knaap Gerrit J. et al. 2007. *Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, deel 2 Java en Madoera* (Voorburg: Asia Maior/Atlas Maior).

Kommers Jean H.M. 1979. *Besturen in een onbekende wereld, Het Europese binnenlands bestuur in Nederlands-Indië: 1800-1830, een antropologische studie* (Meppel : Krips Repro).

Krom N.J. 1920. "Engelhard over de Javaansche Oudheden", *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië* juli: 435-48.

Levysohn Norman Henry D. 1857. *De Britsche heerschappij over Java 1811-1816* ('s Gravenhage: Belinfante).

Molhuysen P.C., P.J. Blok en Fr.K.H. Kossmann. 1974. *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek* (Amsterdam: Israel) Deel 1: 93-4, Deel 8: 477-8.

Niel Robert van. 2005. *Java's Northeast Coast 1740-1840, A Study in Colonial Encroachment and Dominance* (Leiden: [CNWS Publications](#)).

Noltie Henry J. 2009. *Raffles' Ark redrawn, Natural History Drawings from the Collection of Sir Thomas Stamford Raffles* (Londen: British Library).

Onghokham. 1991. "Daendels en de vorming van het koloniale en modern Indonesië", in *Herman Willem Daendels, 1762-1818: Geldersman, patriot, Jacobijn, Generaal, hereboer, maarschalk, Gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, reds F. van Anrooy et al. (Utrecht: Matrijs, cop.).

Paulus Jozias, D.G. Stibbe, Simon de Graaff reds. 1917-1939. *Encyclopedie van Nederlandsch-Indië*, Deel 3 ('s Gravenhage: Nijhoff).

Pearson H.F. 1957. *Malayan Biographies Series – Number One. This Other India, A Biography of Sir Thomas Stamford Raffles* (Singapore: Eastern Universities Press).

Quilty Mary C. 1998. *Textual Empires, A Reading of Early British Histories of Southeast Asia* (Clayton: Monash Asia Institute).

Rendall J. Mar. 1982. "Scottish Orientalism: From Robertson to James Mill", *The Historical Journal*, Vol. 25, No. 1: 43-69.

Reuvens C.J.C. 1824. "Verhandeling over drie groote steenen beelden, in den jare 1819 uit Java naar de Nederlanden overgezonden", *Gedenkschriften in de hedendaagsche talen van de Derde Klasse van Het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en schoone Kunsten* 3 : 1.

Ricklefs M.C. 1993. *A History of Modern Indonesia since c. 1300* (Hampshire: The Macmillan Press LTD.).

Said Edward W. 1994. *Orientalism* (New York: Vintage Books), 1ste uitgave 1978.

Schutte G.J. 1974. *De Nederlandse patriotten en de koloniën, Een onderzoek naar hun denkbeelden en optreden, 1770-1800* (Groningen : Tjeenk Willink).

Stevens Th. 1991. "De Postweg van Daendels: een vraagstuk", in *Herman Willem Daendels, 1762-1818: Geldersman, patriot, Jacobijn, Generaal, hereboer, maarschalk, Gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, reds F. van Anrooy et al. (Utrecht: Matrijs, cop.).

"". 1994. *Vrijmetselarij en samenleving in Nederlands-Indië en Indonesië 1764-1962* (Hilversum: Verloren).

Stoler A.L. 2006. "On Degrees of Imperial Sovereignty", *Public Culture* 18 no. 1: 125-46.

Stutterheim J.F. 1933. *De teekeningen van Javaansche oudheden in het Rijksmuseum van Ethnografie* (Leiden: "Luctor et Emergo").

Taylor Jean G. 1988. *Smeltkroes Batavia, Europeanen en Euraziaten in de Nederlandse vestigingen in Azië* (Groningen: Wolters-Noordhoff).

[The-Mulliner Lian](#). 1973. *The Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap* (Athens: Ohio University, Center for International Studies).

Tiffin Sarah. 2008. "Raffles and the Barometer of Civilisation: Images and Descriptions of Ruined Candis", *The History of Java, Journal of the Royal Asiatic Society*, Series 3, 18, 3: 341-60.

"". 2009. "Java's ruined Candis and the British Picturesque Ideal", *Bulletin of SOAS*, 72, 3: 525-58.

Veur Paul W.J. van der. 1976. *Freemasonry in Indonesia from Radermacher to Soekanto, 1762 - 1961*, (Athens: [Ohio University Center for International Studies](#)).

Visser Smits D. de red. 1917. *Gedenkboek van de Vrijmetselarij in Nederlandsch Oost-Indië 1767-1917* ('s-Gravenhage : Van Dorp & Co.).

Wall Victor I. van der. 1930. *The Influence of Olivia Mariamne Raffles on European Society in Java (1812 - 1814)* (Batavia: s.n.).

"". 1932. *Indische landhuizen en hun geschiedenis* (Batavia: Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen).

"". 1944. *Oude Hollandsche buitenplaatsen van Batavia deel I* (Deventer: Van Hoeve).

Weatherbee D.E. 1978. "Raffles' Sources for Traditional Javanese Historiography and the Mackenzie Collections", *Indonesia* Vol. 26: 63-93.

Weber Andreas. 2012. *Hybrid ambitions : Science, Governance, and Empire in the Career of Caspar G.C. Reinwardt (1773-1854)* (Leiden: Leiden University Press).

Wright H.R.C. 1950. "The Anglo-Dutch Dispute in the East, 1814-1824", *The Economic History review*, New Series, Vol. 3, No.2: 229-239.

Wurtzburg C.E. 1954. *Raffles of the Eastern Isles* (Londen: Hodder and Stoughton).

Zandvliet Kees. 1991. "Daendels en de nieuwe kaart van Java", in *Herman Willem Daendels, 1762-1818: Geldersman, patriot, Jacobijn, Generaal, hereboer, maarschalk, Gouverneur. Van Hattem naar St. George del Mina*, reds F. van Anrooy et al. (Utrecht: Matrijs, cop.).

Publicaties op websites

Boon Siem. 2011. *Raffles en zijn liefde voor Java*. Interview met Nigel Barley op: [Indisch Anders 2011 - Stichting Tong Tong](#), 5 mei 2013.

Mault Natalie A. 2005. "Java as a Western Construct: an Examination of Sir Thomas Stamford Raffles' The History of Java" (Master Thesis: Louisiana State University).
http://etd.lsu.edu/docs/available/etd-11042005-205028/unrestricted/Mault_thesis.pdf

Wikipedia

http://en.wikipedia.org/wiki/Minto_Stone, 15 juli 2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/Calcutta_Stone, 15 juli 2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/Description_de_l'%C3%89gypte, 1 juli 2013.

Wikisource over D.C. Boulger

[http://en.wikisource.org/wiki/The_Indian_Biographical_Dictionary_\(1915\)/Boulger,_Demetrius_Charles](http://en.wikisource.org/wiki/The_Indian_Biographical_Dictionary_(1915)/Boulger,_Demetrius_Charles), 30 juni 2013.

Wright Nadia. 2008. *Sir Stamford Raffles: a Manufactured Hero?* (Melbourne: 17 Biennial Conference of the Asian Studies Association of Australia): 1-15, at

<http://arts.monash.edu.au/mai/asaa/nadiawright.pdf>, 6 May 2013.